HELYZET
KÖNYVEK

*Gagyi József*

# *Jelek égen és földön*

*Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja

*Gagyi József*

# *Jelek égen és földön*

## *Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*

Pro-Print könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja

Megjelent a KAM - Regionális és Antropológiai
Kutatások Központja és a Pro-Print Könyvkiadó közös
Társadalomtudományi Könyvkiadási Programja keretében

© Gagyi József

© KAM - Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, 1997

© Pro-Print Könyvkiadó, 1997

Borítóterv
Tövissi Zsolt

Szerkesztõ
Bodó Julianna

Olvasószerkesztõ
Berényi Hajnal

Tördelõ
Bálint Anna

ISBN 973-9311-14-8
Pro-Print Könyvkiadó
Csíkszereda, 1997

A KÖTET MEGJELENÉSÉT A MAGYAR MÛVELÕDÉSI ÉS
KÖZOKTATÁSI MINISZTÉRIUM TÁMOGATTA

*“.... a jel, amelyben vallásos jelentõség lakozik, valamilyen abszolútumot hordoz, és véget vet a viszonylagosságnak és a zavarodottságnak. Parancsoló módon hírt ad magáról valami nem e világról való üzenetként, és ezzel irányt szab, bizonyos viselkedést ír elõ.*

*Ha sehol sem mutatkozik jel, akkor az emberek elõteremtik azt. Egyfajta ráolvasással élnek például, amihez az állatok segítségét veszik igénybe; az állatok mutatják meg a helyet, amely alkalmas szentély vagy falu alapítására. Ilyenkor olyan szent formák és alakok felidézésérõl van szó, amelyek lehetõvé teszik a tájékozódást a homogén térben. Jelre vágynak, amely véget vet a feszültségnek és az iránytalanságból született félelemnek, vagyis abszolút támpontot teremt."*

Mircea Eliade

# Tartalom

Tanulás közben . . . . . 7

Terepmunkáról, kapcsolatépítésrõl . . . . . 11

A máréfalvi szentasszony
Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem . 21

"Megmondta mi volt, mi van, mi lesz"
Az "ezer telik, ezer nem" típusú hiedelmekrõl; mai paraszti
közösségek történelem- és világképérõl . . . . . 39

Ica
Egy homoródalmási jósasszony és egy helyi
divinációs hagyomány . . . . . 61

Rejtezés Fenyõkúton
Esetbemutatás és értelmezések . . . . . 83

"... sokféle jel volt égen s földön..."
A krízis kulturális szerepérõl . . . . . 101

Szövegmelléklet . . . . . 125

Szakirodalom . . . . . 173

# Tanulás közben

A nyolcvanas évek végén olvastam a Nobel-díjas francia biológus, Francois Jacob kis könyvét: A lehetséges és a tényleges valóság. Ekkor már találkoztam jóslásokkal, jósokkal; foglalkoztatott a "jövõ társadalmi termelésének" gondolata. Jacob fejtegeti: a hominidák törzsfejlõdése során a különféle érzékszerveken át beérkezõ információk a térbeni-időbeni világ olyan koherens képében integrálódtak, amelyben a mozgó tárgyakat látni, hallani, szagolni és tapintani lehetett, és fõleg: mivel biztosítva volt a tárgyak időbeni állandósága, ábrázolásuk memorizálhatóvá vált. Ez tette lehetõvé, hogy az agy a memorizált képeket alkotó részeire bonthassa, és új helyzetek eddig nem látott ábrázolásait teremtse meg: hogy az ember megkonstruálja, szavaival társadalmivá tegye a jövõt. Jacob véleménye szerint a beszédet nem annyira a cselekvési utasítások közlésében játszott szerepe, hanem szimbolizáló, kognitív képeket felidézõ szerepe, vagyis valóságtermelõ képessége teszi egyedülállóvá. Az ember megteremtheti a múltat és a jövõt; kiléphet a ténylegesbõl, és megteremtheti a lehetségest; beindíthatja azt a kulturális evolúciót, amely történelmi léptékben mérve igen rövid idõ alatt elvezet a technikai evolúció beindulásához; ez pedig...

Félelmetes. Engem azonban inkább az foglalkoztatott és az foglalkoztat, hogy milyen paradoxont rejt magába az ember jövõ fele fordulása. Ugyanis: minden, ami él, jövõt termel; Székely János megfogalmazásában: a világ nem elõre halad, hanem hátulról épül (Székely 1995:14). De az ember számot vet azzal, hogy a jövõ mindig más lesz, vagyis nem olyan és nem az, amit ma tudunk, ahogyan ma megsejtjük (vagy ahogy szeretnénk, hogy legyen). "Ha egy tudományos felfedezés

valóban új, akkor elõzõleg per definitionem ismeretlen." (Jacob 1986:129)

Mit tehetünk? Jacob válasza: " Amikor képzeletünk felvonultatja elõttünk a lehetséges folyton változó képét, ezzel a képpel vetjük szüntelen össze mindazt, amitõl félünk, és amit remélünk. Ehhez a lehetségeshez igazítjuk vágyainkat és utálkozásainkat." (Jacob u.o.) A csoportok, közösségek, társadalmak is kitermelik, felmutatják a lehetséges folyton változó képét; ezzel vetik össze mindazt, amitõl félnek, amit remélnek.

Hogyan termelik? Hogyan forgalmazzák? Mitõl félnek? Mit remélnek? És mindezeket: milyen konkrét társadalmak, milyen konkrét idõbeli-térbeli helyzetekben? Úgy gondolom, ezekre a lényeges kérdésekre igyekszik válaszokat keresni az a szaktudomány, amelyet tanulok, és erõm szerint eredményeit felhasználom: a szociálantropológia; szûkebb értelemben pedig ennek egyik ága, a nem csak az intézményes, hanem minden formájú vallásokkal, kozmogóniák és társadalmak viszonyaival foglalkozó **vallásantropológia**.

A kiváló angol szociálantropológus, Edmond Leach írja: " ...nem azért vagyunk emberek, mert lelkünk van, hanem azért, mert felmerül bennünk annak a gondolata, hogy lelkünk is lehetne." (Leach 1996:93) Milyen artikulációja, milyen társadalmi környezete, milyen társadalmi szabályozottsága van ennek a gondolatnak - **a lélek, a lehetséges, a transzcendens, a túlvilági gondolatának** - azokban a közösségekben, ahol terepmunkámat végeztem és végzem: erre kellene választ fogalmaznom.

Igaz, hogy terepemen, a székelyföldi falvakban elsõ hiedelemgyûjtéseimet 1974-ben végeztem, de az ebben a kötetben található írásaim az utóbbi három évben, 1995-1997 között születtek. A kezdetektõl máig eltelt több mint húsz év hosszú volt, de egy szempontból talán nem haszontalan: ráérõsen, körültekintõen alakíthattam ki saját kutatási témáimra, a kutatott társadalomra alkalmazott, a részt-

vevõ megfigyelésre (participant observation) épülõ módszertanomat. Ezzel kapcsolatos kérdéseket fogalmazok meg a kötet elsõ írásában (Terepmunkáról, kapcsolatépítésrõl).

Kutatásaim során több olyan személlyel (mágikus aktorral: tudóssal, jóssal) találkoztam, akik cselekedetekben fogalmazták meg, mutatták fel a közösségeiket foglalkoztató végsõ kérdésekre adott, a hiedelmek szabályozta válaszaikat. Közülük kettõt mutatok be; törekvésem inkább a bemutatás, az egyéni életút vázolása, az ezzel kapcsolatos kérdések megfogalmazása volt, és kevésbé a társadalmi beágyazottság boncolgatása (A máréfalvi szentasszony; Ica).

Elõször 1984-ben, majd 1985-ben és 1991-ben jártam Fenyõkúton, ezen a híres-neves Korond községhez tartozó hegyi tanyán. Itt végzett munkám eredménye egyrészt a helyi közösség világteremtõ, világmagyarázó kulturális mintáiról (cultural patterns) szóló írás (Rejtezés Fenyõkúton); másrészt itt találkoztam elõször Horokály Józsi bá jóslásaival, vagyis az "ezer telik, ezer nem" típusú hiedelmekkel, amelyekrõl egy másik írásomban próbáltam mint mai, székelyföldi paraszti közösségek történelem- és világszemléletére utaló hiedelemrõl beszámolni ("Megmondta mi volt, mi van, mi lesz").

Kötetzáró tanulmányomat összegzésnek is nevezhetném - bár legalább ugyanennyire jellemzõ rá, hogy azokat a kérdéseket igyekeztem megfogalmazni, amelyre a további kutatásaim támaszkodhatnak: igaz-e, hogy az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején a Székelyföldön olyan társadalompszichikai krízis alakult ki, amely messianisztikus, milleniarisztikus népi mozgalomban öltött testet; értelmezhetõ-e ez úgy, mint a helyi társadalom paraszti identitását, ennek az identitásnak a jövõjét megkérdõjelezõ kommunista hatalmi, modernizációs beavatkozásra adott válasz. ("Sokféle jel vót égen s földön...)

Itt kell köszönetet mondanom mindazoknak, akik támogattak kutatásaim során.

Hálával gondolok Mohay Tamásra, aki hozzásegített, hogy 1984-1985-ben folytatott munkám folytatásaként, az Illyés Alapít-

vány támogatásával, terepmunkát végezhessek 1991-1992-ben Korondon, Fenyőkúton, Pálpatakán.

Elmélyültebb kutatásokra teremtett lehetőséget, és ezért köszönöm a bizalmat, támogatást, amelyben Pócs Éva részesített. Vezetésével az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Mentalitáskutató Csoportja foglalkozik a boszorkányság jelenségkörének sokágú kutatásával; megtiszteltetés számomra, hogy a csoport munkájába én is bekapcsolódhattam. Ugyancsak Pócs Éva volt az, akinek meghívása lehetővé tette, hogy az engem érdeklő témakörben eddig elért eredményeimről beszámolhassak az 1993-ban az alternatív tudati valóságokról (Extázis-Álom-Látomás), majd 1995-ben a halál- és túlvilágképekről (Lélek-Halál-Túlvilág), valamint 1997-ben az evilág-túlvilág együttes társadalmi-kulturális megjelenítésének módozatairól (Sors-Áldozat-Divináció) szervezett konferenciákon.

Megerősítést jelentettek számomra azok a beszélgetések, amelyeket a mindkettőnket érdeklő kérdésekről Dr. Grynaeus Tamással folytattam; ezért, valamint a vonatkozó szakirodalom megszerzésében nyújtott segítségéért vagyok hálás neki.

Kutatásaimhoz a szellemi, anyagi feltételeket elsősorban a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja teremtette meg; ezért köszönetet kell mondanom itt dolgozó kollégáimnak.

Végül szólnom kell arról a két - hogyan nevezzem? - gondolkodóról, akik igen nagy hatással voltak rám. Az egyik ma már a sivatagban, Ryadban él, de virtuálisan a világot beszövő Internet-pókháló közepén gubbaszt, onnan figyel többek között ránk is, küldözgeti e-mail leveleit. Ő volt az, aki 1977-ben, Korunk-szerkesztőként négyszer íratta át velem, majd ő maga is lényegesen átjavította első, a hiedelmekről írt bátortalan cikkemet - mintegy beavatott mindabba, ami ma érdeklődési területem, világom. Aradi Józsefnek hívják.

A másik, aki halott; akit az elmúlt ötven év erdélyi szellemiségei közül a legjelentősebb antropológusnak tartok, noha ezt tudományként nem gyakorolta; költőként, prózaíróként, drámaíróként ismerték, ő ma-

ga filozófus szeretett volna lenni, "igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb"; aki váltig hangoztatta, hogy a kultúra elsorvad, a vers meghal, ezzel hangsúlyozva, hogy a kultúrák relativizmusa milyen nagy gondja a szellemnek, az emberi társadalmaknak: Székely János.

Csíkszereda, 1997 október

# Terepmunkáról, kapcsolatépítésrõl*

Mindaz, amit ebben a könyvben bemutathatok, 1990 után végzett terepmunkám eredménye. Ez volt ugyanis az az esztendõ, amikortól intézményes keretek között végezhettem hiedelemkutatást a Székelyföld falvaiban.

1993-tól, feladatomból adódóan, elsõsorban **a hiedelmeket mesélõ embert** kellett megkeresnem, hogy válaszaikat magnószalagra rögzítsem. Azért léptem kapcsolatba az adatközlõkkel, azért próbáltam megnyerni a bizalmukat, hogy szóra bírjam õket. A beszélgetéseket mindig én kezdeményeztem; ezeknek a beszélgetéseknek kikérdezés-jellegük volt. Egyetlen, általam választott közösség kivételével nem próbáltam tüzetesebben megismerni sem beszélgetõtársaim személyiségét, sem közvetlen környezetüket, mindennapi életvilágukat. Egyik adatközlõvel sem töltöttem néhány órányi idõnél többet; az említett közösség kivételével sehol sem töltöttem egy hétnél több idõt. Találkozni találkoztam ugyan a **a hiedelmekkel élõ emberrel**, de ez a szerencsés véletlen mûve volt.

1993 elõtt is több-kevesebb rendszerességgel gyûjtöttem - bejárva a Székelyföld különbözõ falvait, kistájait - történelmi és hiede-

---

* Egy hosszabb, kéziratban levõ tanulmány része.
A tanulmány a Pócs Éva kezdeményezte Élõ hiedelmek a Székelyföldön kutatási program keretében készült.

lemmondákat, hiedelemszövegeket. Mindennek a legfontosabb eredménye, hogy kidolgozhattam a magam számára eredményesnek mondható **kapcsolatépítési, valamint terepkonstrukciós módszereket** (1). Ez azt jelenti, hogy sok helyzetben találkozhattam hiedelmeket mesélõ emberekkel; néhány, kivételesnek számító esetben pedig megsejthettem, milyen is a hiedelmekkel élõ ember. Ez alatt az idõ alatt azonban kevés lehetõségem volt arra, hogy tájékozódjam az erre vonatkozó szakirodalomban. Éppen ezért eddigi kérdésfeltevéseim, ide vonatkozó válaszaim relevanciája eléggé szûkre szabott.

**"...egy másik etnográfiát kell gyakorolni..."**

Mindannak, amit a hiedelemkutató terepmunkáról sokáig gondoltam és tudtam, a revideálására késztettek Jeanne Favret-Saada gondolatai. A franciaországi Bocage-ban végzett, boszorkányok és boszorkányság utáni nyomozását, tereptapasztalatait összegezve fogalmazza meg: ha nem elégszünk meg azzal, hogy kikérdezünk, hanem a **rontó és védekezõ, gyógyító gyakorlatot** akarjuk tanulmányozni és megérteni, akkor gyökeresen változtatni kell kutatási stratégiánkon - és, ezzel párhuzamosan, a boszorkányság (általános értelemben is: az élõ hiedelmek) jelenségének feltárhatóságára, terepen való tanulmányozhatóságára, a boszorkánysággal és a hiedelemmel élés ontológiájára vonatkozó elveinken. Tapasztalatai szerint nem lehet ugyanolyan elõfeltevésekkel, ugyanolyan "gyanútlanul" rákérdezni a rontás és a védekezés gyakorlatára, azaz tágabban értelmezve: mindarra, ami a varázslattal ( franciául: sort, azaz: mágikus, általában szerencsétlen hatás, amely varázslási mûveletekbõl /opérations de sorcellerie/ származik) kapcsolatos, mint bármi más, köznapi jelenségre.

Abban a pillanatban, amikor a mágikus ráhatás, a rontás és gyógyítás lesz a téma, megváltozik a mágia körében élõ beszélgetõtársnak a beszédhelyzethez való viszonya - ugyanis megváltozik magának a szónak a funkciója. Abban a környezetben, ahol mindez a társadalmi valóság része, "boszorkányságról sosem azért beszélnek,

hogy tudjanak, hanem azért, hogy hassanak / erõt gyakoroljanak." (Favret-Saada 1980:23). A "gyanútlan gyûjtõ" csak tájékoztatást akar, a szónak számára csak információs értéke van. Információ-szerzõ útja veszélyes kalandozásba csaphat át, ha nem tudatosítja, hogy beszélgetõtársa a beszélgetésben való résztvételnek milyen új stratégiáját választja abban a pillanatban, amikor a boszorkányságról, rontásról esik szó. Észre kell vennie, hogy az adatközlõ "azt keresi mindenekelõtt, hogy megállapítsa az õ (a kutató) stratégiáját, hogy felmérje, milyen erõs, hogy kitalálja, hogy barát vagy ellenség, hogy meg kell nyerni, vagy meg kell semmisíteni" (uo.) (2).

Mindez azért történik, mert a boszorkányságról az azt gyakorló társadalmi környezetben sosem azért beszélnek, hogy informálódjanak. Vagy nem beszélnek egyáltalán, és örülnek annak, hogy nem kell beszélni, mert ez azt jelenti, hogy idõlegesen nem szükséges, hogy belépjenek az erõterébe annak a társadalmi aktivitásnak, amely a rosszat és a rossz elleni kényszerû, sokszor kétes kimenetelû harcot jelentheti; vagy beszélnek, és viselik a szavaknak minden következményét: a mágikus hatásokat és ellenhatásokat. Abban a világban, ahol a boszorkányság hathat, mindenki, aki kiejti vagy hallja a szót, hatalmat nyer vagy hatalmat visel el. Minél többet tud (minél több szót képes kiejteni), annál erõsebb a benne felhalmozódó potenciális mágikus fenyegetés, és ugyanakkor õ maga is potenciálisan annál fenyegetettebb.

Tudnunk kell, hogy az a világ, ahol a boszorkányság hathat: az a világ, ahol hisznek a boszorkányság-ideológiában. Gustav Jahoda idézi Paul Bohannan szillogizmusát, mely szerint: fõ premissza: a betegségeket boszorkányok terjesztik; alpremissza: a betegség terjed; zárótétel: boszorkányok vannak jelen; és ezután már csak azonosítani kell: kik is az illetõk (Jahoda 1975: 180). Attól, aki idegen, és nem hisz a boszorkányságban, szokatlan megértési és cselekvési stratégiákat követel ennek a világnak a megközelítése. Favret-Saada leszögezi: nem lehet tanulmányozni a boszorkányságot anélkül, hogy el ne fogadnánk: benne kell lennünk a szituációban (3), melyben az megnyilvánul, és a diskurzusban, amely azt nyilvánvalóvá teszi.

Bizonyos társadalmakban nem is olyan nehéz ezt megtenni. Az Evans-Pritchard tanulmányozta azandékról például elmondható, hogy a szociabilitásnak, a szociális kapcsolatok megvalósulásának szerves része a boszorkányságról való beszélés/tudás (Evans-Pritchard 1937). Ha egy azande arról beszél, hogy õ boszorkányság áldozata, ezzel kifejezi, hogy õ egy olyan társadalmi lény, aki ismeri és használni tudja társadalmának szimbolikus kódját. Egészen más a helyzet azonban egy bocage-i, vagy közép- és kelet-európai paraszt esetében. Megtörténik, hogy egy itteni is azt állítja, hogy boszorkányság hatása alá került. Az európai kultúrákban azonban a rossz, a szerencsétlenség értelmezésére hivatalos (orvosi, egyházi) teóriák és intézményes gyakorlatok léteznek. A társadalmi "rendet", sõt a társadalmilag elfogadott "valóságot" szabják meg ezek. A boszorkányság beismerése szakítás mindezekkel; annak a **kinyilvánítása, hogy hiányzik a történtek értelmezésére alkalmas, elfogadható nyelvezetnek az ismerete.**

A következmény: kizárkózás a társadalomból, bezárkózás a titokba, abba a világba, ahol rajta kívül csak kevesek, a titkot szintén tudók vannak. Ez a világ egyszerre fenyegetõ és fenyegetett. Minden, a megismerésére vonatkozó, kíváncsi kísérlet, minden óvatos tudásszerzõ szándék hatalomszerzõ igénynek minõsül. A kísérlet a mi esetünkben a terepen feltett kérdés, az elhangzott szó, amely nehezen talál válaszra, amelyhez nehéz más szót társítani, mert veszélyes következményei lehetnek: a szó igévé és igézõvé, a potenciális fenyegetettség aktívvá válhat.

Mit tehet a kutató, aki társat keres a beszélgetéshez, és azt tapasztalja, hogy szavait igékként értelmezik (4), és - jobbik esetben - információk helyett a tudással együtt hatalmat osztanak meg vele? Hogyan értheti meg a vele megosztott hatalom természetét? Ugyanis világos: csak akkor kerülhet közel a megértéséhez, ha megosztják vele. Ha ugyanis megvonják tõle a szót, akkor nem következhet a megértés. A szó megvonásának legalább két formája ismert: az egyik, amikor a beszélgetõtársak a témamegjelölést hallva elhallgatnak, nem szólnak; elfoglaltságra, szomszédok "nagyobb tudására"

hivatkoznak. A másik esetben kialakul a beszélgetés, de kerülgetik, nem mondják ki a szavakat. Ez az az eset, amelyrõl Favret-Saada beszámol, amelyet fennebb már említettem: a kutató "tudását", a kutatónak mint "tudósnak" az identitását méri fel az, akit kérdeznek, de akivel szót nem váltanak.

A kutató legfontosabb feladata, hogy tisztában legyen a különbségekkel: a beszélgetés mikor 1. informálás, és mikor 2. tájékozódás-identitásbemérés, erõfelmérés. Az elsõ esetben hiába is próbálkozna: beszélgetõtársa történeteket tudhat ugyan - de valójában nem hisz, és így, kívüllevõként, nem ismeri annak a világnak (amelyben a betegséget boszorkányok terjesztik) a szavait. Megtévesztõ lehet, egy pillanatig sem érdemes a beszélgetõtárs direkt kijelentéseire támaszkodni, mérlegelni a saját hitérõl vagy nem-hitérõl elmondottakat. Közismert fordulat: "én nem hiszem, de az velem is megtörtént, hogy...". A második esetben azonban érdemes próbálkozni: megfelelõ stratégiával el lehet jutni oda, hogy a tudásról/hatalomról lehessen szavakat váltani.

Ezek szerint az effajta terepmunka alkalmával a legfontosabb annak a felismerése, hogy a beszélgetõtársak közül ki informál - és ki az, aki "tudást" mér fel; ki az, aki csak hiedelmeket mesélõ ember - és ki az, aki hiedelmekkel élõ ember. Mivel a hiedelmekkel élés potencialitás - lehetséges, hogy a kutatóval való találkozásban, a kutató hatására történik meg a váltás. Ezzel azt akarom mondani, hogy valójában nem ilyen vagy olyan emberek vannak - hanem a társadalomban elvárt vagy kényszerített ilyen vagy olyan szerepjátszás van. Bizonyos szerepeket bizonyos emberek soha nem játszanak el; mások eljátszanak, de csak nagyritkán; míg megint mások egészen könnyedén közlekednek a szerepek között. A terepkonstrukciós stratégiának hatékonyságát az jelzi, ha a kutató minél hamarabb kideríti a szerepek játszásának lehetõségeit és korlátait, és minél rövidebb idõ alatt megvalósul a lehetséges szerepek mûködtetése.

Azt kell elérni, hogy aki tudhatja a szót, az tudja is; aki mondhatja, az mondja is ki.

## Jegyzetek

**1**. *A terepkonstrukció kérdésének néhány elméleti vetületével bővebben foglalkoztam Terepkonstrukció. A kutató és a videokamera a terepen című tanulmányomban.*

*Tanulmányom középpontjába a konstruálás fogalmát helyeztem. A társadalomtudományokban Berger-Luckmann 1966-ban megjelent műve óta polgárjogot nyert az általuk képviselt szemlélet. Ma már nem beszélhetünk a mindennapi interakciókban érintkező/megnyilvánuló/kicserélődő tudásról úgy, hogy ne érzékeltessük annak dinamikus voltát, kontextushoz-kötöttségét. A társadalom tagjai interakciók sorozatában, akár elképzelt, akár valóban megtörténő találkozásokban léteznek egymás számára.*

*A mindennapi élethelyzetekben a találkozások időben előrehaladva, fizikailag egyetlen, tudatilag több irányba kiterjedve épülnek fel. Az idő mindig más; azonban a konstruálás elvei szerint, ha más időben is, de létezhet két azonos találkozás. Ha azonban arról beszélünk, hogy ezek a találkozások nemcsak időfüggőek, akkor mindenképp indokolt a konstruálás fogalmának használata: ugyanis éppen arra mutat rá, hogy az elvben elgondolható azonosság a gyakorlatban sosem létezik. Aki konstruál, az alkot. Egyrészt értelmez, magyaráz (construe); másrészt elgondolást, elképzelést, megértést (construction) - azaz tudást hoz létre. Mindezt természetesen tudatos cselekedetek sorozatában végzi el. Ezeknek a tudatos (reflektált) tetteknek mint konstruáló tevékenységeknek a lényeges vonása az, hogy* **egyszerre történnek és jelentenek**. *Ami megtörtént, az objektíve, fizikailag létezőnek, ha szükséges, műszerekkel regisztrálhatónak tekinthető. Nem ez a helyzet azonban a jelentéssel. A jelentés mindig valaki vagy valakik számára az, ami. Azaz: szubjektíve, tudatilag létező, és mint ilyen csakis "mesterséges", azaz kontextus-függő, vagyis a bevezetett fogalomnál maradva: csakis konstruálás-függő lehet. A jelentés a naturában nem létezik; az emberi világban mint reflektált-konstruált helyzetek sokaságában a legtágabb értelemben felfogott kapcsolatteremtés - az emberi kommunikáció - jellegzetes vonásának fogható fel.*

*A kérdéskör egyik átfogó megalapozását az irodalomelmélet neves orosz szakértője, jelentős nyelvfilozófus: Mihail Bahtyin végezte el. Véleményem szerint írásait haszonnal olvashatják azok is, akiket nem az esztétika vagy a*

*nyelvelmélet, hanem a társadalomvizsgálat kérdései érdekelnek. Bár kevés olyan passzus található írásaiban, melyben az antropológiára (tételesen a filozófiai antropológiára) történik utalás, a társadalmi valóság létrejöttérõl, a megfigyelésrõl, a megértésrõl, a megértés dialogikus voltáról, a kutatónak mint második szubjektumnak az "ontológiájáról" ma is érvényes megállapításokat tesz. Véleménye szerint "az ember fizikai tevékenységét megérthetjük mint tettet, de a tettet nem érthetjük meg az (általunk rekonstruált) lehetséges jelszerû kifejezõdéseken ( a motívumoknak, céloknak, ösztönzéseknek, a tudatosság fokának, stb. kifejezõdésén) kívül. Mintegy beszédre kényszerítjük az embert (megkonstruáljuk vallomásait, magyarázatát, gyónását, beismerését, teljesen kifejtjük lehetséges vagy tényleges belsõ beszédét, stb.)." (Bahtyin, 1986: 498).*

*Bahtyin szerint a megértés nem feltételez fizikai kapcsolatot. A fent idézett gondolatban a használt konstrukció, rekonstrukció fogalmak a lehetséges találkozásokra is (sõt inkább azokra) vonatkoznak! A tudatos konstruáló tevékenység nemcsak találkozás közben mûködik, hanem a találkozások után, a találkozások között, amikor az az ember, aki megérteni szándékozik, nincs közvetlen fizikai kapcsolatban egy másik emberrel. De az, hogy valamilyen kapcsolat létrejöjjön, feltétlenül szükséges. Ahol nincs kapcsolat, ott nem beszélhetünk megértésrõl. Az embert nem lehet csupán természeti jelenségként, dologként vizsgálni. Ember találkozik emberrel, de ez csak maga a történés. Ugyanakkor, és a fizikai találkozásokon kívül is, az emberek által létrehozott és létrehozható jelszövegek lépnek egymással kapcsolatba. Csak kapcsolatot kialakítva, tehát a találkozás konstruálása közben képzelhetõ el a megismerés és a megértés.*

*Mindebbõl az következik, hogy a találkozás résztvevõiként, partnerekként nem maradhatunk ki a jelentések, a jelentésgeneráló kontextusok konstruálásából - még akkor sem, ha objektívnek és kívülállónak hisszük magunkat. Az emberinek és a társadalminak a vizsgálata csak a találkozásokban létrejövõ dialógusként képzelhetõ el. A kutató partnere a "beszédre kényszerített ember" - azaz, a tudományos kutatás sajátos eseteként "önmagunknak teszünk fel kérdéseket, és valami módon megszervezzük a megfigyelést vagy a kísérletet,hogy választ kapjunk" (Bahtyin 1986: 495). A megszületõ tudás - a kutató által kialakított megértés - mindig konstruálásfüggõ.*

**2.** *Nem válik dicsõségemre, de be kell vallanom: évtizedeken keresztül*

*jómagam is "gyanútlan gyûjtõként" jártam a Székelyföld falvait. Megjelentem a falusi helyszíneken, feltettem a kérdéseimet, lejegyeztem vagy rögzítettem az éppen elmondott szavakat - de magának az igazi, mert a probléma (ti. a hiedelmek léte, hatása) megértését segítõ kapcsolatnak inkább a rombolója, mint az építõje voltam.*

*1992-ben nyílt alkalmam arra, hogy a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Kulturális Antropológia szakot látogató diákoknak tartott módszertani elõadássorozatra készülve, terepkutatással kapcsolatos tapasztalataimat összegezzem, továbbgondoljam. Számot kellett vetnem a "Lobow-féle megfigyelõi paradoxonnal": a terepkutatónak az a feladata, hogy megfigyelje, rögzítse és elemezze azt, ahogyan az emberek termelik a kulturális jelentéseket azokban a helyzetekben, amikor* **nem figyelik** *õket.*

*A klasszikus társadalomkutatás a paradoxont el nem ismerve a kulturális jelentéseket eleve adottnak, leválaszthatónak (gyûjthetõnek) gondolta. Holott minden terepmunka alapvetõ vonása, hogy a leválasztás csakis az interakcióban kialakuló, közös jelentéstermelés folyamatában, azt követõen lehetséges. Azok a kulturális jelentések, amelyekkel egy kutató találkozhat, nem léteznek eleve adottként a terepen; mint ahogy maga a terep sem létezik a maga "naturális állapotában", eleve adottként. A terep csak a kutató számára lesz az, ami: egy helyzet, amelybe, amelyet megfigyelni indul. A terepen eleve ottlevõk számára ez nem terep: "csupán" az életük mindennapi normális folyamata. Ezt a folyamatot (ha rejtetten, ha alig észrevehetõen is) megzavarja a kutató gesztusa, amely tereppé változtatja a mindennapi helyzetet. A tereppé változtatás - azaz mindazok az elgondolt vagy önkéntelen viselkedésformák, szavak, gesztusok, amelyekkel a kutató jelzi, hogy* **ez** *számára terep - egy folyamat, melyre reflektálni kell; a* **tereppé változtatás tudása** *pedig minden kutatási módszertan központi kérdése. Úgy gondoltam és úgy gondolom, hogy ha ennek a tudásnak a mibenlétét, használható formáit, a vele kapcsolatos hiedelmeket nem tisztázzuk, akkor mindaz az ismeret, amelyet a terepmunka során szerzünk, megfelelhet jól kiépített tudományos paradigmáknak - de nem az történik, ami a cél: képet kialakítani a valóságról.*

**3**. *Nem csak ott kell lennünk; hanem elõfeltevéseket kell ismernünk; ha nem is kell elfogadnunk, de reflektálnunk kell ezekre, interpretálnunk kell õket. A kutató, aki idegen, ugyanúgy feszültségben van, mint a bennszülött; csak*

*nem a titokzatos erõk hatása, hanem a helyzet téves interpretációjának, és az ebbõl következõ téves cselekedeteknek a fennálló lehetõsége gerjeszti a feszültséget.*

**4.** *Egyszer történt meg, hogy szavaimmal hatalmat gyakoroltam: egy tanítványomnak jósoltam valamit - viccesen - az udvarlójával kapcsolatban. Mivel jóslatom "beteljesedett", a lány hatalmam további gyakorlását, újabb beavatkozást (az udvarló "visszavarázslását") követelte. Azóta tudom: nem lehet úgy belépni a hiedelmek erõterébe, hogy bármikor következmények nélkül ki lehessen lépni onnan.*

>

# A máréfalvi szentasszony*

## Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem

*"Istenben hinni azt jelenti, hogy olyan valami szerint élünk, ami nem e világban van, legfeljebb a jelenségek sokjelentésû nyelvében, amelyeket a transzcendencia rejtjeleinek és szimbólumainak nevezünk."*

Karl Jaspers

**I.**

1949 február hatodikától kezdõdõen, mintegy fél éven keresztül hirdette nyilvánosan Isten kõtáblára írt üzeneteit a falu és a környék embereinek a máréfalvi "szentasszony" (a továbbiakban: Anna néni). A román állami szervek többféleképpen próbálták szabályozni a vidéket lázban tartó eseményt: igyekeztek megfélemlíteni Anna nénit; kiemelni õt a közösségbõl; végül karhatalommal, erõszakkal oszlatták fel a tömeget; Anna nénit a nagyszebeni elmegyógyintézetbe zárták másfél évre, majd fenyegetésekkel rábírták a családját, hogy otthon házi õrizetben tartsák, és minden újabb hirdetési kísérletet drasztikus módszerekkel megakadályozzanak.

Anna néni ma idõs özvegyasszony; gazdálkodó leányával és vejével él együtt; mivel mindkét lába eltörött, majd rosszul forrt

* Tanulmányomban élõ személyrõl beszélek; az olvasó elnézését kérem, amiért a személy nevét nem közlöm, hanem fiktív nevet használok. Jelen formájában ez az írás az 1995-ben Budapesten, a Halál-Látomás-Túlvilág konferencián tartott elõadás átdolgozott változata.

össze, nem tud jól járni, ezért csak a gazdálkodás ház körüli feladatainak egy részét végzi; nem jár a kapun kívül társaságba, templomba ma, az 1989-es fordulat után (1) sem. Életét, az 1949-ben majd később történteket félelem és tartózkodás nélkül meséli (2).

Az Anna nénihez kapcsolódó eseményeket a közösség fiatalabb tagjai egyáltalán nem, vagy csak alig ismerik. A kortársak, idősebbek, egykori résztvevők közül is sokan kétkedéssel, lebecsülően beszélnek róla. Mindeddig nem bukkantam helyben, az események idején készített írásos feljegyzésekre, noha készültek ilyenek (3), de az események után ezeket a hatóságok, ha csak tehették, elkobozták. A korabeli sajtó helyzetét ismerve, nem hiszem, hogy információkat találnék az újságokat lapozva. A belügyi irattárakban bizonyára vannak erre vonatkozó adatok; ezek azonban ma Romániában kevésbé hozzáférhetők. Így hát pillanatnyilag **egyetlen forrás** áll rendelkezésemre, hogy rekonstruáljam és leírjam az egykor történteket: **a szóbeliség**; mindaz, amit Anna néni magáról, viselt dolgairól elmesél; vagy amit Anna néniről és az eseményekről az egykori szemtanúk ma elmondanak. Ennek a forrásnak azonban igen kis részét sikerült csak befognom az eddigi kutatásaimmal.

## II.

1948-1949-ben erősödött fel Romániában a magyar egyházak, elsősorban a Márton Áron püspök vezette katolikus egyház elleni hajsza (4). Mindezt megelőzően, a háború sújtotta családok, közösségek között kialakult a segítség-, a csodavárás: 1946-49 között a Székelyföld falvaiban (például Korondon, Atyhában, Szentegyházasfaluban, Lövétén, Homoródalmáson - de valószínûleg más helységekben is) valamint városaiban (Brassó, Székelyudvarhely) hívők tömegeinek jelent meg a helység bizonyos házainak ablakaiban Jézus, Mária, a szent család (5). 1949-ben, valamint az ezt követő években szentasszonyok, rejtezők, mondók jelentkeztek a székelyföldi falvakban. Eddig négy ilyen személyről kaptam hírt; hárommal sikerült " megismerkednem". Az atyhai Balázs Istvánné Vass Eszter

"elrejtezett", és az egybegyûlteknek az eljövendõ idõkrõl prófétált (6). A csíkszentsimoni Szõke Mária 1950-ben vagy 1951-ben, 12-13 éves korában, "csodának" tartott körülmények között "mondott" (7).

Tanulmányomban a harmadik személy, Anna néni esetérõl szeretnék részletesen beszámolni. Sem eddig végzett terepmunkám eredményei, sem a vállalt terjedelem nem engedi meg, hogy az egykori résztvevõk eltérõ véleményeit szembesítve megpróbáljam az események tényszerû rekonstruálását. Ezért arra vállalkozom csupán, hogy **a fõszereplõ elbeszélésére** mint kétségkívül szubjektív, de nem csupán egyik, hanem a legfigyelemreméltóbb, a **magyarázathoz-értelmezéshez a legtöbb alapot nyújtó interpretációra** alapozva vázolom a történteket.

Anna néni 1919-ben született Máréfalván. Apja családja, rokonai román származásúak, a XIX. század közepén telepedtek le a faluban. Anna néni a család hatodik gyereke; három éves koráig beteges: "édesanyám kilencszer meszelt a halálomra", vagyis készítette a lakást a bizonyosnak látszó temetésre. Hatéves korában anyai nagyszülei õt választják a gyerekek közül segítségnek - az erdõn levõ birtokra, az állatok mellé pásztornak: "Mikor hétéves voltam, negyven darab marhára ügyeltem egész nap". Iskolába nem jár, a vizsgákat a nagyszülõk ajándékainak köszönhetõen leteszi, de **írni-olvasni nem tanul meg**. Tizenkét éves korában megjelenik neki Isten, és jelenti, hogy harmincéves korában hirdetni fogja Isten igéjét (8).

Tizenhat éves korában, állapotosan Szebenbe szökik későbbi férjével, anyai ágon rokonával. Szülés elõtt hazatér; fia csecsemõ korában meghal; csak ezután házasodnak össze férjével. Édesanyjával, majd férjével és férje rokonaival is sok konfliktusa van. Férje fiatalabb korában keveset tartózkodik otthon: elõbb a román királyi hadseregben szolgál, majd a bécsi döntés után magyar királyi csendõr, 1944-1948 között szovjet hadifogoly. 1944-ben születik meg a leánya. Már gyermekkorában megismerkedik, de az 1930-as évek

végén kerül közelebbi kapcsolatba a szomszédos Homoródkeményfalván lakó baptista ("hívõ") asszonnyal.

1949 február 6-tól június 20-ig naponta az összegyülekezõ embereknek hirdeti az "Isten igéjét" (9). A házban körbe padokat tesznek; férje és anyósa, az õ beleegyezésével, próbálják megakadályozni a hirdetést, de nem sikerül (10). Egy idõ után a határban, Rengõkõ nevû helyen folytatja a hirdetést a más helységekbõl is tömegesen odagyûlõ embereknek (11). A belügyi szervek elsõ pillanattól figyelik; a tömeges hirdetés után el akarják vinni, de a falu lakói ezt erõszakkal megakadályozzák; ekkor Anna néni megkéri a társait, hogy ne szegüljenek ellen (12); engedi elvitetni magát Marosvásárhelyre; itt elmegyógyintézetbe, a bolondok közé zárják. Angyal, majd maga az Isten szólítja, hogy szökjön meg (13). Hazafele egy csillag vezeti; hazaérkezése nagy esemény; a falubeliek õröket állítanak az utcába, hogy megvédjék. Mikor jönnek újra a belügyisek, az Isten jelenti: hat hétig a pusztában kell bujdosnia (14). Ezalatt egy kicsi madár táplálja. Végül, a hat hét letelte után, az Isten jelenti: a szomszéd községnek, Zetelakának egy része minden évben leég; neki oda kell mennie, hogy ott elfogják, és ennek fejében megszabaduljon a bûntõl a nép, s ne égjen le többé a falurész (15). Valóban a zetelaki templomba megy az õt követõ emberekkel együtt, ott hirdet utoljára, majd engedi magát elfogatni, elvinni.

Elõbb a székelyudvarhelyi Securitate-n tartják fogva, majd Nagyszebenbe viszik. Itt másfél évet tölt az elmegyógyászati intézetben, majd Fogarasba, s azután Brassóba hurcolják. Ez utóbbi helyen megkínozzák, vallatják: árulja el, kikkel állt kapcsolatban a papok közül, ki tanította arra, amit tett (16). Végül visszaviszik Székelyudvarhelyre, oda hívatják a férjét is: hazaengedik azzal a feltétellel, hogy a lakásukat csak férje kíséretében hagyja el, közösségbe, templomba nem járhat (17). Azóta mai napig visszavonultan, férje, családja állandó felügyelete alatt él. Ez a nemcsak félelembõl, hanem féltésbõl is származó felügyelet az 1989-es változások, majd férje 1994-es halála után sokat enyhült.

**III.**

Anna néni állítása szerint 1949 februárja elõtt, az iniciáló találkozást kivéve, egyszer sem került abba az állapotba, amelyben megvalósul a túlvilágival való kapcsolat. Ha ragaszkodik saját logikájához, akkor nem is kerülhetett, hiszen elbeszélése szerint a tizenkét éves korában történt elsõ találkozáskor Isten megszabja az idõpontot-alkalmat: "harmincéves korodban hirdetni fogod az én ígémet". Ez az elsõ találkozás, Anna néni elsõ látomása (18) az õs-pillanat; körvonalazódnak a transzcendenssel való lehetséges kapcsolat koordinátái. Egyrészt kiderül, hogy Anna néni az, akit a földöntúli erõ kijelölt üzenetének formába öntésére; másrészt kijelöltetik a fõ helyszín, ahol majdan ez a kapcsolat mások elõtt és mások bevonásával megvalósul. Mikor elõször látta Istent, a találkozás után egy nagy szél elragadta és elvitte a falu határának egy bizonyos pontjára, "egy nagy kõ s egy cserefa" mellé - ahhoz a Rengõkõhöz, ahol 1949-ben ezer és ezer ember elõtt hirdet majd.

1949 februárjában egyik napról a másikra Anna néni hirdetni kezd. Ez azt jelenti, hogy "**jön a kegyelem**" - Anna néni viselkedésében, szavaiban megjelenik a transzcendens; majd a megjelenítés elsõ, kezdeti formái gyorsan rögzülnek, kidolgozottá, rutinszerûvé válnak (19). A továbbiakban a "kegyelem"-rõl, Anna néninek 1949 februárjától nyilvánosan is tapasztalható, a mindennapitól eltérõ **viselkedései**rõl szeretnék - esetleg a fent elmondottakat ismételve, új szemszögbõl vizsgálva - beszélni.

**1**. Az 1949 februárjától megfigyelhetõ, a megváltozott tudatállapotra (20) utaló viselkedésmód bizonyos elemei már jóval az ismertetett események elõtt jelentkeznek. Házassága leányszöktetéssel kezdõdik; hónapokig Szebenben élnek élettársakként; a faluba visszatérve Anna néni megszüli elsõ gyermekét, aki nemsokára meghal; ezután 1936-ban megesküsznek, de mivel az Anna néni anyja ellenzi a házasságot, hozomány nélkül, szegényen kezdik házasságukat. Férje elõbb a román hadseregben szolgál a csendõrségnél, majd a bécsi döntés után magyar királyi csendõr lesz; 1944-1948 között

szovjet hadifogoly; házasságának elsõ tizenkét évében sokat van távol. A kevés együtt töltött idõ alatt is sok konfliktus van közöttük, kölcsönösen féltékenyek egymásra. Anna néni bátyja szerint húga azóta beteg, mégpedig "szívbeteg", amióta rajtakapta az urát, hogy a fonóban más menyecskékkel szórakozik; idõnként betegségi rohama van, ilyenkor megmerevedik, "olyan, mintha halna meg". A kiváltó ok: ura újabb hûtlenségének a híre.

Fontos tudni azt is, hogy gyerekkorában Anna néni megismerkedik egy, a szomszédos Küküllõkeményfalván lakó baptista ("hívõ") családdal. Az 1940-es évek elején a velük való kapcsolata szorosabbra fonódik: a megözvegyült asszony közbenjár, hogy ne ítéljék el, ne zárják börtönbe Annát kupeckedésért; élelemmel segíti, és valószínûleg "lelki táplálékkal" is ellátja. Ágnes néni beismeri, hogy igen jóban voltak, és "mámám"-nak hívta ezt a hívõ asszonyt; de tagadja, hogy az át akarta volna õt a saját vallására téríteni. Ez a kapcsolat tette lehetõvé az írástudatlan Anna néni bibliai ismereteinek bõvülését, és alapvetõen befolyásolhatta prófétai elhivatottságának, öntudatának kialakulását.

1949 február elejétõl elõbb Anna néni lakásába, udvarára gyûlnek össze a kíváncsiak. A lakásba padokat tesznek be; elõzõ nap már megtudja mindenki, hogy mikor, hány órakor fog majd hirdetni. A hirdetésnek három állapota (fázisa) van: az ének, a tulajdonképpeni mondás, prédikáció és a tudatvesztés állapota: megmerevedik, elesik; ekkor támogatják, fogják, lefektetik. Amikor magához tér, újra mond vagy énekel. Az ének, mondás, tudatvesztés fázisai addig váltogatják egymást, amíg vagy kijelenti, hogy kifáradt, vagy elalszik. A kegyelmek közötti idõszakban úgy viselkedik, mint bármely más falusi asszony: állatokat gondoz, a mezõre jár. Az érdeklõdõknek azt mondja, hogy az Isten, Szûz Mária vagy egy angyal mindig jelentik neki, hogy lesz kegyelem, és hogy az mikor lesz, hogy õ tudjon erre felkészülni.

A kegyelem ideje alatt õ nem tud arról, hogy mit tesz, mit mond. Meghurcoltatása közben is vallatják errõl, akkor is kitart álláspontja mellett: a kegyelem az egy másik valóság, a transzcendensnek a

valósága. Ahogy megfogalmazza: "... én úgy beszélök, hogy az most nincs, én úgy beszélök rendesen..."; éppen ezért mindazokban az állapotokban, amikor nincs kegyelem, értelmetlen és hiábavaló azt tõle kérdezni, számonkérni. Az egyetlen rezonábilis, elfogadható álláspont: a kegyelem megjelenése, mibenléte az nem tõle függõ jelenség és értelem: "Az Isten adta, amit montam. Maguk lehet, hallották, én nem tudom, mit mondtam..." Ez a csoda az alapja mindannak, ami vele történik: írni-olvasni nem tud, de a kegyelemben az elõtte megjelenõ kõtábláról olvas le mindent, ami ének vagy mondás (21).

Anna néni háza, udvara csak az elsõ hirdetések helyszíne. A továbbiakban fokozatosan újabb és újabb helyszíneken, újabb alkalmakkor jön a kegyelem. Ágnes néni kinn dolgozik a mezõn; az arra haladó asszonynak elárulja: kegyelme van, majd leülnek és "elmondja a kegyelmet, ami jön neki". Máskor Anna néni répapalántát ültet; asszonyok, akik tudják, hogy aznap kegyelme lesz, segítenek neki; munka közben pontosan közli, hogy még mennyi idõ van a kegyelemig; majd leülnek, jön a kegyelem, Anna néni olyan szépen és hangosan énekel, hogy a szomszédos földeken dolgozók is odagyûlnek; a szemtanú szerint "mikor leültünk, voltunk tizenketten, s mikor felálltunk, voltunk ötvenketten". 1949 tavaszán, az elsõ kegyelmet követõen igen rövid idõ alatt a határ helyei, ahol Anna néni megfordul, a kegyelem lehetséges helyszínei lesznek; a munkaalkalmak, melyekben Anna néni résztvesz, adott pillanatban a kegyelem jelentkezésének alkalmaivá válnak. Mindazok, akik Anna nénivel kapcsolatba kerülnek: szemtanúi lehetnek a kegyelem pillanatainak.

1949 májusában sor kerül arra a több napos eseményre, amelyre már távolabbról is érkeznek résztvevõk, kíváncsiak. Ekkorra már Anna néni tetteinek híre, mondásai-próféciái bejárják a környéket; szükség van egy olyan helyszínre, ahol ezrek gyûlhetnek össze; olyan alkalomra, amikor napokon át van kegyelem; amikor megtörténik a csoda, és az emberek részesei a csodának. Ez az esemény készíti elõ a helyi közösségben ismert, ide tartozó "mondó, jósló"

asszonynak egy más valósághoz is tartozó **szentasszonnyá** való átváltozását.

Egy patak völgyének felsõ részén, hegyoldalon van az a kisebb kõszikla, melyet a helyiek Rengõkõnek neveznek. Ide vezeti ki férje Ágnes nénit, miután ez elmondja, hogy ezúttal maga az Isten jelentette, hogy nagy hirdetések lesznek, és kéri férjét, hogy vezesse ki az erdõbe, hogy ne lássa, ne hallja senki. A sors azonban elkerülhetetlenül beteljesedik: férje ahhoz a kõhöz vezeti, ahová tizenkét éves korában, amikor Isten elõször megjelent neki, egy forgószél felkapta és levitte. Ide négyezer ember gyülekezik össze mindenfelõl. Ágnes néni a csorgó esõben énekel, hirdet (22); majd amikor megmerevedik, elesik, akkor kifogják, hanyatt fektetik; a hitetlenek meggyõzõdhetnek róla, hogy nem teszi magát, mert "mentek többen s megtapogatták, megmozgatták, s egybe mozgott".

A Rengõkõnél való hirdetést követi a marosvásárhelyi ideggyógyintézetben töltött rövid idõ. Az, hogy a hatóságok elviszik, bezárják, a viselkedésével körvonalazott szerepnek **szimbolikus súlyt** ad. Ezután már nemcsak egyszerû mondó asszony - hanem olyan valaki, aki szenved azért, mert éppen neki van kegyelme, és mert ezt a kegyelmet vállalja, és amit Isten reábízott, azt teljesíti. Viselkedése ezután már egy **sorsot** jelenít meg: a próféta (és ilyen értelemben a szentasszony) sorsát. Az Isten ezután nemcsak saját szavait kölcsönzi neki, hanem cselekedeteit is vezérli, útját szimbolikus, de gyakorlati értelemben is kijelöli. Amikor megszökik az elmegyógyintézetbõl, egy csillag vezérli a hazafelé menõ úton; az emberek mindenütt tudnak róla, segítik, kísérik; õ elfogadja segítségüket, bizonyos értelemben hódolatukat; útja diadalút (23).

Hazaérkezése után két nappal kezdõdik az utolsó nagy megpróbáltatás: jelenti az Isten, hogy üldözõi elõl negyven napig a pusztába kell bujdosnia - ahogy Anna néni kihangsúlyozza: "mint az Úr Jézus". Igazi hívei bujdosása közben is felkeresik; ezeknek prédikál, énekel; ugyanakkor hagyakozik, megáldja õket, mert készül a végsõ nagy próbatételre. Ezalatt a negyven nap alatt nem vesz részt a családja életében, sem a gazdálkodásban: a konkrét térbõl, idõbõl

mintegy kiszakadva, a transzcendens térben és idõben létezik. A hat hét leteltével - helyi arányokhoz igazítva - ugyanaz történik vele, mint Jézus Krisztussal: egy közösség fel kell szabaduljon a bûnök alól, s Ágnes néni az, aki elfogatásával, szenvedéseivel felszabadítja, mintegy megváltja õket. Ahogy utólag hangoztatja: Isten elfogadta az áldozatot, azóta nem büntette a zetelakiakat, ahol õ utoljára gyónt, áldozott és hirdetett - nem büntette azzal, hogy leég a templomuk. Igaz - tehetjük hozzá utólag - ez nem volt teljes áldozat; Anna néni szenvedett, de életben maradt. Azonban egyik napról a másikra fizikailag eltávolították a közösségétõl; halálhíre is kelt, de ezt megcáfolták; köztudott volt, hogy Szebenben a bolondok házába van bezárva - Máréfalváról Szebenbe elszármazott emberek meg is látogatják ott.

**2.** A zetelaki templomban való hirdetéssel lezárul a máréfalvi szentasszony nyilvános szereplésének korszaka. Anna néni hazakerül, de családja házi õrizetben tartja. Ha jelentkezik a kegyelem, szobába vagy, egyesek szerint, hideg pincébe zárják; ilyenkor napokig mellette vannak, a gazdálkodást is elhanyagolják a családtagok. A kapura ma is látható súlyos zárakat szerelnek; valóban mindent megtesznek, hogy Anna nénit elkülönítsék a helyi közösségtõl.

Ez az elkülönítés csak részben sikerült. Szomszédasszonyok, rokonok mindig is jártak hozzá; tudták, hogy továbbra is idõnként van kegyelme. Ahogy telik az idõ, s megöregszik, fizikailag gyengül, ugyanakkor a történelmi helyzet is változik, lassan újra integrálódik a helyi közösségbe. Ennek a közösségnek az idõsebb generációja tud a viselt dolgairól, de ezekrõl egymás között elvétve beszélnek; a fiatalabbak számára Anna néni csak egy a falu idõs asszonyai közül. Ezek közül a fiatalok közül is azok járnak hozzá, akiket Anna néni gyógyítani szokott. Ugyanis ezelõtt nyolc-tíz évvel kezdett "fogdosni": kisgyerekek, felnõttek törött, kificamodott, megrándult kezét, lábát helyretenni, kezelni. Állítása szerint ezt a képességét is kegyelemként kapta: ami elõtt az elsõ beteg megjelent volna, az Isten jelölte,

hogy fogdosson; s bár nem volt gyakorlata, mégsem utasította el a hozzáfordulót. Ma már a szomszéd falvakból is járnak hozzá.

Anna néni ma is lelkileg erõs, céltudatos és merem állítani: egykori hitét, intelligenciáját megõrzõ asszony. Elmondja, hogy annak idején, amikor leánya fiatalasszonyként beteg volt, õ helyette is végezte a házimunkát, a gazdálkodás teendõit, és amikor leánya szenvedései miatt panaszkodott, megrótta: hallgasson, hiszen többet kell kibírjon az ember, "mint egy ló, mint egy állat". Ehhez az segíti hozzá, hogy imádkozik - erõt kér Istentõl a szenvedés elviseléséhez. Neki magának is sokat kellett szenvednie, de "az Isten erõt adott a kegyelem mellé".

Ma az esztendõnek két olyan idõszaka van, amikor Anna néninek jön a kegyelem. Ez ma is szenvedéssel, bezárkózással jár: ha a család otthon van, akkor õrzi õt, ajtót-kaput bezárnak; õ addig imádkozik, énekel, amíg magán kívül nem lesz. Azért kell vigyázniuk rá, mert ilyenkor hirdetni akar: igyekszik ki az emberek közé (24). Ez a két idõszak: húsvét elõtti nagyhét, valamint a halottak napja elõtti, utáni napok. Úgy tûnik, a **halottak, a halál szimbolikus közelsége** a jelenben a kegyelmi állapotnak a generálója. Evilág és túlvilág között ekkor és itt a legvékonyabb a fal.

A kegyelem érkezésének az év említett két idõszakán kívül vannak más alkalmai is. Vasárnaponként Anna néni családja templomba megy; most már õ is mehetne, a hatóságok ezt nem tiltják; amióta eltörött mindkét lába, nem tud jól járni; de nem ez a fõ oka annak, hogy otthon marad. Amíg a templomban a mise tart, azalatt idõnként kegyelme van; ha ez a templomban történne, ez megzavarná a mise rendjét (25). Azt, hogy nem tud templomba járni, szintén Isten akarataként fogja fel: most arra van szükség, hogy a nép nyugodjék meg (26).

Az õt felkeresõkkel való beszélgetés során is idõnként van kegyelem. Anna néni igyekszik maga köré közönséget toborozni: üzen falubelieinek, hogy látogassák meg; ha hívatlan látogató érkezik, akkor is úgy szervezi meg az együttlétet, hogy magukra maradjanak; ilyenkor a beszél-

getést prédikációval, énekléssel szakítja félbe; ezeket is kegyelemnek nevezi (27).

**IV.**

Összefoglalva a kegyelemrõl leírtakat, azt mondhatom, hogy a kutató számára nyilvánvaló: **a kegyelem az esetlegesen bekövetkezõ transz-állapotot is magába foglaló megváltozott tudatállapot.** Adott történeti-társadalmi helyzetben, egy társadalompszichikai krízis közepette generálója volt egy tömeges transzcendens-élménynek (28).

Más oldalról közelítve megállapítható, hogy Anna néni számára a kegyelem igen összetett jelenségként, valóságának szervezõjeként mutatkozik meg. A beszámolók, megfigyelések nyomán a konklúzióm az, hogy Anna néni számára

**1.** a kegyelem **szó**: mindazt jelenti, amit Anna néni a megváltozott tudatállapotban mond vagy énekel - tulajdonképpen ami "az Isten szava";

**2.** a kegyelem **szerep és képesség**: a kegyelemben magáról, másokról, a világról és túlvilágról, múltról-jelenrõl-jövõrõl látóként-jósként hajlandó és képes beszélni Ágnes néni;

**3**. a kegyelem **sors**: az a kereszt, mindaz a szenvedés, amely a szó kimondójának, a képességgel felruházottnak részéül jutott; ezen a világon egy közel-lét Istenhez, a túlvilághoz; aki megérdemli, aki kiválasztott, csak annak van ilyen sorsa.

Akinek ilyen van, az maga a híd a két világ között, másképpen: ha ilyen sors nem lenne, akkor kapcsolat sem lenne.

A kegyelem ellenére Anna néni - az egyetlen történelmi pillanatot kivéve - nem lett híressé, nem lépett ki a falu, a közösség határai közül. Mivé nem vált Anna néni, azaz milyen közösségi szerepei nem szilárdultak meg - errõl szeretnék befejezésként szólni.

Amint a bevezetõben már említettem, a máréfalvi szentasszony neve-tettei egy komplex társadalmi-kulturális jelenséghez, az 1949-es székelyföldi társadalompszichikai krízishez kapcsolód-

nak (lásd következõ írásaimban); ennek az idõszaknak a színpada teremtette meg a szentasszony szereplésének lehetõségeit és korlátait. Az alakuló romániai kommunista diktatúra elsõ tetteinek egyike ennek és az ehhez hasonló, tömegeket megmozgató jelenségeknek a drasztikus felszámolása. Anna néniből, bár megtehették volna, nem csináltak mártírt, hanem bolond asszonnyá degradálták. Megfélemlített híveitől csupán elkülönítették - és sikerült elérniük legfontosabb céljukat: a hirdetés és az azon való tömeges részvétel nem állandósult, Anna néni nem maradt szentasszony - végül is **nem vált szimbólummá**. Személyes sorsa kegyetlenebb, szenvedéstelibb volt, mint Csépe Kláráé, a hasznosi szentasszonyé (Varga 1961, Jádi-Tüskés 1986). A hely, ahol hirdetett, nem vált ki a természeti-társadalmi környezetből, a transzcendens egyszeri megjelenése rendkívülinek bizonyult, és nem vált rendszeressé - nem épült itt kápolna, mint például Hasznos-Szentkúton. Az egyháznak ekkoriban nemhogy arra lett volna lehetõsége, hogy megvizsgálja ezt a népi csodát - hanem élet-halál harcot kellett vívnia saját fennmaradásáért a kommunista hatóságokkal. A helyi plébános állítólag részt vett Anna néninek az egyik hirdetésén, de nem foglalt állást az eseményekkel kapcsolatban; a helyi plébánián még csak feljegyzés sem õrzi az egykor ezreket megmozgató esemény emlékét.

Anna néni nem lett saját közösségének általánosan elismert tudós specialistája sem: például nem lett rendszeresen gyakorló halottlátó (29). Inkább arról van szó, hogy evilág és túlvilág, élet és halál kapcsolódásának egy archaikus, középkoriként felfogható hitétõl vezérelve élte le közösségének sok más tagjával együtt életét. Artur Imhof említi, hogy a középkorban mindennapi volt a halott csecsemõ megkeresztelése - miközben életjelt fedeztek fel rajta (például kipirult az arca) (30). El kellett követniük ezt a kegyes csalást, hiszen mindennél fontosabb volt, hogy a csecsemõ a kereszt jelével homlokán kezdje meg vándorlását az örök életben, a túlvilágon. Anna néni elsõ gyereke hathetes korában úgy halt meg, hogy sebtében szervezték a keresztelõt neki, és amikor a keresztvíz alá tartották "háromszor ropogósan felkacagott", ezzel bizonyítva, hogy él, hogy még ideát van, de amikor a templomból kiléptek vele, már meg volt halva.

Csecsemõ- és kisgyerekkorában, mint már említettem, három éven keresztül Ágnes néni "éppen csak megélt", azaz éppen csak életben maradt. Apja kilencvenegy évet élt - és Anna néni elbeszélése szerint Isten csodát tett, mert nem meghalt, hanem a szó régi értelmében megboldogult (31). Veje és leánya a harmadik feleségétõl, aki nem jól bánt vele, szekéren elhozta magukhoz; a rokonság összegyûlt, ettek-ittak; eközben az apa sosem hallott szép éneket énekelt, mindenkitõl elbúcsúzott, az arca kipirosodott, boldog és fiatal volt a bekövetkezõ halál pillanatában.

## Jegyzetek

**1.** *1989 decemberében Romániában egyik napról a másikra megszûnt az egyházak állami ellenõrzése, a vallásosság jelenségeinek államhatalmi szervek (a Securitate) általi megfigyelése, a politikailag-ideológiailag nem kívánatos jelenségek elleni nyílt és erõszakos fellépés. 1948-tól (a görögkatolikus egyháznak egy tollvonással való megszüntetésétõl) kezdve, a"proletárdiktatúra" éveiben különösen, de azután is a társadalomra befolyással bíró egyházi személyeket és hívõ laikusokat egyaránt a rendszer ellenségeivé nyilváníthatták.*

**2.** *Anna nénit elõször 1993 nyarán kerestem meg. Azóta állandó látogatója vagyok. Beszélgetéseinket hangszalagra rögzítettem; eddig több videófelvételt is készítettem vele. 1994 õszétõl a helyi közösség tagjaival, fõleg Anna néni kortársaival készítek interjúkat az 1949-es eseményekrõl.*

**3**. *Anna néni egyik kortársa, Kovács András a máréfalvi határban, Rengõkõnél tartott hirdetésekrõl naponta feljegyzéseket készített: a helyszínen jegyzetelt, majd otthon, sokszor egész éjszaka dolgozva, szöveggé formálta jegyzeteit. Többen kértek tõle ezeket az írásokat: jórészüket elosztogatta, a kisebbik részt a házkutatást tartó belügyisek vitték magukkal.*

**4**. *Az 1949-es csíksomlyói búcsú az utolsó nagyméretû nyilvános, az egyház szervezte tömeges találkozás volt; ezután 1990-ig minden egyházi szervezésû, nyílt térben zajló tömeg-rendezvényt rendszerellenes megmozdulásként kezeltek. Nem sokkal a csíksomlyói búcsú után elfogták és bebörtönözték Márton Áront. A papokat mindenütt az új, kommunista rendszer elsõ számú ellenségeiként kezelték: megfigyelték, feljelentették, elhurcolták azokat, akik az igazuk mellett szót emeltek.*

**5**. *Több adatom van arról, hogy ez igazi tömegméretekben történt elsõsorban a Kárpátokon kívüli, ortodox falvakban-városokban, de erdélyi román vidékeken is.*

**6**. *A jelenségrõl több szövegben is beszámolnak a helybeliek - lásd: Atyhai (volt Udvarhelyszék) hiedelemszövegek. (A Néprajzi Kutatóintézet Adattárában található kézirat.) Az atyhai, máréfalvi jelenségeknek egy értelmezését lásd "...sokféle jel vót égen s földön... " (A krízis kulturális szerepe székelyföldi falusi közösségekben) címû, e kötetben levõ tanulmányomban.*

**7.** *A lányra elõbb az iskolában, majd otthon jött rá a "betegség": megmerevedett, öntudatlan állapotban Isten, Jézus, Mária üzeneteit mondta; lásd: Csíkcsatószegi (volt Csík megye) hiedelemszövegek. (A Néprajzi Kutatóintézet Adattárában található kézirat.)*

**8**. *Itt és a továbbiakban, amikor külön nem jelzem, Anna néni szavait idézem. A szentanúk, egyfalusiak részletes beszámolóit lásd a Szövegmellékletben, a "...sokféle jel vót égen s földön...", A krízis kulturális szerepérõl címû tanulmányhoz tartozó részben.*

*" A csordával voltam. Mentem a... ott egy kõnél, abba a helybe én es elálmosodtam, leültem a kõkert mellé, s ahogy leültem, egy nagy fényesség, de akkora fényesség támadt! Kinyitom a szememet, mi történik. Hát az Istent láttam, s aszmonja nekem: Anna, te harmincéves korodba hirdetni fogod az én igémet! Édes jó Istenem, hát se írni nem tudok, se olvasni nem tudok, hát én semmit nem tudok, hát én hogy hirdessek? S akkor aztán eltûnt..."*

**9**. *"... február hatodikán mondom Lacinak: na Laci, nem jót láttam megint. Hát mit láttál? Mondom: a Szûzanya lejött, s aszmondta, hogy mától kezdve harminc nap minden nap hirdeted az Isten ígéjét..."*

**1o.** *" Mondom: tudod-e mit? Aszmondja: mit? Anyósomat hívd le, mondom, s egy tiszta rongyot, ha jõ az a beszéd, tömjétek be a számat, ne hallja senki. Shátha akkor valamerre elmenyen. Érti, ugye? Na, aztán fel es ment, s lejött anyám, a szájamat bétömték, de aszmondják, úgy megfeketedtem egy pillanat alatt, mint a... S akkor persze hogy kivették! S akkor három napig nem tudtam beszélni. S akkó megijedött Laci, hogy mosmá mit is mondjon a népnek, se meg nem vert, se semmi. S aszmondta: édes jó Istenem, én nem bánom, csak még egyszer visszakapjad azt a képedöt, amilyen voltál. Három nap múlva jött vissza."*

**11.** *" S akkor mondtam neki: te Laci, most nagy hirdetések lesznek, jelentötte*

*az Isten. Vígy engem ki az erdõbe, hogy ne hallja senki. Dugj el engömet!... El is vitt, ott a, azt nem montam, amikor elõször láttam az Istent, akkor egy nagy szél jött, s bévitt egy nagy kõhöz s cserefához, a szél, forgószél. Sakkor asztán pont oda vezetett Laci engemet! A kõhöz s a cserefához.. S ott négyezer embörnek, me mire a hirdetés megkezdõdött, négyezer embör vót ott, mindenfelölrõl. De én most is elmondom: azok honnét tudták, hogy én akkor odamegyek? Akkor aztán jött a hirdetés..."*

**12.** *" Akkor itt a falu, hogy ne vigyenek, úgy ki vót állva, mintha most is látnám, ásóval, kapával, fejszével, innen a faluból ki nem engednek. Sakkor én szépen kimentem az útra, s aszmontam: tisztelt nép! Nagyon örvendek, hogy így szeretnek, s így felpártolnak. De engeggyék meg, hogy menjek el a pap termibe, s híjjanak össze maguk egy gyûlést, hogy a néppel értessem meg, hogy én akarok menni kezelésre! Sakkor le, s fel a pódiumra, s akkor a nép szépen összegyûlt, s akkor azt montam: tisztelt falumbeliek, engedjék meg, hogy elvigyenek Vásárhelyre kezelésre, s megígérem, hogy tíz nap múlva jelenkezem. Ne sírjanak, ne féltsenek."*

**13.** *" Há mikor eljött a tízedik nap, az angyal jelenközött: útra kell menni! S megrázta az ágyat: keljek fõl, útra kell menni. Hát uram teremtõm, tíz orvos mellett. Ajtó, ablak, minden zárva, hát hol tudjak elmenni, hogy tudjak elmenni. Smegint egy kicsi idõ múlva megrázza az Isten maga az ágyat: kelj fõl s indulj! Hát uram teremtõm, hogy tudjak menni, minden bezárva, itt a sok orvos. Azok keztek kérdezni: mit látott? Hát az Isten maga itt vót, smonta, hogy induljak. Hát hogy induljak, ajtó, ablak zárva. Erõst ügyeljenek reám... Megint megránt az Isten: indujj! Arra érkezik, hoztak egy súlyos beteget, s az egészen az orvosok odamentek. Az ablakot kiüttem, úgy elszöktem, a kicsi ablakot. Aztán nem tom, hány métert estem, magas vót. De úgy repültem, mint a szél..." .*

**14.** *" S két nap múlva jelenti a Jóisten, hogy jõnek s fognak el. Aszmongya: hat hétig a pusztába kell légy! El kell menekülni, me a pusztába kell légy! Mint a Jézus Krisztus!"*

**15**. *" S akkor rendõte a Jóisten, hogy nagy felhajtás lesz, me Zetelakán Tófala minden évbe leégett, s négyezer embert vársz hat hét múlva oda, hogy felszabaduljon Tófala, me fel kell szabaduljon, te bemész oda... Na, aztán*

*bé Zetelakára s ott gyóntam s áldoztam, s a rengeteg nép jött velem a templomba, de sok ember... Valamelyik nap jutott eszembe, hogy azután nem is hallottam, hogy égés lett vóna Zetelakán... S akkor aztán bétettek a kocsiba, vittek bé a Sziguranciára, akkor aztán hat hétig vótam a Szigurancián...”*

**16.** *“ Akkor másik éjjel vittek egy szobába fel. Fel vót akasztva a kötél, ott vót a puska, ott vót a levorver... Aszongyák: mondjam meg, hogy ki tanított erre. Melyik pap, hívõ? Ki tanított? Mondom: engem senki. Mondjam meg, me akasztanak fel! Mondom: aj, de jó tennék, hogy az élettel végezzek! Ilyen jót semmit se tennének, me immár elég vót a szenvedésembõl. Ilyen jót maguk nem tudnak tenni. Álljon fel! Felállok, nyakamba vetik a kötelet, nem nyuvasztottak meg, egy kicsit húzták vót, s: na, vall-e? Nem vallok, me nincs mit. Mit valljak? Mit tudjak vallani? Senkit a bajba nem húzhatok bele, mit tudjak mondani? Há mit? Akkor kapták le a puskát, hogy lõnek agyon. Mondom: ha agyonlõnek, akkor legalább hamar végzek az élettel. Akkor kapták le a másikat, a levorvelt... Nincs micsináni. Az Isten adta, amit montam. Maguk lehet hallották, én nem tudom, mit montam, én úgy beszélök, hogy az most nincs, én úgy beszélök rendesen. Na. Hat éjjel s hat nappal azon mentem keresztül. Hat éjön s hat napon.”*

**17.** *“ Akkor írtak egy nagy kontraktus-papírt, hogy nem szabad a kapun kieresszen, s ha valami van mégis, akkor ültessen maga mellé, hogy nehogy senki közé tudjon jõni, mert me ha valami baj lesz, az egész családot elpakolják, napvilágot többé nem lát.”*

**18.** *Lásd a mai magyar népi szájhagyományban ma is virágzó túlvilági élmények-kel kapcsolatban Grynaeus Tamás tanulmányát (Grynaeus 1993).*

**19.** *1985-ben megjelent, nagy vitát kiváltott tanulmányában Richard Noll javasolja a “ kultivált mentális képzelõerõ” fogalmát. Azt állítja, hogy kulturális tradíciói vannak a képzelõerõ kultiválásának; következetesen alakítva, a mentális képzelõerõ pontosabban körvonalazottá és jól ellenõr-zötté válhat; ugyanakkor teljes mértékben idomul a mágikus-vallási hagyo-mányokhoz.(Lásd Noll, 1985)*

**20.** *Ezzel kapcsolatban lásd Bourguignon, Goodman írásait.*

**21.** *“ Mikor jön az az ének, aki hallja, az tudja, hogy mit montam, de én nem tudom. Me én se olvasni, se írni nem tudok, de akkor a kõtábláról jól tudom olvasni le! Érti, ugye. Akkor a kõtábláról én le tudom olvasni.”*

**22.** *“ De egész nap esett az esõ, úgy csepergett, nem olyan nagyon esett, de örökké esett, hullott azér az esõ, úgy hogy az ernyõt örökké felette tartották. S egy kicsi izé vót rajta, kicsi ing s lajbi, s kicsi szoknya, s õ nem fázott, s a többi népek úgy fáztak! Me hideg vót! Aszmondta: nyócat elvégezett, nyóc fejezetet, s akkor aszmondja, a másik kettõt elvégezi délután, aszmondja, me kifáratt, sokat mondott. Abba a helybe lefektették, me õ ugye valahogy úgy elalutt, elszenderedett na.” (Dénes Ferencné Dávid Róza sz. 1920)*

**23**. *“ Egy csillag elõttem vót, egy csillag vezetett bé a törökbúza közi, s ott aszmondta az angyal: vesd le a kórházi ruhát, itt van egy köntös, s vegyed fel. Hajonfejt, mezítláb vótam. Ott vót egy piros, ujjas köntös, hamar levettem a kórházi ruhát, felvettem a köntöst, jöttem tovább. Annál tovább mindenütt a néppel teli vót az ucca. Mikor Farkaslakán keresztüljöttem, onnan végigkísértek, egészen idáig kísért a sok nép, s közbe örökké énekeltünk, beszéltem nekik.”*

**24**. *“ Zárják akkor bé a kaput, hogy ne jöjjön be senki. S akármilyen dolguk van, egy örökké itt van mellettem. Nem hagynak engem szabadra olyankor, mert én igyekszek a népek közé, az a baj... Az olyan ugye, hogy hát arról én nem tudok, csak engem viszön, hát igyekszek ki a népek közé, hogy beszéjjek...”*

**25**. *“ Vasárnaponként, mise alatt, egy-egy ének adódik elõ. Tudja, mise alatt. Me asztán amikor jön, nem tudom megállítani, nem, hogy megállítsam... Mikor elmennek a templomba, mindig megkérdik, hogy édesanyám, nem jön a kegyelem? S én úgyse mondom meg, hogy jön nekem! S mondom: nem, s õk elmennek nyugodtan a templomba s akkor nekem jön:... (énekel). Na így jön. Na, a kõtáblán leolvastam, ez volt. Igen. ”*

**26.** *“ S kérem az Úrjézust s a mindenható Istent s a Szûzanyát, bocsássa meg nekem, me én jószívvel elmennék, ha lehetne, de ha már ezt a kegyelmet adta nekem, hogy nem lehet... Az Isten ejsze azért adta, hogy eltörjön mind a kettõ ( t.i. mind a két lába), hogy a nép nyugodjék meg. Me azt nem lehetett*

*mondani senkinek, hogy jön a kegyelem, me itt annyian volnának, Lacit agyonvernék..."*

**27.** *Szemtanúként mondhatom: Anna néni hosszasan meséltеti társait; majd válaszként õ is hosszasan, prédikáció-szerûen beszél nekik. A prédikációk a társalgás éppen felmerülõ témáihoz csatlakoznak; az énekek szövegei is ehhez kapcsolódó improvizációk. A prédikációk és énekek a résztvevõkre láthatóan mély hatást gyakorolnak. Mindannak, ami ilyenkor történik, jól begyakorolt technikája van, és túlzás nélkül pszichoterápiás kezeléshez hasonlítható.*

**28.** *Kelemen András a samanisztikus tevékenységek vizsgálata nyomán (lásd Kelemen 1979) vonja le a konklúziót: a "samanisztikus alapon gyógyító ember ...túljutva a kezdeti krízisen, felismeri a közösség elvárásait, és a csoport adta minták segítségével oldja fel az emberi lét alapvetõ filozófiai jellegû kérdéseit." Anna néni tevékenységében, fenntartás nélkül állíthatom, szintén ez valósul meg.*

**29.** *Ez nem jelenti azt, hogy a faluban nem ismertek olyan történetek (különösen azok között a cigányok között, akik járnak Anna nénihez), melyekben Anna néni halottakkal való találkozásáról van szó. Ugyanakkor rokonoknak, közelállóknak ma is mesél a halottaikról.*

**30.** *Lásd Artur Imhof 1993.*

**31.** *Paizs Dezsõ értelmezése szerint: a "boudug"-nak "megkötözött, elvarázsolt, elragadtatott, extázisban levõ" volt az eredeti jelentése; a "szent" fogalom egyik megjelölõjeként is használták. Esetünkben: az apa éneklése, fiatalodása a halál utáni boldog öröklét elõrejelzése; már a halál fizikai beállta elõtt elragadtatásba kerül, mintegy átlép az öröklétbe.*

# "Megmondta mi volt, mi van, mi lesz"

## Az "ezer telik, ezer nem" típusú hiedelmekrõl; mai paraszti közösségek történelem- és világképérõl (1)

Székelyföld falusi társadalmában élnek azok a hiedelmek, amelyekrõl írni szeretnék. Elõször összefoglalom tereptapasztalataimat; majd arra a kérdésre keresek választ, hogy a bemutatott jóslók tevékenysége, a jóslás-szövegek mögött, hipotézisem szerint, milyen **archaikusnak mondható világképre** lehet ráismerni (2).

**I.**

Horokály Józsi bá, akire a jelenben mint **jóslóra** emlékeznek, és akinek az alábbi **jóslásokat** (3) tulajdonítják, a 18. század végén, a 19. század elején, a " napóleoni idõkben" élt (ha ugyan élt) Korondon. "Nem volt családja, vénlegény volt, úgy is halt meg". Tanult embernek tartották: "Olaszországba vót, apám azt mondta, Olaszországba, hát elõbb itt tanult valahol, de végül Olaszországba járta meg magát." Amíg a napóleoni háború folyt, kiköltözött a hegybe, hogy nehogy elvigyék katonának; házat épített "két bejárattal, hogy amikor az ellenség bejön az egyiken, a másikon kimenekülhessen". Kecskét tartott, vadászott. Öregkorára megvakult, kisgyerekek vezetgették. A helyiek tudják róla, hogy "megmondta mi volt, mi van s mi lesz".

A jóslatok között van néhány, melyeket a gyûjtés idõpontjában a közösség apraja-nagyja jól ismer, és vannak kevésbé általánosan elterjedtek. A szövegek tartalmuk szerint két nagy csoportba sorolhatók: egy részük a 19. század végi, 20. század eleji technikai változásokra utal; más részük a 20. századi (és azutáni) nagy történelmi-

társadalmi katasztrófákról beszél. Két olyan szöveget szeretnék idézni az alábbiakban, melyekben mindkét tartalmi rész jelen van:

"Horokály Józsi bá vót, úgy hítták, Józsi bá. Már csak azt tudom, aszmondta, hogy olyan világ jõ bé, hogy olyan kocsik lesznek, elejikbe lovat nem ké fogni, anélkül mejen. Magától. S akkor aszmondta, hogy olyan madarak lesznek, hogy repülnek, gépek. Ezeket mondta. Akkor azt is, hogy a világot béhúzzák cérnával, s az egész világon tudnak beszélni egymással, szóval a telefon, õ ezt magyarázta.

Aszmondta vót: ezer telik s ezer nem. Napkeletrõl egy kicsikirály elindul, s az egész világon végigmejen. Akkor egy olyan háború lesz, hogy mittudomén, milyen hidat mondott, azt felhányják lópatkóval a lovak, amikor ott keresztülmennek. Mikor annak a háborúnak vége lesz, annak a háborúnak, aszmondta: aki megmarad még, valaki, mehet hét falun keresztül anélkül, hogy valakivel találkozzék. Ha valakivel fog találkozni, még a forgácsot is meg fogja csókolni, hogy ez az õsöké vót. Aztán még fog valaki egy kicsi jó világot érni, de nem sokat. Ezt magyarázta." (I.A.)

"Aszmondta, hogy olyan útak, vasútak lesznek, olyan szekerek lesznek, hogy ha képes egy falu felülni, azt is viszi. S azt mi húzza, Józsi bá, mondták a népek. A maga magát elhúzza! S honnan lesz a vas, honnan szerzik bé, honnan kapják? Mikor annyi nem volt, hogy a marhának a talpára tudjanak ütni, vagy a kerekekre, fakó kerekek vótak, tudjanak tenni. Aszmonta, hogy akkor lesz vas, lesz az is, aki megcsinálja. Asztán kérdezõsködtek: milyen lesz az a vasút, hogy mejen rajta a szekér? Asztán mondta: olyan vasmadarak lesznek, s avval, apámtól hallottam, az utolsó idõben annyi lesz, hogy amikor felszállnak, a napot nem lehet meglátni tõlük, annyi lesz... Olyan veszedelem lesz, hogy a végivel az utak mind bépázsitozódnak. S aki megmarad, az egy bottal a kezébe a világból kimehet, nem mondja neki senki, hogy hova megy. S aszmondta, hogy a világ fejesei addig mennek városról városra, a megegyezésre, hogy nem tudnak suhutt megegyezni. Végül mégis megegyeznek, akkor kikiáltják, hogy béke

és biztonság, akkor végül megfordul, az egész világ forradalommá válik, ami menthetetlen lesz. Az egész világ." (M.P.P.)

Szentegyháza város egykor különálló részének (Nagyoláhfalu vagy Szentegyházasfalu) közössége ismeri Bálint Virág Károly bá jóslásait. Az emlékezõk szerint az 1950-es évek elején halt meg, "régi falusi ember" volt, akinek "különbözõ hóbortjai voltak". "Huncut ember volt, tökéletlen, szeretett tekeregni, nem dolgozni, volt ideje erre ( t.i. a jóslásra)..." " Más ember jól kaszált, s õ az árnyékban olvasta a könyvet"; " ...rövidlátó volt, a szeméhez vette a könyvet, úgy olvasott"; " Sok-sok könyve volt, de a családjának nem maradt, mert õ eladogatta kölcsön..."; "Okos ember volt, azt is tudta, hogy hány évvel visszafelé ezen a napon milyen idõ volt...".

Mikor látta, hogy a gyerekek a kenyeret eldobják, azt mondta: "Megéritek, hogy felveszitek s megcsókoljátok, majd sajnáljátok ezt, ha nagy sort kell majd álljatok érte, s mégse kaptok!" (P.Z.K.A.). Azt jósolta, hogy "Tekenyõhátú út lesz, ezen az aszfaltos utat értette, s lesz olyan idõ, hogy cédulával mentek a malomba" (K.J.B.M.). "Lekacagtam, mikor azt monta, hogy négy évig fogságba lesznek... hogy ólommadarak lesznek... kergettek engem is ezek az ólommadarak!" (B.G.) "Az utolsó idõkbe kutya se szeretnék lenni... S úgy elváltozik a fiatalság, s lesz olyan idõszak, amikor a gyermek szembeszáll a szülõvel. A nõk állatiakká válnak, rövid ruhát viselnek, cigarettáznak, isznak, a szégyenfelüket mutatják, a férfiakat lekerülik az ivászatban, elveszik a férfiaknak az öltözékét. A papok se papok, nem isten szolgái lesznek. Az asszonyok azt is beszélték, hogy jósolta az atombombát." (M.D.M.J.) "Most három hete hallottam, amit nem is tudtam soha, egy felszegi bácsitól: hallod-e Margit, hogy Károly bácsinak igaza vót? Egyszer, amikor a templomból kijöttek, ott monta: lesz olyan idõ, hogy a halottakat látni fogjátok, s hallani õket. S bételt, az este a tévében is az a szinész volt, aki a földrengéskor meghalt!" (K.J.B.M.)

" Nagytatámon küjjel lakott egy ember, az jövögetett be hozzájuk. Az ember bejött, kinyitotta az ajtót, nem kopogtatott, nem

köszönt, csak leült a kályha mellé s szunnyadott addig, amíg a feje a térdét érte. Akkor felvette a fejét és kezte mondani, hogy ezután tekenyõhátú út lesz, ezt a betonútra értette, s negyvennégybe vasmadarak fognak repülni. Mondta az árvizekrõl, hogy mikor lesz, a szárazságokról, hogy melyik hét esztendõben lesz. Mindegyik úgy tartotta, hogy nem épelméjû." (K.J.)

Szolokmában emlékeznek Tõ Minya bára, akinek Gábor Mihály volt a becsületes neve: "Jósló vót s bétõtt. Nem is vót barna ember, nem cigány volt, csak nem idevaló vót. Tudománya vót." Asztalossággal foglalkozott; az elkészített koporsóba faforgácsot tett, abban aludt. Elsõsorban az idõjárást jósolta meg: nagy esõt, vihart. Ma is tudják, hogy "mikor gyönyörû szép idõ van, itt (mutatja az ég egy bizonyos pontját) egy felhõ felmutatkozik, azon a nap biztosan esõ lesz. Aszmondják: a Tõ Minya bá felhõje... Édesapáméktól hallottam, jött egy üstökös innen Kibéd felõlrõl. Na nézzétek meg, aszmongya. Ha a csóvája lefelé tart, így a föld felé, akkor a földön lesz háború! Ha pedig a csóvája felfelé áll, akkor égi háború lesz: sok jégesõ, ilyen-olyan lesz. Még mondott ilyeneket. Aszmondta vót, hogy ezerkilencszáznyolcvanegy, nyolcvankettõ, nyolcvanhárom, nyolcvannégy, ebbe a nyócvanas évekbe kutya se szeretne lenni. S vót es igaza. Most jelen pillanatba is éppen csak vagyunk..." (GY.I.GY.E.). Azt jósolta, hogy "eljõ az az idõszak, hogy csak annyi ember marad a földön, hogy három szekér elviszi. Na. Nekik e vót akkor a mérõ dolog, a szekér, még vonat se vót, semmi. Asztat jósolta, hogy annyi ember fog megmaradni a földön, hogy három szekér lesz. Hogy ez mikor lesz, hogy lesz, nem tudjuk, csak neki ez vót a meglátása ..." (SZ.M.)

A Gyimesek vidékének félreesõ helyén, Hidegségfejében élõ csángó közösség két olyan emberrõl tud, akik jósoltak. Az egyik a vén Bezsán: "Járt házakhoz, jóslásokat mondott, s kiröhögték..." (B.G.I.) "Az örökké mondott, de egyszer megzavarodott... belézavarodott. Berekesztették egy szobába, s az ablakon adtak neki enni.

Írni-olvasni tudott, s a fiait is megtanította..." (D.K.) . Megjósolta, hogy "bogárhátú út lesz a Hidegségben, ez a töltött út, vasmadarakon s ördögszekéren járnak." (B.G.I.). "Megjeleztette, hogy a kerteket el fogják hányni, s aztán jött is az a kollektivizálás, ugye... Aszmondta, olyan háború lesz, hogy egy család egy árpacipót nem tud elfogyasztani s azalatt lezajlik, megkezdõdik s vége lesz." (D.K.)

A másik jós neve: Húz Bence. Nem idevaló volt, csak átutazott a Gyimesekben: " Körübelül száz éve, Magyarországról jött. Itt járt, télen, lóháton, úgy fázott a keze, hogy a lóganéba belenyúlt, úgy melegítette... magyarországi táltos ember volt, jósló. Eljött ide, bejárta ezeket a hegyeket, s aszmondta: erõst szép tájak ezek, zöldek, de évszázadokon keresztül úgy elidegenedik, olyan északisarkon van, hogy tökéletes nyár nem lesz, csak tél. Mikor kicsigyermek voltam, akkor édesanyám mondta, s minden nagyhajú öreg mondta: õ jósolta, hogy a német átmegy itt Oroszországba, s a fekete sereget kihozza a hátán." (D.K.) "Vót itt egy jósló, Húz Bence. Megjósolta a negyvennégyes háborút. A német elindul, átmegy Oroszországba, s aztán a fekete sereget a hátán kihozza. Jöttek is az oroszok, elfoglalták az egész tájat. Mondták azt is, hogy olyan háború lesz, hogy Naskalat lábába maradnak meg, ha megmaradnak, a hegyekben. Ki tuggya, milyen nemzedék éri meg, hogy az egész világon egy pásztor lesz és egy nyáj, ahogy õ jósolta." (B.G.I.)

Több csíki faluban, Csíkdelnén, Csíkmenaságon, Csíkszentgyörgyön, Csíkbánkfalván és Csíkcsatószegen is tudnak errõl a jóslóról; itt Úz Bencének nevezik, és úgy tudják, hogy az Úz völgyében lakott; jóslatai a harmincas években egy katolikus naptárban is megjelentek. "Aszmondta, hogy olyan világ jõ, hogy olyan kocsik fognak futni az úton, hogy ló nem lesz elõtte. Ezt megjósolta, nannyó ezt nekem gyermekkoromba monta... Akkor aszmonta, hogy a nagyságos asszonyt a szobalánytól nem lehet megkülönböztetni, annyira kicsíszolódnak, nyûgölõdnek, hogy a szolgálót nem fogják tudni a nagyságos asszonytól megismerni, melyik másik. Ez is ugye megvan, hát errefele tartunk. S aszmondta nannyó, hogy ezt megjósolta, hogy

ez így vót megírva, hogy ezer eltõtt s kettõ bé nem telik. No, ezzel kezte a mesét örökké. Olyan háború lesz, aszmondta, hogy a földet a hegyekkel egybeegyengetik, a sima területtel... S hogy az úr fut, de senki nem kegyelmez neki. Na igen, aszmondta, olyan háború lesz, így monta, hogy kõ kövön nem marad. S aszmondta, az Akókapunál a csákót a vér elviszi, a vérben úszik a csákó. Hát asztán nõttünk s borzongtunk tõle, mondtuk, hát nannyó, merre van az az Akókapu, merre van az az Akókapu? Hát õ nem tudja, aszmondta, s mi se tuttuk, Akókapu... S aszmondta, aki megél, egy bottal megindul a földön, aki megmarad. S napokig fog zarándokolni, s nem lesz, akihez szóljon. Csak annyi marad ember, eztet jósolta. Elhihetõ-e? Eleget készülünk arra. Béke nincs." (CS.I.)

Két olyan esetre is bukkantam, amelyeket itt megemlítek, és amelyeket idõvel külön tanulmányban kell vizsgálnom. (4). Láthattuk, hogy az eddig említett esetekben azok, akik jósolnak - férfiak: "jóslók", "tudósok". A tyhában egy olyan asszonyra emlékeznek, aki 1949-ben "elrejtezett", és prédikált: "Hát ott voltunk, s hallgattuk, s aszmonta, meglássuk, ez nem a kollektív alatt vót, a másik évbe már a kollektív alakult meg, meglássátok, hogy nem a csûrökbe horgyátok a gabonát. Azt is megjósóta." (SZ.A.V.B.) "Akkor még nem volt, akkor még itt csépeltünk a háznál, de aszmondta, szérüköt csinálnak. Mindent elõre mondott! Azt is elmondta, hogy hát megfosztanak titeket mindentõl. Állatokat is elveszik. Há nem igaz vót? Elvették! Amiket mesélt, az mind bételt. Gyermekeitek elmennek a városba, elhúzódnak, me nem tudnak itt megélni. Mindent elmondott az az asszony, mindent!" (K.D.) Ezt az atyhai asszonyt, aki az 1949-es események után elköltözött a faluból, és soha többet nem hallottak a helyiek róla, "tudósnak", "mondónak" nevezték - akárcsak azt az ennél sokkal híresebb máréfalvi asszonyt is, aki 1949 tavaszán sokezer embernek prédikált napokig a falu határában, és akit éppen ezért a vidéken ma is a "máréfalvi szentasszony"-ként is emlegetnek. "Mindent, amit mondott, minden bétõtt. Minden. Ebbõl komoly baj ne legyen, minden, minden... Akkor õ mindent valóságost mondott. Igaz, hogy elhurcolták Vásárhelyré, ahajt az õrök õrözték, a lakat

leesett, s hazaszaladott. Eleget hurcolták, eleget hurcolták... Ugye megmondta, hogy kollektív lesz, társulás lesz, szérûn csépelünk, s azután csûrbe csépelünk, azután, hogy a földeket a nép visszakapja. E mind bétõtt. E mind bétõtt. Egyebet nem tudok mondani, minden bétõtt." (M.M.?.ZS)

Mindeddig székelyföldi közösségek jóslóiról, a székelyföldi falusi közösségekben ma is élõ jóslatokról esett szó. Ez utóbbiak között olyanok is vannak, olyan jóslatokra is emlékeznek, melyeket helyi, névtelen emberek fogalmaztak meg: az idõs nagyapó, aki a porban játszik a dédunokáival; egyszerû falusi ember: "Ferencbá, ez valóság vót, itt olyan egyszerûen élt, s annyi mindent tudott, s annyi mindent elbeszélt, hogy mi volt s mi nem, s mi lesz s mi nem... Nahát azt akarom mondani, örökké aszmondta, me mondtuk, hogy háború lesz, hetvenbe s nyolcvanba, s hogy kezdõdött ez a kommunizmus s minden. S aszmondta: ne törõdjetek, elõbb várjátok meg, hogy kilencven teljék el, s kilencvenegybe megkezdõdik, kilencvenkettõbe kiszélesedik, kilencvenháromba megnehezedik, s asztán majd csak kilencvennégy, a hoz mindent. Annyi ember amennyi megmarad a földön, az egy-két kenyérrel mehet, hogy egy másik emberrel találkozzék, olyan végpusztulás lesz a földön." (F.I.B.J.) Vagy: "Emlékszem, Péter nannyó nekem mit mondott! Vót egy Dancsfi András nevezetû, s bement a szomszédasszonyának, nannyónak az annyához. S hallgassa meg, drága szomszédasszony, ez a Dancsfi mit jövendölt! Mit na, ugyambiza? Hát aszmonta, hogy olyan világ jõ, hogy béjõ a tarka öltözék. S olyan háború lesz, hogy (Gyergyószentmiklósra) az örmény templomhoz béjön a szarvas, s nem lesz, aki elhajtsa, nem lesz olyan ember..." (P.I.) . Egy másik változat szerint a ditrói templomhoz jön be a szarvas; vagy "Ditróban a templomnál kinõ egy nyárfa vagy milyen fa, s az azt jelenti, hogy nem tudom mikor, a templom ki fog dõlni..." (B.S.B.A.)

Máréfalván élt egy Suttog Pál nevû ember: "Édesapám beszélt errõl, s nagyapám. Egy embert úgy neveztek: Suttog Pál. Hogy akkor a gépjármûveknek még híre-nyoma se vót, hogy ilyent csináljanak.

S az a bizonyos Suttog Pál megjósolta, hogy olyan kocsik lesznek, hogy ló nem kell eleibe, s az úton halad. Olyan szekeret csinálnak, hogy az emberek beleülnek, s a levegõbe felszállnak vele. Az emberek récepajtákban tüzelnek, a kemencék helyett. Na, ilyeneket sokat hallottam az öregektõl. Tehát ez a bizonyos Suttog Pál, azért nevezték Suttog Pálnak, aszmonták, hogy nekik egy olyan angyala van, hogy azt más nem látja, csak õ, s az súgja a fülibe, hogy ezeket mondja." (K.A.)

Vannak olyan szövegváltozatok is, melyeket, az emlékezõk szerint, nem a közösség tagjai közül valaki, nem helyi emberek fogalmaztak meg, de ugyancsak a világ sorsára, nagy veszedelmekre vonatkoztak. Az atyhai Sz. M. mesélte 1991 decemberében: "A fogságba volt egy ember, baskir származású, együtt dolgoztunk... Aszmonta: fiam, figyelj ide! A Jóistent kérjétek, hogy ötvenig (t.i. 1950-ig) menjetek haza, me aki ötven után itt marad, az itt van maradva végleg. Lehet, hogy beteljesedett! Aszmonja az öreg: nyugaton egy kicsi állam meg fog mozdulni, s abból az egész Európa meg fog bolondulni. S össze is bolondult, igaz? Majd amikor ez a kicsi állam megzavarodik, elindúl, s ez Magyarország vót ötvenhatba, ettõl megbolydul az egész, lesz egy átváltozás, aszmongya, Oroszország tizenhét államból áll, hetvenkét nemzet éli, így, nekem elmondta, de az a tizenhét állam mind fel fog darabolódni, úgy, hogy minden állam külön-külön lesz. S ugye, be van teljesülve."

A siklódi B. D. mesélte szintén 1991-ben: "Hanem Csíkszentkirályon, ott már nekem fülembe monta egy öreg tanító néni... Mikor jöttünk az oroszok felõl haza, akkor aszmondta: vitéz urak, a kaput ne hagyják el, maradjanak otthon, me nincs hova menni. Gyermekeim itthagytak, elmentek, de én megmondom, ez az elv addig megyen, ahol megszületett, oda vissza kell térjen, akkor meghal. Addig nem. Nincs hova, me a földrõl nem lehet lelépni. Na, én azt figyeltem. Aszmongya: nyugat felõl hittel változik. Nem fegyverrel, hittel. Me aszmondta, legkésõbben, asztán nem érdeklõttem én is, s aszmondta: legkésõbb Románia nem egyezik egyáltalán, s fel fogják darabolni..."

Végül pedig: több faluban is hallottam azt a rövid jóslást, amelyet Korond környékén az elsőként említett Horokály Józsi bának tulajdonítanak: "Erdély vesz el legkésőbben s legszörnyûbben...".

**II.**

Igen röviden szólnom kell arról, hogy mindeddig, tudomásom szerint, a magyar folklórkutatás milyen figyelmet fordított a bemutatott hiedelemtípusra. Remélve, hogy ezutáni búvárlásaim eredményesebbek lesznek, azt mondhatom, hogy csak elszórt közlésekre bukkantam; valószínûnek tartom, hogy találkoztak, találkozhattak vele, de a gyûjtők, folklórkutatót csak esetlegesen figyeltek ezekre a szövegekre.

Az első, aki figyelmet szentel a hiedelemkörnek: Kálmány Lajos. Szegeden, 1893-ban megjelent könyvében említi, hogy "Hagyományaink szerint tehát jön idő, mikor e világ az emberekre nézve elmúlik, s e veszedelmet, mint más népeknél, nálunk is a tûz okozza. Mikor fog ez az idő bekövetkezni? Miből lehet megtudni, hogy nem messze van, vagyis melyek az előjelei? Mi többféle előjelt ismerünk erre vonatkozólag. Ezek közt legelterjedtebb népünk közt az 'Ezret adok, ezret nem adok' hiedelem, mi úgy magyarázható, hogy Isten ezer évet adott az embernek, de a másik ezer évet Kr. u. nem töltheti be a földön, mert ezt nem adta meg (Egyházas-Kér)." Más, Kálmány által említett előjelek: a csillagok állásában bekövetkező nagy változás ("Mikor a Sánta Kata beéri a három Kaszást, akkor lesz vége a világnak " - Szőreg); a világ erkölcstelen lesz, a gyerekek nem hallgatnak a felnőttekre ("Mikó az emberek nem tunnak má szégyönt, a gyer'ökök az apjuknak, anynyuknak nem engödelmeskönnek, hiába mongyák nekik, hogy ne pipájjanak; mikó mindenki pipál, akkó vesz el a világ, mán majdnem ott vagyunk, mer a gyer'ökök is pipának mán" - Egyházas-Kér); Illés és Jónás (máshol: Énok) próféták lejövetele; az Antikrisztus születése, tettei.

Kálmány munkájára támaszkodik a Magyar Néprajzi Lexikon eszkatologikus mondák szócikke (írója Nagy Ilona). Ugyancsak őt említi Dobos Ilona egy kis cikkében, ahol megírja azt is, hogy a múlt

század vége óta különbözõ Szibilla-jóslatok jelentek meg nyomtatásban; ezekben olvasható, hogy az utolsó idõkben a kocsik lovak nélkül fognak járni, és az emberi hang a föld egyik szélérõl a másikig fog hallatszani. Véleménye szerint már a múlt században is közszájon forogtak ezek a történetek, és onnan kerültek be a ponyvafüzetekbe. Dobos Ilona megemlékezik, név említése nélkül, arról az érsekvadkerti "öreg, írástudatlan palóc mesemondóról", aki 1960-ban neki Sába királynõjének Salamonnál tett látogatását mondja el, és az elmondott történetben Sába királynõjét Szibillával azonosítja, aki szerint "1914-ben nagy háború lesz, azután meg egy másik... mérföldekre fog menni egy asszony, míg találkozik egy másikkal, vagy valakivel. És ha talál egy forgácsot, fölveszi és elsírja magát: az jut eszébe, hogy még ezt ember faragta..."

1980-ban Szegeden jelentek meg a Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek sorozatban Polner Zoltánnak a Tekenyõkaparóról gyûjtött szövegei - az ide tartozó hiedelmek elsõ, monografikus igényû gyûjteménye. Ez a Tekenyõkaparó "Csongrád megye szájhagyományának jellegzetes, máshol nem ismert alakja. Hozzá hasonló népi hõst a magyar néprajzi szakirodalom nem ismer. Kétségkívül történeti, valóságos személy volt." - írja Polner Zoltán a bevezetõben. A szegedi gyûjtõ a megye valamennyi helységét bejárta - "érdemes felvilágosítást, a nevéhez fûzõdõ történetet" azonban csak 21 helység 151 adatközlõjétõl vett hangszalagra. Az adatközlõk véleménye megoszlott: voltak, akik Tekenyõkaparót táltosnak tartották; mások szerint cigány lehetett; vagy pákászféle vízi ember. Az életkorára való utalásokból kiderült, hogy nem ebben a században élt. A Tekenyõkaparónak, amint Polner Zoltán összefoglalja, különleges jövendölõ képessége volt: "Jóslatainak zöme a háborúról szólt. A világ sorsát alakító, romlásba döntõ háborúkról. Beszélt a technika fejlõdéséről is, a lõcs nélküli kocsiról (autó), a vasmadárról (repülõgép), s az embert elpusztító szegénységrõl, a nõk, a férfiak erkölcseirõl, az emberek magatartásáról; de leginkább a világ végét jósolta, azt a nagy csatát,

amely valahol itt Szeged környékén, a Tisza és a Maros találkozásánál következik be."

Pénzásó Pistáról, a Tiszafüred környékén ismert, a század elején élt táltos jóslatairól Füessy Anikó számol be. Adatközlõi szerint jóslataiban elmondásakor nem hittek, késõbb mégis mind beteljesültek. "Mindig prédikált az embereknek, azok meg körülülték... nagyon sokat tudott, sok ember hallgatta szájtátva... Igaz vót, amit beszélt. A háborút is megmondta... Mindig azt mondta, akkor lesz a világnak vége, ha a fekete sereg végigmegy a világon." "Borotválkozás közben mesélte nagyapámnak, erre úgy emlékszek, ahogy magát most látom, még a fordulata is elõttem van, ahogy kaparta magát, oszt féreforduva mondta nagyapámnak, jön majd, Imre, egy veres hadsereg, hát az ugye el is jött, de aztán jön egy fekete hadsereg, azután nagyon rossz világ lesz, sok ember meghal. Kilóméterekre nem lesz ember, az asszonyok meg felszedik a forgácsot is, oszt megcsókolják, mert emberkéz alkotta. Ekkor kutya se szeretne lenni, de azután hatéves szeretne lenni." Nemcsak a messzi jövõt jósolta meg, hanem a közelgõ viharra is figyelmeztetett: " Mentünk kifele a határba, találkoztunk Pista bácsival. Hogy van? Nem jól. Mi a baj, kérdeztük. Még ma lesz olyan vihar, hogy kõ kövön nem marad. Pista bácsi, nem lesz abbúl semmi. De õ csak mondta, hogy vigyázzanak, a keresztet mind elhordja a szél. Tizenegykor fõzni kezdtünk. Még felhõ se vót az égen. De tizenkettõre mán itt vót egy fekete felhõ, oszt lett olyan esõ, meg szél, hogy az összehordott kereszteket mind széthordta." (Füvessy Anikó 1988: 71-72)

**III.**

Nem szeretnék elhamarkodott kijelentéseket tenni; az "ezer telik, ezer nem" hiedelmek mai állapotának feltárása további intenzív terepmunkát követel. Hipotézisem szerint Magyarországon is, a romániai magyar falusi közösségekben is élnek ezek a hiedelmek (5). Ugyanakkor egyetlen olyan esetrõl tudok, amikor társadalomkutató vizsgálta egy jósnak (a Tekenyõkaparónak) és közösségének a viszo-

nyát (6). A kérdés az, hogy hol, milyen közösségekben kapcsolódtak ezek a jóslások egy-egy élõ személyhez, aki halála után a helyiek szájhagyományában mondai személlyé alakult át; és milyen mértékben keveredtek az "ezer telik, ezer nem" valamint a táltos-hiedelmek.

Tizennyolc székelyföldi faluból vannak adataim erről a jelenségrõl; azt modhatom, hogy eddig minden olyan helységben, ahol erre rákérdeztem, ismerték az "ezer telik, ezer nem" hiedelmeket. Két jósló több helységben, egy egész kistájon ismert: Úz vagy Húz Bence, Horokály Józsi bá; többen egy vagy két helységben: Tõ Minya, Bálint Virág Károly; vannak a megnevezett, de a falu közösségében jóslóként nem általánosan ismert emberek: Suttog Pál, Dancsfi, Ferenc bá, valamint az atyhai rejtezõ asszony, a máréfalvi szentasszony ; és vannak a névtelenek: nagyapák, nagyanyák, szomszédok, falubeliek, idegenek. A megformálás más és más; hol egy, a közösség által tudósnak elismert ember szájába adott eszkatologikus monda, hol nagyszülõktõl származó mondatöredék, hol csak egy megjegyzés, annak a felemlegetése, hogy az adatközlõ hallotta egykor a szóbeszédet: "ezer telik s ezer nem" vagy amit már említettem, s ami Korond környékén igen gyakori: "Erdély vesz el legkésõbben s legszörnyûbben". Mindezekkel kapcsolatban azt mondhatom, hogy:

**1. székelyföldi falusi közösségekben széles körben ismertek és**
**2. ma is élnek azok a hiedelemek, amelyek**
**3. egy archaikus, eszkatologikus történelem- és világszemlélet létezésére figyelmeztetnek.**

Tudjuk, hogy a világvégérõl szóló mítoszok számos népnél megtalálhatók. Az archaikus társadalmak embere számára az idõ ciklikus: véget ér, majd újjászületik. Az idõkezelésnek ezt a modelljét a kozmogóniai mítoszok fogalmazzák meg; a társadalom számára ebben a megfogalmazásban az idõ nem visszafordíthatatlanul és végérvényesen múlik el, hanem kezelhetõ, rítusokkal, ceremóniákkal tagolható, megállítható, visszaforgatható lesz (7). Ez a világkép

optimista: ha van is időleges, de nincs teljes és végleges pusztulás: az "utolsó idő" ebben az értelemben egyszerre a pusztulás és az újrakezdés ideje. Az archaikus embert, szemben a modern emberrel, alapvetően jellemzi az elmúlt dolgok ciklikus visszatérésének gondolata - röviden az örök visszatérés mítosza (Eliade 1993: 132). Lehetségesnek tartom, hogy a további kutatás erre vonatkozó adatokkal is szolgál; jelenleg azonban úgy gondolom, hogy az "ezer telik, ezer nem" hiedelmek gyökerét elsősorban nem az örök visszatérés mítoszában kell keresni.

Kálmány Lajos "világégésre vonatkozó hagyományainkat" a mongol buddha vallás hasonló elemeivel veti össze. Konklúziója szerint ezek a hagyományok **keresztény hatásról** is tanúskodnak (Kálmány 1893:74; kiemelés tőlem). A vallástörténész Rudolf Bultmann kozmikus és történelmi eszkatológia viszonyát elemezve vonja le a következtetést, hogy a világtörténet ciklikus periodicitásának elképzelésétől, amely a mitikus gondolkodást jellemzi, az iráni, görög, római és főleg a Krisztus előtti zsidó gondolkozásban eljutnak a dualisztikus világszemlélethez és eszkatológiához. Az üdvözülés korszakával szembeállítva egyetlen egységként jelenik meg mindaz, ami a világ története.

A változás a Szentírásban jól nyomon követhető: az ószövetségi próféták Isten ítéletét a zsidó népre mért csapásként, történelmi válságként mutatják be; fokozatosan azonban a zsidók sorsa helyébe az emberiség sorsa kerül. Isten egyszeri ítélete, amely a történelmi világot az ítélet utáni világtól elválasztja, olyan természetfölötti esemény, amelyet kozmikus katasztrófa követ. Bultmann megállapítja, hogy eszerint a világértelmezés szerint "minden hanyatlás-jelenség, amely korábban a ciklikus világfordulat előtti periódust jelentette, most a biztos világvége jele. Az apokaliptikus irodalom számít az ilyen jelekre, és az ijesztő természeti eseményeket, a háborút, éhínséget és járványokat a vég hírnökeiként értelmezi. Újra felbukkan a végső események eredeti - természeti esemény - jellege, és a rendjéből kizökkent természet képe összekapcsolódik az ember erkölcsi

hanyatlásának képével." (Bultmann 1994: 36-38). Bernard McGinn egész könyvet szentel a kereszténység két évezrede alatt kialakuló, átformálódó eszkatologikus, azaz az utolsó eseményekrõl szóló nézeteknek (8). Az apokalipszis olyan szöveg, amely révén az isteni világ üzenete eljut a hívõ közösséghez, a kinyilatkoztatott (revelatorikus) irodalom mûfaja, egykor a hellenisztikus világ egész területén virágzott. Az apokaliptikus eszkatológiának, más néven apokaliptikának, mely ezeken a szövegeken keresztül jutott el a hívõkhöz, igen fontos **társadalmi funkciója** volt: "egy már kész értelmezési struktúrával látta el a hívõket, amelyen belül fel tudják dolgozni a válságokat, a gonosz létezésének és mûködésének tényét, valamint az õket körülvevõ világban tapasztalható értelmetlenséget" (McGinn 1996:30). Olyan értékes kulturális fegyver ez, melyet érdemes idõk változtával is megõrizni, mûködtetni. Természetesen ez a megõrzés, mûködtetés valójában átalakítva megõrzés, és a történelmi helyzetek, a "felhasználó" társadalmi csoportok, rétegek szerint differenciáltan megvalósuló mûködtetés. Nem tartom véletlennek, hogy az "utolsó idõrõl", a " végpusztulásról" szóló székelyföldi szövegekben nem szerepel az Antikrisztus neve; Kálmány említi ugyan, hogy tudomása szerint az Antikrisztus születését, tetteit is a vég elõjelei közé sorolják - de ezek bibliaolvasó, mûveltebb emberek, falusi református papok, tanítók lehettek. Eddigi tapasztalataim szerint ez nem jellemzõ az "ezer telik, ezer nem" hiedelmekre.

Van azonban egy másik, szintén igen fontos társadalmi funkciója a székelyföldi lokális közösségekben az "ezer telik, ezer nem" hiedelmeknek. Ez pedig nem más, mint a közelmúlt és a jelen politikai, társadalmi jelenségeinek az artikulálása. A közösség tagjai azért emlékeznek a jóslatokra, mert ezek magyarázzák, közösségi szinten értelmezik a közelmúltnak, a jelennek a nagyvilágban történõ eseményeit. Ezekben a közösségekben, amikor az idõk végezetérõl beszélnek, függetlenül attól, hogy megjelenik-e a beszédben az Antikrisztus vagy sem - **egy történelem-értelmezés mûködik.**

Az ókori apokaliptikus szövegekben találkozhatunk azzal az

elvvel, amelynek neve: **vaticina ex eventu**. Ez azt jelenti, hogy a szövegek szerzõi megtörtént eseményeket próféciaként adtak elõ. Esetünkben ez kiemelt fontosságúvá válik: a közösség tagjaival megtörtént igazságtalanságok, az elszenvedett sérelmek a jóslat segítségével helyet kapnak a "saját történelemben"; mintegy sorsszerûek lesznek; vagyis mindenekelõtt érthetõek és értékelhetõek lesznek. Ez a mûködõ kulturális minta ezeket a lokális közösségeket visszaemeli egy archaikus korba: feloldja, eltávolítja tõlük a "történelem rémületét" (Eliade 1993:201); a bekövetkezett vagy bekövetkezõ eseményeket úgy magyarázza, hogy eszkatologikus funkcióval ruházza fel õket (9).

Hadd ne soroljam most hosszan a fent bemutatott jóslatok ide kapcsolható részeit; csak azt a Gyergyókilyénfalván, de valószínûleg a Gyergyói-medence más közösségeiben is ismert jóslatot említem, mely szerint a vég jele: a veszedelem után a gyergyószentmiklósi örmény templomhoz vagy a ditrói nagytemplomhoz (mindenképp: a környék legjelentõsebb, emberi kéz emelte épületéhez) bejön a szarvas, a ditrói templom mellett kinõ a nyírfa; vagyis a kistáj legjelentõsebb, emberi kéz állította épületeit, a cultura tanúbizonyságait újra a natura öleli körül.

A keresztények közössége a kezdeti eszkatologikus, a közeli megváltást váró közösségbõl a történelem folyamán egyre inkább kultikus közösséggé vált. Az egyház lett a megváltás intézménye; a kultusz középpontjába állított szentségek azok, amelyek közvetítik a túlvilág erõit; az egyházba való belépés, vagyis a keresztség és a kultuszban való résztvétel az, ami garantálja a túlvilági életet. A várakozás cselekvések sorozatává változott, a rituális szentségimádás az, amelyben megtörténik az eszkatologikus esemény, a szakramentális istentiszteletet pedig a szentségeket kezelõ, a túlvilág felé tartó úton a hívekre felügyelõ tisztségviselõk végzik (Bultmann 1994:65-67). Midezeket végiggondolva azt mondhatom, hogy a jóslatok a szakramentális egyház kialakulása elõtti, majd megszilárdulása után ezzel párhuzamosan létezõ világkép-elemekként is felfog-

hatók. Az a tény, hogy azokban a székelyföldi közösségekben, amelyek évszázadok óta hitükhöz ragaszkodó katolikus, református és unitárius közösségekként ismertek, ma is élnek ezek a hiedelmek - a hitvilág és a hiedelmek komplex szerkezetére, a világkép rétegzettségére figyelmeztet. A parasztsággal foglalkozó antropológusok egyetértenek abban, hogy a vallások paraszti változataiban mindig érvényesülnek a helyi közösségek "földi" perspektívái, kérdésfelvetései és magyarázatai; ezeket elsõfokú jelentésértelmezéseknek lehetne nevezni, szemben a vallási specialisták jelentések mögötti jelentéskeresésével, másodfokú jelentésértelmezéseivel, szimbólumok és rítusok intézményesített magyarázatával és termelésével (lásd Wolf 1973:438-441).

A magyarázat és a rituálé két rétegének egymásmellettisége nem hordoz ellentmondást; sõt azt mondhatni, hogy egymást kölcsönösen áthatják és kiegészítik. A paraszti közösségek vallása szinkretikus; éppen ezért, véleményem szerint, ha kutatásaink során a szinkretikus vallásosságra utaló jelenségekre bukkanunk, akkor nem szükséges azonnal valami rendkívülire gondolnunk: mindebben **a paraszti világ életerõssége ("a hagyományok ereje") mutatkozik meg**.

Dobos Ilona megjegyzi, hogy "A világvége-várás gyökereit kutatva elsõsorban a Bibliára hivatkozhatunk: a Jelenések Könyvének vízióira, Máté Evangéliumára, Ézsaiás és Jóel Könyveinek egyes kitételeire. A Biblia próféciái a nagyrészt írástudatlan hívekhez templomi prédikációk közvetítésével jutottak el." Alapos filológiai munkát igénylõ külön tanulmány témája lehetne az a kérdés, hogy valójában honnan is származhatnak a hiedelemkör szövegei; milyen közvetítéssel juthattak el a székelyföldi paraszti közösségek tagjaihoz. Én ez utóbbiak **viselkedését** helyezném ezalkalommal a vizsgálódás középpontjába: nem azt tehát, hogy mit is mondanak, hanem **azt, ahogyan viszonyulnak az elmondottakhoz.**

Füessy Anikó említi Pénzásó Pistával kapcsolatban, hogy a helyiek "jóslatait késõbb konkrét eseményekhez kötötték, szavaira

igazolást kerestek". Véleményem szerint éppen ez az, ami meggondolkoztató: a jóslatok utóélete, egyes jóslatok állandó aktualizálása ezekben a falusi közösségekben. A gyûjtõ nem a jóssal - hanem a jóslatokra emlékezõ, a jóslatoknak legitimitást adó közösséggel találkozik. Kétségtelen, hogy a székelyföldi jóslók szavainak, különösen a világ végére ( az "utolsó idõre" ) vonatkozó jóslatoknak a hitele az idõ teltével nem veszett el; hogy ma is elmondják a jóslókról, hogy "jósló volt s bételt", amit mondott; hogy "megmondta mi volt, mi van, mi lesz"; hogy elbeszélte "mi volt s mi nem, mi lesz s mi nem". Sok olyan megjegyzést hallottam, amelyek arra vonatkoznak, hogy akkoriban, a jóslat elhangzása idején nem hitte senki a beteljesedést, kikacagták a jóslót; majd kiderült, hogy õk tévedtek, a jósló igazat mondott, éppen ezért az elbeszélõ önbírálatot gyakorol. Iskolázott, közösségükben tekintélynek örvendõ, meggondoltnak ismert, életük egy részét a falutól távol töltõ parasztemberek is visszatérnek a kérdésre: "Valami van benne."; "Ez is, ugye megvan, hát errefele tartunk."; "Elhihetõ-e? Eleget készülünk arra. Béke nincs."

Közismert, hogy a paraszti lakosságnak, amely évszázadokkal ezelõtt egész Európa, ötven évvel ezelõtt még Kelet-Európa domináns tömegét alkotta, elválaszthatatlan sajátossága volt a konzervativizmus: az újat óvatosan, bizalmatlanul és lenézéssel fogadta; életformája teljesen a rutinnak rendelõdött alá, látóköre nagyon korlátozott volt; számára az intellektuális kielégülést a megszokott és ismert dolgok újra-meghallgatása jelentette. Mindebbõl egy számomra igen fontos következtetést von le a középkori mentalitás neves kutatója, Aron Jakovlevics Gurevics: "A megismerés a középkorban általában leginkább az új információknak a korábban elsajátítottal való azonosítását jelentette, azaz mindenekelõtt a felismerést." (Gurevics 1987: 33) Véleményem szerint ez a kijelentés nem csak a középkorban létezõ jelenségekre érvényes. Az érvényesség általánosabb kritériuma az, hogy bizonyos emberi közösségekben milyen a szerepe a szóbeliségnek; hogy az absztrakt, általános gondolatok mennyire csak konkrét, képi megtestesülésekben feloldva léteznek ezekben a - középkori vagy jelenkori - közösségekben. A felismerés mint a

megismerés legfontosabb formája iránti társadalmi igény termeli a jósok és jóslataik iránti társadalmi szükségletet.

## IV.

Egy jóslattal szeretném zárni a tanulmányomat: közeleg az Európa keleti felében egyre több illúziót felszámoló, egyre több szociális-egzisztenciális feszültséget hozó posztkommunista korszak idõszámításának egy, csak látszatra konvencionális idõpontja: az ezredvég. Kitûnõ alkalom lehet ez arra, hogy ezek a közösségek aktualizálják az eszkatologikus jóslatokat.

Bizonyos vagyok abban, hogy ezek az aktualizálások megtörténnek - ugyanúgy, ahogy megtörténtek a nyolcvanas évek végének feszült politikai-szociális állapotában is. Ezek a közösségek így artikulálják ma is a maguk archaikus, középkorinak mondható módján azt a történelmi helyzetet, melybe akaratukon kívül belesodródnak. Nem véletlen, hanem igenis törvényszerû, hogy a Székelyföld mai falusi közösségeiben a rossz bekövetkeztét a rossz fejedelme - az ördög - vagy ennek követe jelenti be.

"Egy férfi ment a kocsival, vitte az árut valahová. Leintette a kocsit egy lila ruhás fehérnép, meg is állott a kocsi, beült a fehérnép. Egyszer kérdi a férfi: hová tetszik utazni, de a fehérnép nem szólott. Megint kérdi: hová utazik? Nem szól semmit. A férfi meglátta, hogy a nõnek lólába van, vagyis patája, mint a lónak. Hamar kiszáll a kocsiból, be a Miliciára, és mondja, hogy egy fehérnép nem akar kiszállni a kocsiból, és lólába van. Hamar kimennek, és mondják neki, hogy szálljon ki, nem szól semmit, hová utazik, nem szól semmit. Egyszer csak megszólalt, kivett az egyik zsebébõl egy marok búzát, és mondta; jövõben maguknak ennyi búzájuk lesz, a másik zsebébõl kivett egy marék aluttvért, és mondta: maguknak két év múlva a patakok ilyenbõl lesznek, vagyis aludt vérbõl. És amikor ezt elmondta, eltünt a szemük elõl, és nem látták többet." (IX. osztályos tanuló, 1987. V. 21.)

## Jegyzetek

**1**. *A tanulmány az 1996 júliusában, Illyefalván, a VI. Néprajzi Szemináriumon elhangzott elõadás átdolgozott változata.*

**2.** *Ez a tanulmány eddigi munkámról az elsõ írott beszámoló; egy, számomra igen fontos, és véleményem szerint mások számára is izgalmas kérdéskör felvázolására tett elsõ kísérlet. Éppen ezért a folyamatban levõ terepmunka eddigi eredményeinek bemutatása, valamint az értelmezés is hiányos, vitatható. Szándékomban áll munkámat tovább folytatni, és az itt megfogalmazódó kérdéseket újabb, ezeket tisztázó résztanulmányokban kifejteni. Úgy gondolom azonban, hogy nem haszontalan már most azokat a hipotéziseket megfogalmazni, amelyekre további munkámban támaszkodhatom.*

**3.** *A továbbiakban is, a helyi közösségek szóhasználata szerint, jóslónak nevezem mindazokat, akik a világ, az emberiség jövendõjére vonatkozó jóslásokat - vagyis tulajdonképpen* **próféciákat** *- mondanak. Ezek rendszerint nem végeznek a közösségeikben egyébként ismert, tárgyak segítségével gyakorolt jóslásokat.*

**4.** *Mindkét, 1949-ben történt eseményrõl tanulmányokban beszámoltam már: Gagyi 1993, valamint: A máréfalvi szentasszony. Evilági és túlvilági kapcsolatának egy formája: a kegyelem - lásd ebben a kötetben. Minderrõl lásd még " ...sokféle jel vót égen s földön... " (A krízis kulturális hatása a székelyföldi falusi közösségekben) címû, szintén e kötetben levõ tanulmányomat.*

**5.** *A VI. Néprajzi Szeminárium résztevõinek hozzászólásai megerõsítették feltevésemet.*

**6.** *Imre Anna szociológus foglalkozott a kérdéssel, a lokális társadalomszerkezetekben a hiedelem és érték viszonyát vizsgálva.*

**7**. *A kérdés mindmáig egyik legjobb összefoglalója Mircea Eliade: Az örök*

*visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem című műve; gondolatmenetem az ott kifejtettekre támaszkodik*

**8**. A könyv "az emberi gonoszság foglalatáról", az Antikrisztusról szól: "...az Antikrisztus-legenda az emberi gonoszság legfelső fokáról alkotott elképzelések kivetülésének illetve még inkább tükröződésének tekinthető." (McGinn 1996:15). Számos történész, teológus vizsgálta még a kérdés különböző vonatkozásait, többek között: Richard Kenneth Emmerson, Robin Bruce Barnes, Norman Cohn, Katherine R. Firth, Paul Hanson, Kathrin Henkel, David S. Potter, Eric Hobsbawn, Theodore Olson stb.

**9**. A kárcsak a Szeged környéki Tekenyőkaparóról, Horokály Józsi báról vagy Úz Bencéről (aki Nyírő Józsefnek köszönhetően futott be "karriert") sem lehet az adatközlőktől egyértelmű véleményeket hallani: Horokály Józsi báról például van, aki azt állítja, hogy vak volt; hogy nem is tudott írni-olvasni.

**10.** Eliade véleménye szerint a kereszténység nem tudta kitörölni a népi rétegek tudatából az apokaliptikus szemléletet (amely a történelmi személyiségekből példaadó hőst, a történelmi eseményből pedig mitikus kategóriát teremtett); de ugyanígy nem tudta kitörölni a mitikus tanokat vagy a csillaghitet sem (amelyek a szenvedésnek eszkatologikus értelmet tulajdonítva igazolták a történelmet). (Eliade 1993:205)

**Adatközlők**

1. I.A. - Imre Albert 1904-1984, Fenyőkút
2. M.P.P. - Molnos Peti Péter 1901-1987, Fenyőkút
3. K.J.B.M. - Koszti Jánosné Both Margit sz. 1922, Szentegyháza
4. P.Z.K.A. - Péter Zoltánné Koszti Anna sz. 1940, Szentegyháza
5. B.G. - Birta Gábor sz. 1929, Szentegyháza
6. M.D.M.I. - Mihály Domokosné Mihály Ilona sz.1910, Szentegyháza 7. K.J. - Konrád Jenő sz. 1971, Szentegyháza

8. GY.I.GY.E. - Gyepesi Istvánné Gyepesi Eliza sz. 1924, Szolokma
9. SZ.M. - Szép Mihály sz. 1929, Szolokma
10. B.G.I. - Bartos Gábor Imre sz. 1916, Gyimesközéplok
11. D.K. - Daradics Károly sz. 1918, Gyimesközéplok
12. CS.I. - Csató Imre sz. 1940, Csíkcsatószeg
13. SZ.A.V.B. - Szász Antalné Veres Berta sz. 1922, Atyha
14. K.D. - Kovács Domokos sz.1916, Atyha
15. M.M.?.ZS. - Mihálykó Mihályné ? Zsuzsanna, sz. 1926, Máréfalva
16. F.I.B.J. - Ferencz Istvánné Boga Julianna sz.1925 Csíkcsatószeg
17. P.I. - Péter Ignác sz. 1920, Gyergyókilyénfalva
18. B.S.B.A. - Bálint Sándorné Borka Anna sz. 1924, Gyergyókilyénfalva
19. K.A. - Kovács András sz. 1919, Máréfalva
2O. Sz.M. -Szász Márton 1906-1992 Atyha
21. B.D. - Benedekfi Dezsõ sz. 1911 Siklód

# Ica*

## Egy homoródalmási jósasszony és egy székelyföldi helyi divinációs hagyomány

### I.

A jóslás az igen tág értelemben vett mágikus cselekedetek közé tartozik; minden kultúrában ismert egyetemes jelenség. A magyar kulturális környezetben használt értelemben a jóslás a jövõben bekövetkezõ események elõrejelzése (1); de például a francia divination szó értelme már sokkal tágabb: "A rejtett felfedezésének mûvészete olyan eszközök segítségével, melyek nem természeti ismeretekre támaszkodnak" (2). Bizonyos afrikai társadalmakban a jóslatok nem a jövõre, hanem a múltra vonatkoznak: valamilyen már megtörtént szerencsétlenség okát magyarázzák (Heald 1991). Az, hogy a jóslás a jelent megelõzõ vagy a jelent követõ eseményekre vonatkozik, nem döntõ jelentõségû; végül is a jelenben élõ számára mindkét idõdimenzió rejtett, titkokkal teli. Ami egyetemes érvényû, az a helyzet, amelyben a jóslat szükségessé válik: az antik valamint a jelenkori jóslási hagyományokat tanulmányozva elmondható, hogy **a jóshoz (közösségi vagy egyéni) kritikus idõszakokban fordulnak**: például

---

* Tanulmányomban élõ személyrõl beszélek; az olvasó elnézését kérem, amiért a személy nevét nem közlöm, hanem fiktív nevet használok. Tanulmányom az 1997 szeptemberében Budapesten megtartott Sors-Áldozat-Divináció konferencián elhangzott elõadás átdolgozott változata.

háború kitörésekor, járványok idején; házasságkötés, építkezés elõtt.

Aki szorong, kételkedik, bizonytalan, krízisállapotba kerül: az fordul jóshoz; elvárja, hogy a jós rámutasson a cselekvés alkalmára, helyére, idejére: hogy segítsen dönteni; segítsen túljutni egy krízisen, segítsen megszüntetni a morális és fizikai bizonytalanságot (Caquot-Leibovici 1968:VI). A jós igen fontos funkciót lát el: megszüntetve a bizonytalanság, kételkedés és krízis állapotát, **visszaadja az embernek a végzet és az istenek jelenlétébe és akaratába vetett hitét**: mindaz, aminek jelentése van, gyõzedelmeskedik az Univerzum szorongató értelmetlensége fölött.

A Homoródalmáson ma is aktív divinációs gyakorlatot folytató három jós egyike Ica (3). Itt született; az ötvenes években érettségizett, majd postás, a nyolcvanas években a helyi posta-kirendeltség fõnöke lett. Ma nyugdíjas. Három gyermeke van, mindhárman érettségiztek, leánya egyetemet végzett, egyik sem él otthon. Ica tanult, olvasott, viszonylag mûvelt; bár falun él, nem gazdálkodik; lakásának tárgyaiból, saját megnyilatkozásaiból néhány, a falusi környezettõl igen eltérõ szokásából (például: bezárt kapu, amelyen csengetni kell; hatalmas, fekete dog kutyája van) kiindulva lehet levonni a konklúziót, hogy életmódja, szemlélete kispolgári.

Ica bõbeszédû, kitárulkozó, kapcsolatokat könnyen alakít; mesterségét idegen elõtt is vállalja. Beszélgetésünk közben gyakran szólt a csengõ; egy ilyen csengõszó, kapuban való beszélgetés után visszatérve jegyezte meg büszkén: "ilyen a jósnõ, mindig útban van" - vagyis: akinek arra útja van, az bejön hozzá, nem kerüli el, mert ez egy beszélgetõ, találkozó-hely, a falusiak egy része - a kliensek - számára szellemi központ. Ahogy Ica mondja: "menet-jövet bejönnek mindig", akik jósoltatni akarnak; hozzátartozik az életmódjukhoz, hogy jövõrõl vagy múltról, jelekrõl és jelentésekrõl, a rejtett valóságról beszélgetnek. Ezek a kliensek nem csak jósoltatni jönnek: ott-tartózkodásom alatt elõbb egy asszony hozott zellerpalántát, majd kis idõre rá egy másik jött, hogy azokat a kertbe elültesse. Elsõ

pillantásra nyilvánvaló: **a jóslással szimbolikus kapcsolatok sokaságát hozza létre, tartja fenn, mûködteti kliensei és saját hasznára a jósnõ**; õ maga ezeknek a kapcsolatoknak az építésében jeleskedik, vagyis, Victor Turner fogalmával élve: "okos szociális irányító" (4).

Ica kliensei számára leggyakrabban **"kávénézést", tehát kávéjóslást** folytat. A hosszas beszélgetésekben az álmokról vagy más formákban megjelenõ elõjelekrõl, betegségekrõl, szociális konfliktusokról is szó esik. Mindez azért történhet meg, mert Icának a legkiterjedtebbek az ismeretei, és a legtöbb a tapasztalata a szellemi, a transzcendens, a titokzatos - egyszóval a mágia (5) körében.

Írásomban arra vállalkozom, hogy értelmezzem Ica **"tudásszerzésének" folyamatát**, és bemutassam:

1. hogyan került kapcsolatba azzal a három mágikus tradícióval, amely az õ falusi, szocializáló környezetében jelen volt:
   a. hagyományos paraszti mágia;
   b. spiritizmus;
   c. ortodox papok, szerzetesek (kalugerek) mágikus gyakorlata;
2. hogyan értelmezhetõ az õ esetében az iniciáció (beavatás) a mágikus tevékenységekbe; valamint
3. milyen a divinátoroknak az a típusa, melyhez Ica is tartozik.

1. A mágikus tapasztalat megszerzése hosszas folyamat: szükséges a jelek megismerése, a jelentések megtanulása, végül a rejtett, a titok feltárására egy komplex értelmezõ rendszer folyamatos mûködtetése - és mindez csak a technikai szféra; a pszichikai és szociális változások idõben kibomló igen bonyolult szövevénye is a folyamat része, ugyanakkor alakítója. Ami itt következik, az nem más, mint **a folyamat sematikus ábrázolása**, amely az Icával való beszélgetések nyomán vált lehetségessé.

Ica édesapja Homoródalmáson született, gazdálkodott és ci-

pészmester volt; katolikus édesanyja Háromszékről került a faluba. Az előbbi "olyan reális ember volt, nem hitt az ilyesmibe"; az utóbbi hozta magával a családba a mágikus hagyomány ismeretét. Például a háború utáni években, amikor a szellemidézés divatja volt, anyja is egyike volt azoknak, akik "gyûrûbe nézték meg, hogy ki él s ki nem" (6). Amikor Ica házában hosszú ideig "szellemek járnak", az anya az, aki a helyi tudóshoz fordul, diagnózist és terápiát kérve; majd amikor a szellemek az ő házába költöznek át, akkor ő az, aki elsőként a családból román pap - a vaslábi Suciu pap bácsi - segítségét kéri. Azt mondhatom, hogy **mindhárom fent említett mágikus hagyományt első fokon az anya közvetítette leánya felé**.

Ica 1935-ben született; a háborút (7) és az azt követő esztendők krízisét gyerekként-tizenévesen szenvedte végig. Jól emlékszik arra, amikor a homoródalmási iskola ablakain megjelent Mária, Jézus, a Szent család képe (8); vagy amikor elterjedt a hír, hogy a szomszéd faluban, Lövétén véres puliszka került egy család asztalára (9); vagy amikor a máréfalvi szentasszony hirdetéssorozata után a homoródalmási unitárius hívők soron kívüli úrvacsoraosztást kértek és kaptak a papjuktól; egyszóval átélte az ezen a vidéken a **negyvenes évek végének szociálpszichikai krízisét artikuláló csodák** sorozatát. Homoródalmás a környező falvak emberei számára a XX. század elején, közepén, de ma is arról híres, hogy több **tudós** (mágikus szakember: gyógyító) lakott, tevékenykedett itt. A legismertebb Tódor Rebi volt, akinek a tudását unokája, Péter Jula vette át; ő volt az, akihez Ica anyja is fordult; aki a faluban ma is az ijedtséget ónöntéssel gyógyítja; akihez ma is távolabbról is járnak, mint jóshoz, gyógyítóhoz. Ica mindkét tudóst jól ismerte (10). Amikor a szellemek járnak az Ica házában, akkor Jula néni jelenti ki, hogy "valami nagy baj van maguknál", "nem nevezem meg, egy nagy ellenségük csinálta maguknak, s az a nő úgy fog gomolyogni, mint a gomolya"; megtanítja a védekezés módját (11), majd amikor ezt a védekezési rítust rosszul végzik el, akkor Jula néni az, aki szenved: kékre-zöldre verik a szellemek. A Julis néni szavai nyomán megindul

az ellenség keresése, megtörténik az azonosítása: aki a szellemjárást megindította, az nem más, mint Ica távol, Techirghiolon élõ nagynénje, az apa testvére, akinek a férje viszont az anya testvére volt; s akikkel, mielõtt azok elköltöztek volna a faluból, egy mûhely-helyiség fölött összevesztek. Ez a nagynéni a sógornõjétõl, Ica anyjától "kilenc fehér gombot és kilenc fekete gombot, kilenc fehér tekerés cérnát és kilenc fekete tekerés cérnát" kért, majd elutazott a tengerpartra, és éppen kilenc hónapra rá kezdõdött a szellemjárás.

Mindezek után csak az van hátra, hogy amikor Icáék elvégezték Julis néni utasítása szerint másodszor, most már helyesen a védõ mágikus cselekvést, és amikor Ica már érezte, hogy az idegei kikészültek, és éjszaka sírva imádkozik az Úrjézushoz, hogy mutassa meg, ki csinálta ezt neki: akkor megnyíljon az ajtó, és megjelenjen a nagynéni szellemképe; Ica pedig felkiáltson: "tudom, ki volt". Ezután a szellemek megkínozzák (12); majd végül egy "idegrohamba" esik.

Reggelre már elmúlt a roham, és világossá vált **a diganózis**: ki tette, miért tette ezt velük; valamint világossá vált az is, hogy mindaz a védelem, amit Julis néni tudása nyújt, ezalkalommal nem elégséges. Ekkor indul el Ica anyja Suciu pap bácsihoz Vaslábra. A közvetlenül elérhetõ mágikus védekezõ eszközök ereje, a paraszti mágikus hagyomány nyújtotta védelem korlátozott: újabb, hatásosabb eszközöket kell keresni, egy más hagyományhoz kell fordulni.

Ica házát szellemek szállják meg; a nagynénje **csináltatásának**, egy hagyományos rontó paraszti mágikus cselekedetnek szellemjárás az eredménye. Hogy miért is teszi a nagynénje velük ezt, az világos: "el akarnak rettenteni mindenkit, hogy ne járjanak hozzám, hogy tudjanak rajtam uralkodni". Hogy miképpen, az is világos: "szellem, holt lélek, vagy ki" szállja meg a házat: az ajtó magától becsapódik; az edények a vitrinben csörögnek; az ágynemûtartó fiókja ki- és becsukódik; ha Ica a szobába belép, a villany kialszik, ha kijön, felgyúl; kerek kis fény jön-megy a karácsonyfa ágai között; a drótszõrû foxijuk vonít, amikor a "látogatás kellett legyen", majd nyom-

talanul eltûnik; a tévét nézõ szomszédasszonynak szõrös kéz nyúl fel a ruhája alá; stb, stb.

A holt léleknek, amely megjelenik a házban, a hagyományos paraszti hiedelemrendszerben helye van; de honnan jönnek elõ a szellemek?

Fiatal korában, amikor kezdõ postai alkalmazott, Icának egy olyan fõnöknõje volt, akinek a családjában hagyomány volt a "spiritizálás". A ki inkább benne élt a hagyományban, az a postamesternõ magyarországi nõvére, aki idõnként meglátogatja húgát, és ilyenkor szeánszokat tart: "teljesen megmerevedett, teljesen halott lett, s hát beszélt. És akkor mondtuk, hogy kivel akarunk beszélni... hát valamelyik halottal..." Hogy ez mégsem hagyományos "nézõ", halottlátó, azt onnan lehet tudni, hogy a halottak üzenetét nemcsak szóban, hanem írásban is közvetíti. Késõbb a postamesternõ, majd tõle Ica is eltanulja a "spiritizálás technikáját" (13). A halottakkal, akikkel kapcsolatba lép (nagymamája, hét hónapos korában elhalt húga), életének fordulóiról tanácskozik: férjhezmenése elõtt nagyanyja megjósolja, hogy több férje lesz (14); testvére figyelmezteti, hogy a legénynek, aki neki udvarol, "kötelezettségei vannak"; kiderül, hogy a legény egy másik leányt teherbe ejtett. Húgával a túlvilági állapotokról társalog (15). Kozmogóniai ismereteket szerez: egy alkalommal húgát nem találja "Isten országában", mert eljött a földre angyalért; telefonosként hallja, hogy az oklándi szülõotthonban éppen halva született egy gyerek; kiszámítja, hogy ha fénysebességgel repül, akkor húga másfél óra múlva ér vissza Isten országába; másfél óra múlva keresi, és valóban: húga már visszaért. Spiritizálásának egy súlyos családi krízis vet véget: hároméves gyereke megbetegszik: diftériát kap, ugyanazt a betegséget, melyben a hét hónapos húga meghalt. Mivel úgy hallotta, hogy "a halott lelkek, ha zaklatva vannak, bosszút állhatnak", ezért családtagjai és a saját életét féltve, befejezi a halottakkal való beszélgetést. Befejezi - de tapasztalatait továbbra is õrzi; evilágról és túlvilágról, szellemekrõl és a velük való kapcsolatról ekkor alakította ki ma is érvényes, a jósláskor használt ismereteit.

Egy késõi családi krízis (édesanyja súlyos beteg; fia élete szerencsétlenül alakul; õ is újra elvált) idején dönti el, hogy személyesen is felkeresi a kalugereket. A vaslábi telefonista kolléganõje ajánlja, hogy menjen el a Fogarasi havasokban, a Szombat völgyében levõ kolostorba, mert ott kaluger a testvére, és tudja, hogy van egy olyan szerzetes, aki nagyon sok emberen segített már. Fiával együtt, motorbiciklin indulnak el; kalandos utazás után érnek oda; a vak kaluger kitalálja, hogy fia lopott, és börtönben volt; stólával leteríti õket, imát mond fölöttük, megáldja õket. Ezután évente többször felkeresik a kolostort; a gyerek sorsa jóra fordul, õ maga is úgy érzi, megerõsödött lelkileg ; mivel postán dolgozik, gyakran és sokat beszél telefonon a vak kalugerrel; mai napig másoknak is ajánlja, mások kéréseit is közvetíti.

A kalugerrel való kapcsolata igen érdekes módon befolyásolja életpályáját. A nyolcvanas évek közepén, a diktatúra és a "Szekuritáte" fénykorában történt, hogy egyvalaki, a Szekuritátéval kialakult kapcsolatát felhasználva, szeretné õt börtönbe záratni, hogy saját rokonának juttassa az állást. Ürügyként felhasználva azt, hogy az idõs, írástudatlan nyugdíjasok nevét odaírta a nyugdíjszelvényekre, egy gyûlésen az ott jelenlevõ szekuritátés tiszt (Székelyudvarhely rettegett fenegyereke, akit 1989. december 22-én meglincselnek) hamisítással vádolja. Ica nem ijed meg; sõt azzal védekezik, hogy õ erkölcsileg tisztább, mint a jelenlevõk nagy többsége: ugyanis, hangzik az érvelése, õ már évek óta a kalugerekkel tart szoros kapcsolatot, azok õrködnek az õ lelki békéje felett, és azok tudják, hogy õ nem csalt, nem követett el erkölcsi bûnt; bizonyítékként pedig kiteszi az asztalra a kalugernek a hozzá írt leveleit (16). A vallásüldözõ korszak paradoxonaira példa: a kalugerekhez járó magyar állami tisztviselõt a román állambiztonság tisztje nem háborgatja többet; Ica állásban marad egészen nyugdíjazásáig.

Úgy gondolom, a kalugerek fele fordulást az a csoda is befolyásolta, amely szintén a nyolcvanas évek közepén esett meg Icával. Hazatért az a nagynénje, aki annak idején megcsináltatta õket; bekö-

vetkezett, amit Julis néni mondott: beteg lett, és úgy gomolygott, mind a gomolya (17). Ica megsajnálta õt, mert "a teste már megrohadt"; elment Vaslábra az ottani ortodox paphoz; az imádkozik a nagynénjéért; ezalatt a nagynénje itthon jobban lesz "mint a halottakból aki feltámad", a kedvenc nótáját énekli, majd három napra rá csendesen meghal. A csoda: Isten, az ortodox pap közbenjárására, tudomásul vette a könyörgést, és enyhített a beteg sorsán (18).

A kalugerrel való kapcsolat nem rituális technikák elsajátítását, hanem inkább **a kinyilatkoztatásszerû megállapításokhoz szükséges magabiztosság és lelki egyensúly kialakítását** biztosította Ica számára. Amikor a munkahelyének megõrzéséért harcolt, akkor "az igazságért imádkoztatott" a kalugerrel; mindazoknak, akik a nyílt konfliktus után leszidták, hogy a kaluger leveleivel érvel a szekuritátás tiszt elõtt, és ezért bolondnak nézhetik, azt válaszolta, hogy neki nem a tiszt jóindulatának a megnyerése és fenntartása, a világi hatalom elõtti behódolás, hanem a kalugerrel, és az õ közvetítése általi Istennel való kapcsolat adja az erõt és az önállóságot (19).

2. Iniciación mindazokat a pszichikai és szociális változásokat értem, amelyek egy mágikus szakemberrel az új mesterség elsajátítása és az új - személyes és társadalmi - identitás kialakítása során történnek. Esetenként egy-két, valóban megrázó erejû esemény, cselekedet eredményezheti ezeket; máskor hosszabb folyamat eredményei is lehetnek.

Ica néhány éve kezdett el rendszeresen jósolni: a vele egyfalusiak között sem igazán ismert; másfalusiak inkább a régebb praktizáló másik két jósnõhöz, különösen pedig a hírneves Tódor Rebi unokájához, Péter Julishoz járnak. Új identitását szûkebb társadalma sem fogadta még teljesen el.

Icával való beszélgetésem során arra a következtetésre jutottam, hogy nemcsak magabiztos, hanem céltudatos: percet sem kételkedik az általa nyújtott "szolgáltatás" hasznosságában, fontosságában. Megvannak az élete során, a "sok szenvedéssel" szerzett tapasztalatai a transzcendensrõl; és úgy gondolja, hogy ezeknek a birtokában

másoknak is hasznára lehet (20). A sok szenvedés itt: az ára a megszerzett tudásnak.

Iniciációjának voltak revelatív pillanatai is: az, amikor abbahagyta a spiritualizálását, mert úgy gondolta, hogy ezzel hozzátartozói és saját életét fenyegeti; vagy az, amikor meglátta, hogy ki az oka a házában történõ szellemjárásnak; vagy az, amikor a szekuritátés tiszttel, a kaluger közvetítette isteni igazság erejét érezve, szembeszállt, és győzött. De azt is mondhatom, hogy egész élete volt olyan, hogy a kiállt próbák ellenére nem õrülethez, meghasonlottsághoz, hanem egy idõskori egyensúlyhoz jutott el. Talán furcsán hangzik: a jóslás mint tevékenység, a jóslás mint identitás számára **a felfedezett lehetõség arra, hogy önmagával és környezetével kiegyensúlyozottan, harmóniában élhessen**; természetesen élvezve a mindezzel együtt járó szimbolikus-anyagi elõnyöket - és vállalva a racionálisan gondolkodó falubeliek lenézését.

3. Amint fentebb hangsúlyoztam: Ica nem olyan tudós, aki más falvakban is ismert, akihez számára teljesen ismeretlen emberek tömegesen járnak. Kliensei a falubeli ismerõsök, valamint ezek ismerõsei (21). "Kávénézésnek" nevezett jóslást végez: a megszilárdult kávézacc kínálta jeleket interpretálja. Ugyanakkor álomjóslást is végez - jobban mondva beszélgetés közben saját és klienseinek álmai is szóba kerülnek. Nem volt olyan alkalom, hogy transzba esett, és kinyilatkoztatásként, próféciaként nemcsak egyes személyek, hanem a közösség, a világ sorsára vonatkozó jóslásokat tett. Mindaz, amit végez, igen távol áll bármiféle, klasszikusnak ismert, intézményes, induktív (Komoróczy 1992:9-89) vagy inspiratív jósláshagyománytól (22).

Ica tevékenysége egy bizonyos okból igen figyelemreméltó: **a jelenben, a Székelyföld falvaiban egyre kevesebb, szélesebb körben ismert tudós - és egyre több, Icához hasonló jós mûködik;** átalakul a mágikus szakemberek szerepvállalásának, szerepgyakorlásának formája. Kijelentésem alátámasztására részletesebben nem

személyekrõl, hanem csak egyetlen közösség sajátos, a közelmúltban kialakult jóslási hagyományáról szeretnék szólni: **a kászoni gicsálásról.**

A Kászoni-medence a Keleti-Kárpátokban, Hargita megyében, Csíkszeredától, a megye központjától mintegy negyven kilométerre terül el. A katolikus vallású magyar népesség öt településen él. Az 1920-as évek elejétõl kezdve a fiatalok és a házasok egy része pénzt keresni ment Bukarestbe. Szolgálók, kocsisok, építõmunkások (leginkább híresen jó ácsok) voltak a kászoniak; nem telepedtek le véglegesen Bukarestben, hanem a fiatalok házasságot kötni és gazdálkodni, az idõsebbek a megtakarított pénzzel földet venni, gazdálkodni hazatértek. A néhány évnyi távollét után újra a paraszti közösség tagjai lettek; azt lehet mondani, hogy olyan emberekként, akik paraszti közösségben nõttek fel, ott szocializálódtak, a városi kitérõ után szellemi és anyagi értékekkel gazdagodva hazatértek azzal a céllal, hogy a helyi - hagyományosan paraszti gazdálkodást folytató - társadalomban megerõsítsék társadalmi helyüket/pozíciójukat.

Az 1950-es, 1960-as években is indultak emberek pénzt keresni Bukarestbe. Csak 1968, a megyésítés, a közeli városokban beinduló iparosítás állította meg ezt a folyamatot: ezután a fiatalok a közelebbi városokba (Csíkszeredába, Kézdivásárhelyre) költöztek; ide ingáztak azok, akik gyári munkásként, otthon gazdálkodással is foglalkoztak. Az 1920-as, 1930-as években Bukarestben, nagyvárosi, román környezetben éveket eltöltõk hozták visszatérve magukkal - többek között - azt a román szót, amely egy ma is élõ jóslási gyakorlatot jelöl; azt a gyakorlatot, melyet írásomban bõvebben szeretnék ismertetni.

A modern társadalmakban a vallási hiedelmek és gyakorlatok több szinten szervezõdnek. A legkomplexebb szinten levõ egyházi vallásgyakorlatra a vallási specialisták - a papok -, valamint tevékenységük intézményes formája jellemzõ. Kászonban a magyarok vallásgyakorlatának intézményes formája a katolikus egyházon belül

zajlik; a katolikus pap a közösség tagja (in-sider), aki hivatalos és nyilvános rítusok során közvetít az emberi és az isteni között.

A helyi ortodox pap valamint a kalugerek (ortodox szerzetesek, akik Moldvában, tehát Kászontól viszonylag nagy távolságra élnek) nem tagjai a helyi magyar közösségnek (out-siderek). A különbséget hangsúlyozni kell: ezek a vallási specialisták a kászoniak számára nem ugyanazt jelentik, mint saját híveik, egyházuk számára. A kászoniak mágikus szolgálatokat kérnek tõlük; azért fordulnak hozzájuk, hogy "gyertyát gyújtsanak", "könyvet nyissanak" és "elimádkozzanak" valakit (akire az ima átoknak minõsülve halált hoz). Látszólag isteni segítséget kérnek tõlük is; de valójában ugyanazt a kényszerítést várják el, mint a mágikus szakemberektõl. A szó, amivel tevékenységüket megnevezik, ugyanaz, mint amivel a tudósok vagy a boszorkányok tevékenységét megnevezik: a kaluger is, a boszorkány is megcsináltatja azt, aki tevékenységének célpontja lesz. A román paptól és a kalugerektõl azt kérik, amit a katolikus paptól soha nem kérnek: mágiát. A kalugerek a helyi közösség tagjai számára valóban jósokként is mûködnek: jövõrõl is beszélnek, megtörtént eseményeket (például: ellopott állatok vagy pénz) értelmeznek; diagnózist állapítanak meg, terápiát írnak elõ.

A tudósok vagy jósok (mindkét megnevezéssel illetik ugyanazokat az embereket), akikhez a kászoniak fordulnak, szintén közösségen kívüliek (out-siderek): mágikus specialisták, gyógyítók. Ilyen például a Zsidó-Moinesti-i vak asszony, a csíkszentgyörgyi tudós vagy cigányasszonyok. Ugyanazt lehet róluk is elmondani, mint a kalugerekrõl: jósokként is mûködnek. Tevékenységük azonban nem intézményesített: egyedi eseteket oldanak meg; amennyiben pénzért, szolgáltatásként végzik ezt a tevékenységet, akkor is a mindennapokban nem ez a mesterségük, és nem ez a fõ megélhetési forrásuk: csak részidõs specialisták (part-time specialists - ahogy az antropológusok, pl. Harris nevezi õket).

Kászonban a közösség egyes tagjai a jelenben arról ismertek,

hogy "gicsálnak": azaz egyéneknek vagy kisközösségek tagjainak felkérésre, anyagi ellenszolgáltatást nem igényelve, kávézaccból jósolnak (23). Ezeket az embereket nem tartják tudósoknak. Azt azonban, hogy a kávézacc rajzolta jelekbõl valóban meg lehet tudni a sorsot, hiszik a helyi közösség tagjai.

A gicsálással bizonyíthatóan sokan próbálkoztak és próbálkoznak ma is. Azoknak, akik késõbb elismert szakértõk lettek, 1. át kellett venniük (vagy adott esetben: saját maguknak ki kellett dolgozniuk) a jelek valamilyen fajta magyarázó rendszerét, valamint 2. át kellett esniük valamilyen fajta beavatáson (iniciación) (24). Egyébként a közösség minden tagja ilyen vagy olyan formában, játékosan vagy komolyabban, a szocializáció során kapcsolatba kerül valamilyen jóslással: tulajdonképpen megtanulja, hogy mi tekinthetõ elõjelnek; majd, ha a sors úgy hozza, és "bévalósul", akkor egy életen át ragaszkodik az érvényesnek tekintett magyarázathoz. Õ is értelmezi, ha kedve tartja, a saját vagy családtagjai álmait; vagy például táncba menés elõtt a barátnõk együtt "kártyán kivettetik", hogy ki fogja õket táncoltatni.

Azok, akik késõbb szakemberré válnak, vagy könyvbõl tanulják meg a jeleket és a hozzájuk társított jelentést, vagy egy már gyakorló gicsálótól veszik át ezeket. Voltak és ma is vannak a faluban olyan, a két világháború közötti idõben vagy még azelõtt nyomtatott álmoskönyvek, tenyérjóslásról vagy kártyajóslásról írott könyvek, vagy ezek kézzel leírt másolatai, amelyek kiindulópontot jelentenek (25). Ezek szerint nem az elõjelek formája, megjelenési dimenziója, hanem elõjel- és jelentésegyüttese fontos; ezeket rögzítik, használják fel a gicsálók a saját gyakorlatukban.

A saját elõjel-rendszer kialakítása egyértelmûen kreatív tevékenység. A kialakuló helyzetekben - a jóslási rítusban - az elõjelek felismerése, bemutatása és a hozzájuk fûzött improvizált magyarázat (amennyiben ez utóbbi elfogadható és elfogadott) (26) együttesen nevezhetõ jóslatnak. Kászonban ezek a rítusok lehetnek nyilvánosak is: egy gicsáló társaságban, kávéivás után több embernek jósol (27).

A tanulás mellett a gicsálónak át kell esnie a beavatáson is. Beavatáson azt értem, hogy - nem egyik pillanatról a másikra, hanem folyamatszerûen és visszafordíthatatlanul - megváltozik a személy identitása és társadalmi pozíciója. Ennek, véleményem szerint, két fontos mozzanata van: 1. a gicsáló meggyõzõdik nem mindennapi képességeirõl, és vállalja ezt mint identitásának részét; 2. a tevékenysége miatt õt érõ közösségi fenyegetést, a hatalma kiváltotta félelmet is megismeri, és vállalja a kialakuló új szociális pozíciót. Különösen ez utóbbi az, ami visszarettenti a gicsálásra vállalkozókat: aki erre vállalkozik, annak olyan titkokat kell felfednie, "igazságokat" hangosan, nyilvánosan megfogalmaznia, amely társaira rossz fényt vet, érdekeiket sérti, és konfliktushoz, fizikai agresszióhoz is vezethet (28).

Összefoglalva azt mondhatom, hogy Kászonban a **"gicsálás" egy olyan, a jelek interpretációját végzõ (induktívnak is nevezett) jóslási módszer**, amely hatvan évvel ezelõtt nem létezett, ma azonban általánosan ismert és gyakorolt; **széleskörû társadalmi legitimitása van; azok, akik "gics**álnak", társadalmi presztízsnek örvendnek.

A gicsálás mindennapi, apró vagy életbevágóan fontos eseményekre egyaránt vonatkozhat. Esetenként a gicsálás tragikus kimenetelû eseményeket is elõre jelzett; természetesen sok olyan alkalom is volt, amikor "nem igazolódott". Ez a gyakorlat létezésével **a véletlent és a rejtettet artikulálja** a kászoniak közösségében. A gicsálás mint mágikus aktus, mint kiscsoportos rítus: a mai kászoni identitás része.

A fentiekben körvonalaztam: a gicsálásnak nevezett jóslási gyakorlat itt, Kászonban alakult ki az elmúlt hatvan évben; azelõtt ez a fajta jóslás, ilyen típusú jós a közösségen belül nem volt. Közismert azonban, hogy a török hódítás nyomán a Balkánon, nem török népek között is meghonosodott a kávézás szokása; ennek nyomán a mágikus specialisták kialakították a kávéjóslás mágikus rítusát. Azok a cselédek, kocsisok, építõmunkások, akik Kászonból Bukarestbe kerültek, egy komplex, a nagyvárosi kispolgárság, úri cselédség környezetében

élõ szokásként ismerhették meg a kávéjóslást. Voltak külvárosban élõ mágikus specialisták, cigányasszonyok; de aki naponta kávét ivott, az elvben megpróbálhatta az elõjelek felismerését. Azok a román szakácsnõk, szobalányok, inasok, akik mellé felfogadták a kászoniakat, vagy maguk is kísérleteztek kávéjóslással, vagy kliensei voltak a mágikus szakembereknek. Megvolt tehát az a környezet, amely felmutatta a kulturális mintát.

A kászoniak egyértelmûen megfogalmazzák: a gicsálást Bukarestben cselédeskedõ asszonyok kezdték el itt. Valójában akkor terjedt el Kászonban a gicsálás, amikor tömegessé vált a kávéivás szokása: a hatvanas évektõl. Egyrészt a kávé luxusfogyasztási cikkbõl mindennapi élvezeti szer lett. Másrészt: a TSZ megalakulása után már nem dolgoztak látástól vakulásig; a beszélgetni sokkal gyakrabban összeülõ asszonytársaságok otthon vagy a cukrászdában kávét ittak.

A kávéjóslás mögött meghúzódó hiedelmet - a pars pro toto, a rész az egészet képviseli elve - nem kellett meghonosítani, Bukarestbõl importálni, hiszen itt is élõ volt. Ugyancsak létezett a hivatalos, egyház által artikulált és hivatalosan fenntartott sorsképzet - Isten szándéka, akarata - mellett a sors megismerésének, befolyásolásának mágikus formáiba vetett hit is. Más volt a jóslás nyelve Bukarestben - ez azonban nem jelentett nehézséget: a formai elemek felismerése nem kötõdik nyelvhez; a jelentéstulajdonítás pedig a magyar írásbeliségben létezõ hagyományra épül: az álomfejtõ vagy más technikákat magyarázó könyvekbõl veszik át.

A Bukarestbõl Kászonba visszaérkezõk magukkal hozták: 1. a román megnevezést; 2. elõjelek magyarázatának gyakorlatban megtapasztalt ismeretét; 3. azt, hogy amit gicsáltak, az sorsukra vonatkoztatva "igaznak" bizonyult (egyéni meggyõzõdést); valamint 4. azt, hogy egy idegen, az övéknél gazdagabb, fejlettebb "világ" alkalmazza - és közben társadalmilag legitimálja - ezt a gyakorlatot. Mindezek után itt Kászonban a helyi szakértõk végezte kávéjóslás nemcsak egy játéknak, szórakozásnak, hanem egy, krízisek idején használható divinációs technikának bizonyult.

Ma a kászoniak mindennapjait, sokkal inkább, mint 1989 elõtt, az egyének, családok, érdekcsoportok közötti konfliktusok sorozata - a krízisek sora - jellemzi. A környezõ falvak magyarsága mindig is agresszív, verekedõs embereknek tartotta a kászoniakat. 1991-ben itt alakult ki az egyetlen olyan magyar-cigány konfliktus, amely a késelésen, emberölésen túl kollektív agresszióval végzõdött: a magyarok felgyújtották a cigányházak többségét.

1989 után olyan folyamatok sora indult be a romániai társadalomban, melyeket a ma is parasztinak nevezhetõ kászoni közösség nem ért, nem érthet - és ebbõl kifolyólag kevésbé képes megfelelõ, közösségi és egyéni érdekeket artikuláló, világértelmezést megadó válaszokat kidolgozni. A kihívások nyomán kialakult egy szorongásos, excitált állapot, amely csak szimbolikus jelentésüket vizsgálva megérthetõ, egyébként irracionálisnak tûnõ cselekvések sorozatát szüli - egyéni és közösségi szinten egyaránt.

A továbbiakban négy olyan jelenséget sorolok fel, amely jelentõs mértékben befolyásolta a helyi közösség életét - és más, hasonló paraméterek között élõ romániai közösségek életét is. Meglátásaim saját tapasztalatra épülnek - mindezekrõl a jelenségekrõl nem készültek még a problémákat feltáró esettanulmányok.

1. A helyi hatalom konfúz mûködése. Helyi csoportok vetélkednek egymással; a helyi közösségek tehetetlenül és közömbösen szemlélik a hatalmi harcot. A helyiek nagyrésze ma is távolságot tart: kelletlenül megy ügyet intézni; szimbolikus gesztusokkal próbálja kezelni, elhelyezni az adminisztrációban levõ embereket.

2. A földtörvény helyi csoportérdekek szerint történt alkalmazása. Tulajdonképpen a faluhoz közel fekvõ, jó termõképességû földek megszerzése volt a tét; valamint a falu belterületén levõ kertek (jövendõ házhelyek) birtoklása. Minden vitának voltak olyan vesztesei, akik úgy érezték, igazságtalanság történt velük; éppen ezért korrekciót, az "igazukat" keresik: törvényszéken, törvénytelen utakon (erõszakkal) - vagy

szimbolikus gesztikulációval, akár ellenfelük fizikai pusztulását is kívánva.

3. A "reform" (az idézõjellel a helyi közösségben élõ mitikus értelmezésre szeretnék utalni). Közvetlenül két dolgot jelent: egyes családtagok munkanélküliségét, valamint a paraszti mentalitásba nem illeszthetõ, tehát felfoghatatlan, tehát szorongást kiváltó, alig kivédhetõ inflációt.

4. Ez a jelenség Kászonon kívül is jelentkezik, de mégis speciálisnak mondható. Évente egyszer-kétszer megjelennek a svájci és franciaországi testvértelepülések küldöttségei, és segélyt/ajándékot osztanak. Ezen akciók utóélete igen figyelemre méltó: újra és újra kommentálják a megtörténteket, rengeteg idõ eltelik, sok energia elfogy az utólagos feldolgozás, szimbolikus kiigazítások során: kinek mi miért jutott, miért nem jutott, mi kellett volna jusson, mi az igazság, mi a csalás stb, stb. Ez a külsõ, mesterséges beavatkozás igen erõsen próbára teszi a helyi közösség hagyományos értékrendszerét, elõtérbe helyezi az individuális haszonszerzésre törekvõk megítélésének, tehát a közösség morális rendjének problémáját.

Ezekkel a komplex, egyszerre ható jelenségekkel szemben - különösen a társadalom szélén levõk (idõsek, betegek, szegények) számára - csak is egy eredményesnek gondolt védekezés áll rendelkezésre: a mágia. Nem csoda hát, ha az imaginárius társadalmi rend, az elképzelt normalitás fenntartása érdekében **a szimbolikus diagnosztizáló és gyógyító technikák kerülnek elõtérbe**. Ezek egyike a gicsálás.

4. Kissé korai más székelyföldi közösségek jóslási szokásainak bõvebb ismerete nélkül, csupán a fentiekbõl távolabb mutató konklúziókat levonni. Az bizonyos, hogy a Székelyföld mai falusi közösségeiben a társadalomnak szüksége van az Icához hasonló jósnõkre. Egy jól körvonalazható **szociális szerepkört** töltenek be: a jelen konfliktusaiban, személyi kríziseiben jelentenek biztos pontot, nyúj-

tanak - különösen a peremre szorultaknak - szimbolikus megerõsítést.

A kutatónak, aki nem mondhatja, hogy ismeri az elmúlt fél évszázad székelyföldi társadalomtörténetét, de sejt már néhány jelentõs tendenciát, fel kell tennie a kérdést: **mi fog történni ezekben a közösségekben, ha az ezredvég közeledtével, a krízis elmélyülésével újabb millenarista, messianisztikus mozgalmak (29) bontakoznak ki**? Mert ha kialakulnak ilyen mozgalmak - akkor megjósolható, hogy ezek a jósnõk, vagy a hozzájuk hasonlók fognak a helyi közösségekben a mozgalmak élére állni.

## Jegyzetek

**1.** *Ebben az értelemben használja a Magyar Néprajzi Lexikon szócikkírója, Hoppál Mihály is: "jóslás: a jövõben bekövetkezõ események elõrejelzése különbözõ jelek alapján".*

**2.** *"Art de découvrir ce qui est caché par des moyens qui ne relevent pas d'une connaissance naturelle". Petit Robert, dictionnaire de la langue francaise. Szinonímái: oracle, prédiction, prophétie, révélation.*

**3.** *Ica háromszor ment férjhez, háromszor vált el. 1935-ben született, a vele való találkozásom idején 61 éves volt.*

**4**. *Turner fogalmát Anderson-Johnson (1991) használja.*

**5**. *Írásomban Marcel Mauss mágia-meghatározását használom: a mágia társadalmi tények rendszere; cselekvõ személyeket, cselekvéseket és reprezentációkat foglal magába. A mágikus cselekvések végrehajtóit varázslóknak, azokat az eszméket és hiedelmeket, amelyek megfelelnek a mágikus cselekedeteknek, mágikus reprezentációknak nevezzük. Minden rítust mágikusnak mondunk, amely nem egy szervezett kultusz része, legyen egyéni, titkos, vagy misztikus, egészen a tiltott rítusokig. (Mauss 1950: 16; magyarul Csákó Mihály fordításában 1993; a fenti összefoglalást is innen vettem át).*

**6**. *"Amikor odavoltak az emberek fogságba, akkor gyûrûbe nézték meg, hogy ki él s ki nem. Hát akkor aranygyûrû nagyon nem volt, itt a faluba ugye, a második világháború, negyvennégybe, ugye akkor nem nagyon vót aranygyûrûje senkinek, nahát ilyen, akik Bukarestbe voltak s szolgáltak s mittudomén, még ezeknek. Hát anyukámnak is volt, és akkor jöttek gyûrûbe nézni ugye. És akkor anyukám két lámpát gyújtott, s egy tiszta pohárba, pohár alá egy fehér papírt tett, de az kitörülve, s tiszta vizet töltöttek bele, a gyûrût a közepibe állították, egy kötõtûvel a közepibe, s a két lámpa elé tükröt... S akkor na, odaálltak, s akkor na, kit akar látni, s ezt s ezt. S akkor tudom, a bátyámék, ezzel, akivel a vitás kérdés volt, ott voltak Pesten, elmenekültek, s akkor elmentek vidékre a gyerekkel, s hónapokig nem lehetett*

*hallani róluk, s hát egyszercsak megjelenik a gyûrû közepibe. S hát Csöndör Árpi, õ Madéfalván a vasútnál volt, most nyugdíjas, és volt egy olyan Bocskay-sapkája s így szalutált, s õ látszott, s elõl az édesapja kalapban, s az édesanyja egy kicsit, me nagyon-nagyon pedáns nõ volt, így állt féloldalt, s a fehér köténynek így a hámja látszott... S apu hitetlen volt akkor is. Na, mennyetek el, nem látok ott semmit, aszmondja, nincsen ott semmi. Na hallám, gondolok én: Horthy Miklóssal! Na ezt képzelje! Nézi, s hát tényleg, Horthy Miklós a sok kitüntetésivel meg van jelenve a gyûrû közepibe! Hát például ez hogy lehet? Na, akkor apunak is muszáj vót elhiggye, õ gondolt rá, s megjelent."*

**7**. *Ezt a háborút a Székelyföldön* **'44-es háborúnak** *hívják, utalva arra, hogy tulajdonképpen csak az ebben az évben lezajlott harcok érintették az itteni közösségeket.*

**8**. *" Én például kislány voltam, és nem lehetett az fantázia dolog, me volt olyan, hogy láttam valósággal, az igaz. Hol az Úrjézust felfeszítve, azt én is láttam. Hát mikor, negyvennégybe, vagy háború után, negyvenhétbe. Azt mondták, hogy azért, mert az ablaküveg úgy volt csinálva, hogy mittudomén. Hát az még azután is sokszor volt, láttam, az ablaküvegen tényleg meg volt jelenve, ez nem hülyeség. Hol az Úrjézus egészbe, hol felfeszítve, hol pedig, van nekünk az a stációnk, hogy hívják, a keresztúti stációnk, állomás képeken, hogy az Úrjézus elõtt van Mária Magdolna, mikor viszi a keresztet, ugye, és nyújtja a kendõt, amivel megtörli az Úrjézus arcát. Na, ilyen is. Aki katolikus, az ki tutta venni, hogy mi az, mert mi már láttuk azokat a képeket a templomban, és mi már láttuk, hogy az Úrjézus, amikor a kereszten volt, azt mindenki látta, viszont voltak olyan stáció megjelenések, ilyen keresztúti képektõl a jelenésekig, azokat mi katolikusok fel tudtuk fedezni, me nekünk a templomban megvan. Az unitáriusok kevésbé tudták, látták, hogy valami van, csak nem tudtak jelentõséget adni neki, hogy az tulajdonképpen mi. Mi rögtön felismertük, hogy ez így van."*

**9**. *" Meg aztán mi? Vérrel átitatott puliszka. Ezt anyukám, felment Lövétére, me mondták, hogy a puliszka megpirosodott, olyan volt, mintha vérrel átitatták volna. S elment anyukám fel Lövétére, me anyukám is szerette az ilyeneket borzasztóan, s általában a mi családunk, apun kívül, õ egy egészen más típusú valaki volt, s felment anyukám, s hozott olyan puliszkát. Seltörtük*

*s tényleg, a belseje olyan volt, nem teljesen piros, olyan volt, mind a megalvadt vér, olyan fuxia szerû..."*

**10.** *Tódor Rebirõl mondja: " Olyan tudós asszony volt, hogy az mikor kellett, béka lett, mikor kellett, láng lett, mikor kellett, mittudomén mi lett, mikor akart..."*

**11.** *" Felment anyukám oda s aszmongya, megmonta Jula néni, hogy mit csinájjunk, de aztán hogy anyukám nem értette-e jól, kellett valami késsel-villával várat csinálni, háttal fordulni az ajtónak, és akkor, már most nem tudom, hogy jobbról balra késsel s balról jobbra villával, s úgy beleszúrni egyiket errõl s a másikat arról, olyan várat, aszmonta, vár, s aztán azt többet kivenni nem lehet."*

**12**. *" Na, hát kinyílik az ajtó, s ez a néném megjelenik, s olyan turbántot hordott mindig, olyan nagyon pedáns, ilyen generálnénak volt a komornanõje, s hehe, úgy kacag. S a háta mögött még valakik! S az ajtón levõ függönytõl nem láttam pontosan, láttam, hogy arcok s mittudoménmi. S elordítom magam: tudom, ki volt! Serre, mire én elordítottam magam... egy nagy kéz úgy szájonfogott, hogy éreztem, így, de olyan szõrös volt, olyan furcsa, olyan nedves sikamlós volt a tenyere, s szõrös, éreztem, hogy, s így elfogta így a fejemet, s én fergelõdtem, ugye. Sígy elgondoltam magamban, hogy Istenem, távoztasd el! Saztán amikor ez elmúlott, olyan idegrohamot kaptam, hogy keztem sírni."*

**13.** *Ez az Ica által is gyakorolt technika " igen egyszerû" : " Veszi a ceruzát, de keresztet nem vet, elmond egy Miatyánkat, s nagyon koncentrál. És arra gondol, akivel beszélni akar." Ha sikerül a " kapcsolatteremtés" a halottakkal, akkor a ceruza leírja a választ arra, amit a spiritizáló gondolatban kérdez.*

**14.** *Nagyanyja üzenete: " Te még fogsz próbálkozni férjhezmenni, de egyszer se fogod eltalálni. Három férjed lesz, három gyermeked lesz, küzdelmes lesz az életed, az élettel nagyon-nagyon farkasszemet nézel, aztán végül mindenbõl kikerülsz... mindig keresel, hogy boldog légy, de nem lehetsz sose boldog."*

**15.** *" Erre megindul a ceruza, s azt mondja: kérdezz! Sakkor kérdem gondolatban:*

*ki vagy? S leírja: Magduska vagyok, a testvéred. Volt egy héthónapos húgom, aki diftériában meghalt. Azt írja... mondom: hol vagy? Leírja: Isten országában. De így gondolatban kérdeztem. Isten országában... Kérdezem, há naiv voltam: mit csináltok? Hát leírja: imádkozunk. De mit esztek, így gondolatban. Isten igéjével élünk. És mivel töltitek az idõt? Énekelünk. Mit énekeltek? Dicsõség mennyben az Istennek. Hát ezeket én nem tudtam volna így egymás után kitalálni, semmi szín alatt, így van? Ezeket így leírja, s amikor így többet írt, akkor aszmonta, na most fáradt vagyok, s hagyj békém. S akkor hiába akartam kérdezni, me akkor csak ilyen kusza vonalakat húzott összevissza, de egyáltalán nem írt. Akkor más alkalomkor kérdeztem, hogy nálatok milyen idõ van, me essett, mikor... S leírta: nálunk örök nyár van. Például ezt is honnan tudtam volna én, ha telepátia, önszuggerációt csinálok, ezt hirtelen hogy találjam ki?"*

**16.** *" És akkor az asztalra tettem elejükbe, hát a kommunista világba ilyesmit az asztalra tenni, egy ilyen hivatalos ekonomistának (gazdasági bûnözéssel foglalkozó szekuritátés), hát mindenesetre nem volt akármilyen egyszerû dolog, s aszmontam: tuggyák mit, amíg én ilyenekkel barátkozom, s nekem ilyen barátaim vannak nekem, tessék, itt a papír, addig én nem félek. Nekem az egyetlen félszem az Isten. Az Istent félem s imádom. De embert se nem imádok, s embertõl nem félek. Itt van, tessék. Amíg az ilyenekkel tartom a kapcsolatot, addig én az én dolgaimba biztos vagyok. Mert ide hazudni nem lehet. Ide ha lelkiismeretesen s becsületesen le nem írom s meg nem mondom, ott nem lehet miskurálni. Istennel nem lehet alkudozni."*

**17.** *" Na, az a Jula néni, amikor édesanyám felment, s monta, hogy mi van nálunk, aszmongya: Annuska, nem nevezem meg, de egy nagy ellenségük csinálta maguknak eztet, és nem telik el sok idõ, aszmongya, s ez a nõ úgy fog gomolyogni, mint a gomolya... S jön Gergõ bácsi, s aszmongya: te Annuska fiam... gyere, s lca te is, gyere nézzétek, nénétek meg van részegedve. Megyünk átal, s mind a gomolya! Kétrét vót így kucorodva, s így járt az elõszobában, egyik helyrõl a másikra, így, így. Mikor én megláttam, hát azt hittem, agyvérzést kapok. Itt a gomolya! Tehát gomolyog, mind a gomolya! S tagadhatatlan, hibás. "*

**18.** *" Láttam a szerencsétlent, hogy a teste már megrohatt, mittudoménmi, felmentem Vaslábra, még akkor élt az a pap bácsi, Suciu pap bácsi, mondom, úgy szenved a néném, a Jóistent kellene kérje, hogy legyen jól. Imát mondott.*

*Eközben az egyik sógorasszonyom õt rendezte, s mikor jövök haza, azzal fogad, hogy te, képzeld el, nénénk jobban van! Én ott vótam Vaslábon, s jöttem haza, s közbe itt történt valami olyan dolog, hogy vót egy kedves nótája, hogy hejdurádé durádé, beteg lett a cigányné, ezt nagyon szerette, ezt az éneket, s képzeld el, aszmongya néném, felült s elkezdett pattogtatni, s érthetõen énekelte, hogy hej durádé durádé, beteg lett a cigányné. Hát addig meg volt bénulva, s most hal meg, s most hal meg. Hát ez olyan volt, mind aki a halottakból feltámad... S rá pár napra, három napra meghalt a néni. Egy alkalommal megyek fel a pap bácsihoz Vaslábra s mondom: hát pap bácsi, meghalt a néném! Hát aszmongya: hát hallgass ide, fiam. S mondom, né milyen jól volt, énekelt, s ez akkor miért volt, kérdeztem. S aszmongya: hallgass ide fiam. Akit az Isten halálra választ, azt földi ember vissza nem imádkozhatja. S megkérdeztem: hát akkor ez mi volt, hogy ilyen jól volt három napig? Az Isten, aszmongya, megjelentette nektek, fiam, hogy tudomásul vette a kõveteléseteket. Sõ mind Isten, meg tutta volna tenni, hogy életbe maradjon. De a sorsa eddig volt, az élete eddig volt, s meg kellett haljon."*

**19.** *" Valaki az én lelkemet tudja irányítani, az én hitemet? Nem tudja. Azt én, magamnak én vagyok a kocsisa. A magam életének s a magam lelki életének s az én eszemnek is én vagyok a kocsisa s az istene, se nem az ekonomista, se nem az ilyen s az olyan. Kész."*

**20.** *" Van, akinek simán eltelt az élete s zökkenõmentesen ment minden az életibe, s azoknak tapasztalatuk nincsen semilyen sem olyan szempontból, de viszont akit az életbe nagyon sok támadás s nagyon sok rágalom s nagyon sok meg nem illetõ vád ért, az az életbe mindenképp lelkileg s mindenhogy megedzõdött, s akkora tapasztalatokat szerzett, hogy az talán sok sok mindent mások részire meg tud magyarázni, de talán tanácsot is tud adni. Na, s ez vót biza a dolog, ami velem megtörtént, s ez nem volt gyerekjáték."*

**21.** *Érdemes lenne feltérképezni, éppen azért is, mert korlátozott számú emberre terjed ki, a klienseinek körét; kikkel milyen elõzetes viszonyban volt; ki milyen alkalomkor, kinek a közvetítésével jutott el hozzá, hogy jósoljon; vagyis: kik számára jelent szociális központot Ica lakása, szellemi központot Ica tevékenysége.*

**22**. *Beszélgetéseinkbõl arra következtettem, hogy nemcsak nincs tudomása a mágikus tudományokról, de különösebben nem is érdeklik ezek: Ica nem elméleti, hanem gyakorlati beállítottságú.*

**23.** *Olyant, hogy valaki tenyérbõl próbálkozott gicsálással; ez azonban kivételes eset.*

**24**. *Lásd Mauss mágiáról írt könyvében az ide vonatkozó részt.*
**25**. *Az egyik gicsáló asszonyt idézem: "Van egy jóskönyv, s álomfejtõ is. De az olyan régi, hogy össze van már roncsolva, összeszakadozva, minden. S abból nézem én ki a jeleket, hogy mi mit jelent. Tehát abba, amit jelent, akkor mindenbe azt kell jelentse."*

**26.** *Természetesen, mint más mágikus rítusoknál, itt is a legfontosabb: eleve, a priori elfogadni, hogy a jelek és az elmondottak a jövõt körvonalazhatják. Aki gyanakodva hallgatja a gicsáló szavait, nem érzi magára vonatkozónak az értelmezést, az ugyanúgy felháborodhat, értelmetlenségnek tarthatja a magyarázatot, mint az alábbi vélemény megfogalmazója: "Azt tudni kell, hogy én is belenéztem a kávéba a múltkor, s mondták, hogy ott van, kettõ áll szembe, az egyik szõke s a másik barna! Az anyátok, há honnat lehet azt tudni, hogy szõke-e vagy barna, az feketekávé!"*

**27.** *Bár aki elmondta, neheztelt emiatt, de megesett az is, hogy a temetés utáni torban, tehát a közösség egyik fontos és hagyományõrzõ rítusa közben gicsáltattak a jelenlevõk. Ez egyértelmûen a gicsálás elfogadottságát bizonyítja.*

**28**. *Egy, a gicsálással kísérletezõ asszony meséli, miért kellett abbahagynia tevékenységét: "Szinte megvertek, mert ez a Mózes bácsi... Neki onokatestvérit megölték, de nem lehetett tudni, ki. S a könyv azt írta, hogy vérengzõ s gyilkolt, s többen összeneztünk, me nem tuttuk, hogy ki vót, hogy õ vót-e, de így beszéték s gyanították. Összenéztünk, s bátyám aszmonta: hozzád verem a jóslást! ...tedd le a jóslást, még valamit csinálsz magadnak!"*

**29.** *Lásd bõvebben a kötet zárótanulmányában.*

# Rejtezés Fenyõkúton

## Esetbemutatás és értelmezések

Ezerkilencszázhúszban és az ezt követõ években történtek azok az események, amelyeket bemutatni, majd röviden interpretálni szeretnék. A helyszín: a Korond községhez tartozó egyik tanya: **Fenyõkút,** Erdély keleti felén, a Székelyföldnek nevezett régió középsõ részén, a legközelebbi várostól, Székelyudvarhelytõl 25 kilométerre.

1918 õszéig a Székelyföld Magyarországhoz tartozott. Ezután mintegy két és fél évig tartó átmeneti állapot következett. Az elsõ világháborút Kelet-Európának ezen a felén lezáró trianoni szerzõdés megkötése után Székelyföld Románia része lett. 1919-ben, a román királyi hadsereg bevonulása után elõbb a városokban, majd idõvel a kisebb helységekben is megvetette lábát az új állami adminisztráció. Jogi-államigazgatási szempontból egy merõben új helyzetben találta magát az itt élõ magyar lakosság.

Korond közbirtokossága a Székelyföld falvainak nagy részéhez hasonlóan a falu körül található szántóföldeken kívül kiterjedt kaszáló-, legelõ- és erdõbirtokkal rendelkezett. Az évszázadok folyamán a lélekszám növekedése maga után vonta a gazdálkodás mind nagyobb területre való kiterjesztését. Erdõirtással újabb kaszálókat, legelõket alakítottak ki; az extenzív gazdálkodás a XX. század elején is domináló volt. Fokozatosan megépültek az anyaközségtõl hat-tíz kilométerre a véglegesen ide telepedõk kialakította tanyák: Fenyõkút és Pálpataka. A század elején, 1913-ban építettek Fenyõkúton iskolát; a század elsõ harmadában épült az unitárius és a katolikus templom. 1966-ban 652, 1992-ben 401 volt a lakosok száma; ez utóbbi idõpontban 310 katolikus, 77 unitárius élt itt.

Fenyőkút lakói birtokukra gazdálkodni, Korondról kiköltözött családok - általában örökségüket elfoglaló fiatal házasok - voltak; vagy olyanok, akik máshonnan származtak, de itt vettek birtokot. A helyi közösség tagjait rokoni szálak kapcsolták Korondhoz. A már itt felnőtt legények szívesen hoztak "lentről" feleséget; az sokkal ritkábban esett meg, hogy innen, a "hegyről" vigyék férjhez a leányt Korondra. A tágabb értelemben vett helyi - korondi, pálpataki, fenyőkúti - társadalomban két külön lokális identitás alakult ki az idők folyamán. A korondiak "hegyiekről", a tanyák lakói "otthoniakról" beszéltek, ha a másik identitását kellett hogy megnevezzék.

Ezerkilencszázhúszban vagy huszonegyben, de az első eseményt követően többször is, tehát időben elhúzódva történt meg Fenyőkúton az, amire az egykori szemtanúk mint **Tófalvi Andrásné Ravasz Juliánna rejtezésére** emlékeznek. Az események főhősről azt tudjuk, hogy 1903-ban született Korondon; fiatalon, tizenhat éves korában ment férjhez a Fenyőkúton lakó Tófalvi Andráshoz. Katolikus vallását elhagyva, férje után az unitárius vallásra tért át. Az alább részletezendő események után visszatért a katolikus vallásra. Férje halála után a családi birtokot öröklő fiú hatására újra unitáriussá lett. Hetvenhét éves korában, 1980-ban halt meg Fenyőkúton.

A ma is élő kortársak és a fiatalabbak közül inkább azok emlékeznek a vele történtekre, akik a közeli gazdaságokban laktak. Élő szemtanú már kevés akad. Ezek beszámolóiból fogalmazható újra a fenyőkúti közösséget akkoriban igencsak foglalkoztató eseménysorozat.

"Minden este úgy siettünk, mintha virrasztóba mentünk volna, hogy hallgassuk örökké, mit beszél."

Nem sokkal az első szülése után Tófalvi Andrásné beteg lett. Hallucinációi, víziói voltak: "muzsikálnak a padláson"; "Kendi Pistáné a fogason ül..."; "Kendi Pistáné a tehenet vezeti el..." (Kendi

Pistáné akkoriban boszorkány hírében álló asszony volt Korondon) (1). A férj elõbb a szomszédokhoz fordult segítségért. Ez a segítség legelsõsorban **az esemény közös értelmezése** volt.

Vélemények hangzottak el: mi is az, ami a feleséggel történt; mérlegelték, mit is kell tenni ilyen esetben. A fiatal házasok életének olyan kritikus pillanatáról, olyan krízisrõl beszélhetünk ebben az esetben, amelynek elõzményeit pontosan nem ismerjük. Valószínûleg voltak családi elõzményei annak, hogy a férj nem vállalja, hogy egyedül ítélje meg a helyzetet, egyedül döntse el, mi is a teendõje. A szomszédokkal közösen mérlegeli: lehetséges, hogy felesége betegségét mágikus rontás okozza: valaki/valakik megcsináltatták. Az utólagosan is elfogadott diagnózis felállítása és a kezelés azonban nem a férj és nem a szomszédok dolga lesz. Valószínûleg a feleség óhajára visszaviszik Korondra, a szüleihez. Mindaddig, amíg a gyógyulás tart, ott tartózkodik - mintegy sugallva, hogy ez az ehhez megfelelõbb környezet. Megtörténik a gyógykezelés: szekérre ültetik, Mátisfalvára (kb. 40 km-re levõ faluba) viszik ahhoz a gyógyítóhoz, "tudóshoz", aki eleget tesz az elvárásnak: a szülõkkel közösen megállapítja, hogy otthon Korondon, a szülõi háztól nem messze lakó tudományos asszonyok csináltatták meg annak a vetélytársnõjének a kérésére, akit a férj szüleinek a véleménye szerint a legény-fiuknak el kellett volna vennie Ravasz Juliska helyett. A tudós mintegy csak megerõsítette azt, amit a lány szülei amúgy is sejtettek: a lányuk azzal, hogy fenyõkúti kérõjéhez, Tófalvi Andráshoz ment férjhez, ellenségeket szerzett, nagy kockázatot vállalt. Õk most segítenek a felgyógyulásában; újra visszaadják férjének, akinek kötelessége, hogy ezután még jobban megbecsülje.

A mátisfalvi út után, a tudós adta gyógyszer meg a hosszas szülõi ápolás hatására a fiatalasszony újra egészséges lett. Akárcsak a megbetegedésnek, az ápolásnak talán egyik legfontosabb momentuma: a szülõk és velük együtt a szûkebb társadalmi környezet újra- és újraértelmezi a fiatalasszony helyzetét. Mi lehetett az oka a betegségének? Miért ilyen formában jelentkezett a betegsége? Hogyan sikerült meggyógyulnia? Milyen viselkedési stratégiák segíthetik

egészsége megõrzésében? Mindez annak a **mentalitásnak: a boszorkány-ideológiának megfelelõen**, amely sajátjuk. Vagyis: kinek használva, miért léptek akcióba a boszorkányok? Hogyan lehetett a rontásra ellenvarázslattal (a rontó mágiára ellenmágiával) válaszolni? Hogyan kell védekeznie ezentúl a boszorkányok tevékenysége ellen?

A felépülés után a fiatalasszony szüleitõl, Korondról újra férjéhez, Fenyõkútra költözött. Egy olyan idõszak következett ezután, melynek hosszúságát, a szemtanúk mai beszámolói alapján, nem lehet pontosan meghatározni. Valószínû, hogy éveken keresztül, ha nem évtizedeken keresztül alkalmanként Tófalvi Andrásné újra elrejtezett. Közismert volt, hogy mi történt vele; és ami egyszer már megtörtént, az könnyen megismétlõdhetett. Az egyszer eljátszott szerep újabb megelevenítéseit is meg lehetett próbálni; várakozás, ráfigyelés övezte ezeket az újabb kísérleteket. Az egyszeri alkalmak rendszerbe szervezõdhettek; az ismétlések, a sorozatossá válás ritualizálta az eseményt.

Tófalvi Andrásné tehát "elrejtezett, nem tudott a világról. Hát aztán az volt az érdekes, hogy el volt rejtezve. S mind a másvilágról beszélt. Még én is hallottam, volt egy Imre Ákos, akkoriban halt meg, legényül halt meg, s õ beszélt vele, õ a holttal. Én ott voltam, s õ feküdt, s hallottam, a másvilágon járt õ. Jaj, te Ákos, azt mondta neki, milyen furcsa a csizmád, milyen fényes a csizmád, hát még itt is ki lehet pucolni? Hát ki pucolta ki? S mondta, hogy András Lina. András Lina, itt egy asszony a szomszédban, meghalt volt fiatal korában... Így fekve beszélt, elaluva. Szeme béhunyva, s az ágyba feküdt."

Tófalvi Andrásné **túlvilág-járása** közben nemcsak a közössége halottaival találkozott, s így nemcsak ezek túlvilági sorsáról beszélt. A szemtanúk beszámolói szerint "bibliai tájakon" járt: Jeruzsálem kútjából ivott; megcsodálta az üstökös csillagot. Elmondta, hogy milyen a pokol, kikkel találkozott ott, milyenek a bûnös lelkek. Egy alkalommal a halottak májából kellett ennie; ezután a túlvilág-járása után állítólag sokáig nem ette meg a húst.

A rejtezés-esemény kiemelkedõ mozzanata volt a túlvilág-járás befejezése. "Hazaérkezését" hosszas utazás elõzte meg. Elmondta, hol jár, melyik szomszéd településen; mérlegelte, hogy haza, a szüleihez, vagy Fenyõkútra, a férjéhez térjen vissza; elmondta, hogy éhes, jól esne az étel, amikor megérkezik. Részletezte, hogy a keresztutakat el kell hogy kerülje, mert ott lesnek rá az ellenségei, a boszorkányok. Többször is kiáltotta az ura nevét. Végül "felébredett, s felült, s úgy el volt fáradva, meg volt izzadva". Volt, amikor éppen csak evett valamit, majd visszafeküdt, és megint elaludt.

Az események mindig Tófalvi Andrásné otthonában zajlottak. Férjén kívül közelebbi-távolabbi szomszédok, a fenyõkúti közösség több-kevesebb tagja asszisztált. Az eseményre felkészültek: padokat hoztak, ételt készítettek. A gazdálkodás soros teendõit is elhanyagolták: a szájukat tátó gyerekeket küldték el, hogy az állatokat megetessék. Közbeszóltak, kommentálták az elhangzottakat. Tanácsokat adtak a férjnek, hogyan viselkedjen. Ha túlzó is a mottóban idézett megállapítás, mely szerint minden este siettek, hogy "hallgassák az elrejtezéseit", de lényegében a valóságnak megfelelõ: az esemény élénken foglalkoztatta, résztvételre sarkallta a közösség tagjait. Ha valaki nem ült rendszeresen, minden rejtezéskor Tófalvi Andrásék házában, vagy ha csak tudott az eseményrõl, de soha nem vett részt - akkor is állást kellett foglalnia.

Ebben az idõszakban elképzelhetetlen volt úgy élni ebben a közösségben, hogy bárkiben, adott alkalmakkor, az esemény kapcsán ne merüljön fel: mi is történik itt, az õ környezetében? Milyen okok fogadhatók el? A rendelkezésre álló magyarázatok közül melyek az elfogadhatók, melyek az elfogadhatatlanok? Az eseményekre való reagálásnak csak egyik formája, hogy az egyén mérlegel, megért. A másik formája az, hogy az egyén igazodik a társas viselkedéshez. A világon túli másvilág, a valóságon túli transzcendens valóság került itt a figyelem középpontjába. A szokatlan, furcsa, rejtélyes esemény magyarázatokat követel - hogy aztán kialakulhassanak a megnyugtató, mert mások által is elfogadott igazságok. Tófalvi Andrásné rejtezésekor, úgy tûnik, egy sors kerül a figyelem középpontjába. Valójá-

ban azonban sosem az egyedi, hanem **a közösségi sorsszerûség**, a mindenkire vonatkozó az, ami a társakat foglalkoztatja.

Tófalvi Andrásné rejtezésérõl ma már adatszerûen nagyon keveset lehet megtudni. Tudomásom szerint mindeddig azokról a rejtezésnek nevezett eseményekrõl, melyek a XX. század elején, közepén Fenyõkúton vagy a szomszédos településeken (Korondon, Pálpatakán, Atyhában) megtörténtek, nem készült sem vázlatos, sem részletes feljegyzés. Idõben a mához legközelebb álló az az esemény, amely a szemtanúk szerint 1949-ben Atyhában történt. Itt Balázs Istvánné Vass Eszter nevezetû fiatalasszony rejtezett el, és "mondott, többféle olyan dolgot mondott, amik megtörténtek s béváltak"; "de úgy elrejtõzött, hogy õ magán kívül volt, s õ úgy beszélte, ez az asszony. Az ágyba le volt feküve, s õ mondott mindent, mindent. (Ott volt maga is?) Hát hogyne, jöttünk a mezõrõl haza, hallgattuk. Megmondta elõre, hogy holnap hány órakor, mikor fog beszélni, s akkor a mezõn a munkát hagytuk ott, hogy hallám..." (2). Ugyanilyen "mondó", "jósló", "szent" asszony nyilatkozott meg a hallgatói elõtt ugyancsak 1949-ben a Székelyföldön a Székelyudvarhelytõl keletre fekvõ Máréfalván; valamint 1951-ben vagy 1952-ben a Csíkszeredától délre fekvõ Csíkszentsimonban.

Keveset lehet tudni arról, hogy Tófalvi Andrásné rejtezésének idején a népi hiedelmek milyen rendszere élt Fenyõkúton. A cselekedetét megnevezõ fogalmat ma is széles körben ismerik. Használni ritkán, szûk értelemben használják: aki sokáig és mélyen alszik, arra mondják, hogy elrejtezett. Ismert egy helyi szólás is: "Ne rejtezz, mint Pandi Bori", mondják azoknak, akik nehezen ébrednek meg. Ebben a használatában a szó elvesztette eredeti értelmét. Köztudott, hogy a magyar néphit bizonyos, természetfeletti erõvel rendelkezõ személyei - táltosok, tudósok, halottlátók - transzba, extázisba esnek. Ezt a túlvilági utazással járó cselekedetet nevezik révülésnek vagy rejtezésnek. A moldvai csángóknál például a táltos, ha a közönséges emberek számára titkos dolgokat akarnak megtudni tõle, "mint ki meg van halva, úgy elaludt, akkor úgy elrejtezett. Mikor felébredt,

akkor mondott", vagyis válaszolt a feltett kérdésre (Diószegi 1958:95). A csíkszentdomokosi tudósasszony, amikor valamit meg akartak tudni tõle, "elaludt, elrejtõzött, akkor megjelentek a szellemek, akik rábízták, hogy mondjon, hogy mondja meg azt, amit õk mondtak neki" (Diószegi 1958:99).

A Csíkszentdomokostól légvonalban mintegy negyven kilométerre, a Székelyföld egy másik kistáján fekvõ Fenyõkúton az egykori szemtanúk egyértelmûen nem úgy beszéltek Tófalvi Andrásnéról mint tudósról, felkérésre a halottakhoz a túlvilágra utazó és azokról hírt hozó látóról. Lehetséges, vogy voltak ilyen irányú felkérések; hogy túlvilág-utazásai során ezeket az igényeket is kielégítette. De a szemtanúk szerint közössége nem erõsítette meg ebben a szerepben. Nem fogadták el mint tudóst, mint a halottakkal "szolgáltatásszerûen" kapcsolatot tartó halottlátót. Más helységekbõl sem jártak hozzá, képességeit így elismerve, felhasználva. Annyit megállapíthatunk, hogy valószínûleg a tudós, látó, mondó szereprõl való tudás létezett a fenyõkúti közösség társadalmi terében. Annyira mindenképpen létezett, hogy a közösség tagjai különbséget tudjanak tenni aközött, aki ezt a szerepet ismeri és elhihetõen játssza - vagy aki csak színleli, hogy megvannak az ismeretei és a szükséges képességei.

A fent említett szerep és a szerepmegvalósításhoz szükséges tudás tapasztalható-látható, bizonyítható. A szerep vállalója fizikailag jelen van a közösségben. Nem ez a helyzet azonban a magyar néphit legközismertebb hiedelmlényének, a boszorkánynak az esetében. Tófalvi Andrásnét boszorkányok csináltatják meg, név szerint közülük a korondi Kendi Pistánét említi. Majd rejtezése közben is többször beszél boszorkányokról, akik akadályozzák hazatértét - különösen azt, hogy a férjéhez, Fenyõkútra térjen haza.

Akkoriban intenzíven, ma már rejtettebben él Fenyõkúton a boszorkányság mint természetes filozófia (Pócs, 1983); valamint ismert volt és ismert ma is, hogy ki is a boszorkány, jobban mondva: milyen jelekbõl, viselkedésrõl ismerhetõ fel az a személy, aki természetfeletti képességeit felhasználva kárt okoz társainak. Jelenleg is él

Fenyõkúton egy testvérpár, T. Vilmos és T. Zoltán. Feleségeik, T. Ilona és T. Irma évtizedeken keresztül egymásnak nagyon jó sógorasszonyai és szomszédai voltak. 1980-ban azonban összevesztek. T. Irma kertjében, kertásás közben csinálmányt (rontást elõidézõ anyagot) talált; úgy gondolta, és nyilvánosan is azt hangoztatta, hogy sógorasszonya ásta el a kertben a csinálmányt, hogy õt megrontsa, vagyis: "rátartotta" T. Ilonára, hogy boszorkány. A sógorasszonyok azóta is haragban vannak. Mivel T. Irma a helyi katolikus gyülekezet elõénekese, elõimádkozója, T. Ilona azóta nem jár templomba; ahol ilyen álszent a hangadó, õ oda nem teszi be a lábát. A férjeik anyja, közös anyósuk öt éven keresztül, haláláig ágyban fekvõ beteg volt T. Zoltán házában, tehát T. Irma ápolta õt. Ezalatt T. Ilona egyetlen egyszer sem látogatta meg anyósát, nem segítette semmiben sem azt, aki õt boszorkánysággal vádolta. Az utóbbi években T. Irma is sokat betegeskedett. Nyilvánosan is mondogatta, hogy a betegségének csináltatás az oka; T. Ilona boszorkány, tudománya van, megcsináltatta õt.

Személyesen is találkozhattam T. Ilonával. Ekkor figyelhettem meg a szintén jelenlevõ T. Annának, T. Ilona menyének a viselkedését. Amikor arról kérdeztem T. Ilonát, hogy kit tartanak a településen boszorkánynak, és az asszony magát is - gúnyosan - ezek közé sorolta, akkor menye tiltakozott: õ nyolc éve jött ide férjhez, azóta együtt él anyósával, és õ tanúsíthatja, hogy a vád nem igaz, az õ anyósa nem boszorkány. Többször is visszatért erre a témára, többször bizonygatta igazát. A vádat nem nevetségesnek, hihetetlennek, csupán megalapozatlannak tartotta. Viselkedéséből kikövetkeztetõ volt, hogy elképzelése szerint ebben a közösségben, melynek õ is tagja:

1. boszorkányok vannak;
2. azt, hogy ki a boszorkány, bizonyos jelekrõl, viselkedésrõl fel lehet ismerni.

Ugyanakkor:

1. õ ismeri ezeket a jeleket, képesnek tartja magát arra, hogy felismerje, ki a boszorkány;

2. anyósa nyolc év alatt semmi olyant nem tett, ami gyanút kelthetne;
3. hiába állítják mások (különösképpen anyósa közismert ellensége), a vád nem igaz, az õ anyósa nem boszorkány.

Tófalvi Andrásné, aki elrejtezett, az érvényes értelmezés szerint a boszorkányok áldozata volt. A rejtezését követõ idõkbõl nincs adat arra, hogy õ maga vállalta volna, hogy másokat gyógyítson. Nem vált belõle olyan tudós, aki gyógyít, jósol, vagy, mint azt már említettem, halottlátó. Nem tudnak arról a szemtanúk, hogy bármilyen negatív vagy pozitív célú varázslást (mágiát) ûzött volna. A fentebb részletezett rontás-történet, valamint más helyi tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a fenyõkúti közösségben akkoriban is, jelenleg is létezett és létezik bizonyos jelenségeknek rontásként való értelmezése, és ennek a rontó személynek a felismerése: vannak boszorkányok, van boszorkányság. Ugyanakkor létezett és létezik az a szerep, melynek elvállalója a rontás elleni védelmet, a rontás elhárítását biztosítja tevékenységével. Ilyen közismert tudósok a Korond melletti Árcsón lakó molnár; a Gyergyón túl lakó kalugerek. Tófalvi Andrásnéval kapcsolatban azonban még csak a gyanúja sem merül fel annak, hogy védelmet vagy elhárítást biztosító tevékenységet végezne. Nem lehet tudni, hogy annak idején tett-e olyan kísérleteket, amelyek azt célozták, hogy a **rontások ellen védõ/gyógyító szerepét** magára vállalja. Utólag csak az állapítható meg, hogy bár több emberöltõnyi idõ alatt is egyedülálló mindaz, ami itt Fenyõkúton vele történt, közössége az események után nem tulajdonította neki ezt a szerepet.

A továbbiakban azt részletezném, hogy Tófalvi Andrásné egykori rejtezésének milyen értelmezései léteztek a helyi közösségben. Ezek mintegy válaszként nyertek formát arra a nagy jelentõségû kérdésre, amely a rejtezés-események idején minden, errõl tudomást szerzõ helybeliben megfogalmazódhatott: mit is jelent, hogyan érthetõ meg, hogyan értelmezhetõ ez a cselekedet, amely a világ rend-

jére kérdez rá. Az elfogadott válaszok - azaz az értelmezések - mintegy újrafogalmazzák a rejtezésnek mint rendkívüli eseménynek a hatására a figyelem középpontjába került problémákat:

1. **a transzcendenst megjelenítõ személy szavahihetõsége,**
2. **a transzcendenst megjelenítõ szerepjátszás okai,**
3. az **eviláginak és túlviláginak a közösség számára érvényes viszonya**,
4. az **újrafogalmazódó közösségi világrendhez való viszonyulás.**

1. Tófalvi Andrásné rejtezése kétségkívül ünnepi, rituális viselkedésmódként kezelhetõ. A rejtezõ kiválasztja az idõpontot, cselekedetével kilép saját normális idejébõl. Az érdeklõdõ résztvevõk félreteszik otthoni elfoglaltságaikat; a helyszínre érkezve kiépítik az "elõadás" terét: padokat, székeket hoznak, csoportokban letelepednek. Kiemelt jelentõségû a rejtezés kezdete (tulajdonképpen nem az elalvás, hanem a "mondás" kezdete), valamint a rejtezés vége, a hazatérés. Ebben a mindennapitól eltérõ saját idõben és térben jelenik meg mindaz, ami transzcendens.

A figyelem középpontjában az ágyban fekvõ, rejtõzõ személy viselkedése, szavai állnak. Ezzel kapcsolatosan pedig a kérdések: elhihetõ-e mindaz, ami látható és hallható? Elaludt-e a rejtezõ, vagy csak a szeme van lehunyva, hallja a körülötte ülõk reakcióit, és ennek megfelelõen beszél - azaz csak teszi magát? Vagy valóban transzban van, egy megváltozott valóság veszi körül, és ennek a másik valóságnak a helyszínein jár-kel, az itt megtörtént eseményekrõl tudósít? Vagyis, az elõzetes ismeretek alapján, egymás közvetlen reakcióit figyelve kell dönteniük a jelenlevõknek: **megtörténik-e mindaz, ami megtörténhet**?

Lehetetlen az akkori helyzeteket pontosan rekonstruálni. Az, hogy ismétlõdött, arra utal, hogy mindig azok lehettek többségben, akik elfogadták a felkínált kereteket, újra és újra részesei lettek a **túlvilág-járás rítusának**. Ma megszólaltatott szemtanú szerint "De

õ már el volt rejtezve, nem furfangos, mert ez valóban el volt rejtezve. Olyant nem lehet akarattal csinálni, mesélni...". A hitelességet erõsíti az is, ahogyan befejezõdik a rejtezés: "Felébredett, s felült, úgy el volt fáradva, meg volt izzadva...". A rejtezés idõintervalluma is mitikus: "Mert már három napja volt, hogy el volt rejtezve". A résztvevõk bekapcsolódnak a cselekedetbe: amikor a rejtezõ halkan, hogy a boszorkányok ne hallják, a férje nevét kiáltotta, akkor "mondták az asszonyok: csak harmadikra szólj, András!"; s mivel hazautazás közben bejelentette, hogy éhes, és hogy jó lenne, ha étellel várnák, az asszonyok "egy jó ételt csináltak neki".

Úgy tûnik, megvalósul a rejtezõ és hallgatóság egymásra hangolódása a rejtezés-esemény alatt. Maga a közösen megteremtett rítus az, amely elhihetõvé teszi a történteket. Lehetnek a résztvevõk között olyanok is, akik pillanatokig, egy-egy momentumnál kételkednek. De kétségtelen, hogy a rítus lezajlásakor nem ez az uralkodó érzés.

A rítus végeztével a résztvevõk visszatérnek a kijózanító mindennapokba. Itt azzal a Tófalvi Andrásnéval találkoznak, aki nem a valóságok között mediál - hanem ugyanúgy mezei munkát végez, állatokat nevel, szomszédokhoz jár, családi életet él, mint a többiek Fenyõkúton. A közösségi viselkedés helyi normái szerint történik ennek a mindennapi viselkedésnek a megítélése.

A szemtanúk, az errõl kérdezett helyiek vélekedésébõl kiderül: a mindennapokban érvényes értékrend szerint Tófalvi Andrásné nemhogy nem központi, hanem éppenséggel **marginális egyéne** ennek a közösségnek. Több lefokozó elnevezése is közismert volt: "álomfejtõ", "nagy fosoló", "erõsen nagy politikus", aki "mindent tud, leginkább azt, amit nem kellene". "Okos asszony, mert tudja kerülni a munkát." Igaz azonban, hogy ezek a minõsítések férfiaktól származnak. Valószínû, hogy a helyi férfitársadalomban Tófalvi Andrásné határozottan népszerûtlen volt. Valószínû, hogy az átlagosnál többet jött-ment, egyik asszonytól a másikig, híreket vitt, eseményekrõl számolt be, történeteket magyarázott-értelmezett. Lakása az asszonytársadalom találkozási helye volt. Álomfejtõnek is azért nevezték, mert asszonytársaival együtt az álmokhoz hasonló hiábavaló,

mellékes eseményekrõl tárgyaltak állandóan; "hazugságokat", a valóságtól eltérõ értelmezéseket talált ki: "...valamelyik valamit mondott, s õ arról aztán olyant szõtt, érti-e, hogy immár három tetõvel adta be, mikor aztán az ötödiknél vagy hatodiknál mesélte...". Tudatában volt annak, hogy ferdít, hogy valótlant állít: nem vállalta azt, amit mondott: "Elmondta, hogy komámasszony, itt ilyen történt ugye, s ott olyan történt, s ahogy ment el: de az én szóm ne legyen, én nem mondottam semmit, ugye". Mindenrõl kellett hogy tudjon, ami a helységben történik: "Me ugye, az ilyen olyan volt: el kell fusson két percig, s megjárja magát, hogy hallám, valami újság van-e, vagy mi a csuda...". Azért volt "erõsen nagy politikus", mert a szerzett információkat mindig a maga elképzelése, fantáziája, a maga érdeke szerint eltorzítva adta tovább; ezzel családi kapcsolatokat rontott meg, emberek becsületén ejtett foltot.

Ebben az egyértelmûen férfi-dominanciájú társadalomban viselkedésével nem illeszkedett az elvárt normákhoz. Ezért lehet azt mondani, hogy a nagy eseményt, a rejtezését sem vették komolyan, tudása csak az asszonyok, de nem az egész közösség elõtt tette elismertté. A túlvilág-járásáról általánosan elterjedt vélemény, hogy: "...igen, s annál egyéb semmi..." - azaz: hazugság, kitalláció az elejétõl a végéig. A rejtezés-eseményekrõl beszámoló szemtanúk állásfoglalása sem egyértelmû, õk sem tudják kivonni magukat a megszilárdult közösségi álláspont befolyása alól. Egyrészt erõsítik, hogy "...aludt, meg volt meredve az ágyban. Három kerek napig így volt! A nem tette magát!" - másrészt elismerik, hogy "...ott voltam, leánka voltam, hogy milyen hülyeségeket beszélt"; "...odabolondította az embereket...". Ma már nincs olyan ember ebben a közösségben, aki a kérdezõ idegennek egyértelmûen azt állítaná, hogy Tófalvi Andrásné valóban transzcendens utazásra lett volna képes; sõt, úgy gondolom, hogy olyan sincs, aki valóban meg lenne gyõzõdve, hogy az egykor történt eseménysorozat valóban rendkívüli, "csoda" lett volna.

2. A Tófalvi Andrásné cselekedeteinek mint a transzcendenst megjelenítõ szerepjátszásnak többen többféle okait vélik felfedezni.

Világosan elkülöníthetõ két domináns okmagyarázat. A bemutatottakból kiderül, hogy az elsõ eseményt az asszony szülei, rokonsága egyértelmûen csináltatásként kezelik, és ennek értelmében cselekszenek. Az õ felfogásukban az ok transzcendens: természetfeletti erõvel rendelkezõ személyek mágikus cselekedete. Archaikusnak nevezhetõ mentalitásuk (lásd Lévy-Bruhl 1922, C.G.Jung 1993) szerint ilyen személyek léteznek, tevékenykednek. Az ellenük való védekezés, a gyógyítás formái is ehhez a gondolkodásmódhoz illeszkednek. Említettük, hogy a "rátartás" (ráfogás), az, hogy a kárt boszorkánysággal magyarázzák, s hogy a károkozót boszorkánynak tekintik, ma is tapasztalható Fenyõkúton.

A rejtezés szemtanúival, Tófalvi Andrásné kortársaival 1984 és 1992 között több alkalommal folytattam az eseményeket felidézõ, az eseményeket magyarázó beszélgetéseket. Legtöbb fejtegetés a rejtezést racionális, a helyi társadalomban közismert, más eseteket is ezzel magyarázható okra vezeti vissza. Tófalvi Andrásné szerepjátszásával azt szerette volna elérni, hogy a férje megengedje, hogy õ visszatérjen a katolikus vallásra. Ebben a szándékában támogatták õt szülei: "Nem akarták a szülei, hogy unitárius legyen... s azért csinálta az anyja, nagy katolikusok, s azért hisztériáztak, hogy engedje meg az ura, legyen katolikus...".

Korondon és a hozzá tartozó tanyákon a lakosság mintegy kétharmada katolikus, egyharmada unitárius. Gyakoriak a vegyes házasságok. Két család rokoni szövetkezését, a házasságot megelõzõ idõszakban, az udvarlás-párválasztás idején abban is ki kell egyezni, hogy milyen lesz a vallások együttélése a családban. A hagyományos kiegyezési mód: a házastársak megõrzik különbözõ vallásukat, az utódok közül a fiúk az apa, a lányok az anya vallását veszik fel. Vannak azonban kivételek is, amennyiben a felek máshogy egyeznek meg. A fontos ebben az esetben az, hogy a kompromisszum mindkét fél által elfogadott és betartott legyen.

A gyakorlatban a kompromisszumot a helyzeteknek megfelelõen újra és újra meg kell kötni. A családi egyezkedések a férj és

feleség közötti pozícióharc színterei lehetnek. T. Anna katolikus; apja unitárius volt, anyja katolikus. Udvarolt neki egy unitárius legény, szerették egymást. Anyja nem engedte, hogy összeházasodjanak. Visszatért a fogságból egy katolikus legény, az is udvarolni kezdett neki, az anyja a férj véleményével is szembeszállva "felpártolta" - és így a lánynak bele kellett nyugodnia abba, hogy az anyja által választott katolikus legényhez megy férjhez.

A. Imre családja unitárius vallású. Leányának 1992 májusában volt az esküvõje, katolikus legényhez ment férjhez. Felvette a katolikus vallást. Ugyanakkor a két nagyobbik gyerek, a két fiú katolikus feleséget hozott; feleségeik felvették az unitárius vallást. Az apa ragaszkodott elvéhez: amennyiben nem egyvallásúak, az asszony vegye fel a férj vallását. Ezt az elvet, a hagyomány ellenében, érvényesíteni tudta.

Visszatérve Tófalvi Andrásnéra: a beszámolók szerint a házasság után férje nyilvánosan kérkedett azzal, hogy egy ilyen "nagy katolikus" család lányát sikerült a saját vallására térítenie. A rejtezés-cselekedet nyomán megfogalmazódó követelés, hogy felesége álljon visssza a katolikus hitre, **a férj domináns pozíciója ellen indított harc** jele.

Rejtezés-szerepjátszásával Tófalvi Andrásné nyilvánossá tette, hogy férje nem képes õt sem megóvni a rontástól, sem meggyógyítani. A hiedelemtudat nyújtotta eszköztárat felhasználva, a közösség hiedelem-konszenzusára támaszkodva, Tófalvi Andrásné fokozatosan kiépített egy cselekvéssort. Ezzel megfogalmazott egy értelmezést a saját és a családtagok viszonyáról: ki is az, aki õt betegségében támogatja, a gyógyulását segíti; ki az, akit tudása a családban társa fölé emel. Ezt elfogadtatva, sikerült megerõsítenie a saját vezetõ pozícióját a családban. Ugyanakkor a helyi társadalom egy része, a helyi asszonytársadalom számára sikerült ideig-óráig líderré válni. A rejtezés oka lehetett az, hogy vallást akart változtatni; de a rejtezés-cselekedetek **funkciója** egyértelmûen az volt, hogy **átszervezze vele a családi dominancia-viszonyokat**. Emlékeztetni szeretnék itt a rejtezés-esemény egyik, a szemtanúk által kiemelt momentumára: a

hazaérkezésre. Ebben felidézõdött a családi alaphelyzet: neki lehetséges választani szülei és férje között; férje legyen hálás neki, amiért most is, újra õt választja.

Célját elérte: neki volt döntõ szava a családban egészen addig, amíg gyerekei át nem vették a gazdaság vezetését. Köztudott volt, hogy "betegesnek tartotta magát", és erre hivatkozva akkor dolgozott, amikor akart, és annyit dolgozott, amennyit tetszett neki. Kivételezett helyzete akkor szûnt meg, amikor felnövõ gyerekei egyre inkább háttérbe szorították; férje halála után kényszerítették, hogy álljon át újra az õ vallásukra. Ez, mint a bevezetõben említettem, meg is történt.

3. Egykor is, ma is mindazok számára, akik Tófalvi Andrásné rejtezésérõl beszélnek vagy csak gondolkoznak, megkerülhetetlen a transzcendens létének és e lét megnyilvánulási módjainak a kérdése. A legracionálisabb okfejtéseket produkálók számára is nyilvánvaló a probléma kettõssége: abban, hogy Tófalvi Andrásné rejtezés közben a túlvilágon járt, a kérdéses Tófalvi Andrásné szavahihetõsége, vagyis az, hogy nem lehetett éppen õ az, aki erre képes; a transzcendens nem ilyennek nyilatkozik meg. Ugyanakkor: mindez nem a tagadása annak, hogy transzcendens létezhet. De akkor milyenként létezhet, és hogyan lehetséges a vele való kapcsolatteremtés?

Az evilágit és a túlvilágit összekapcsoló viselkedés az emberi kultúrákban a megváltozott tudatállapot (altered state of consciousness) eredménye. Ezt a viselkedésmódot/állapotot nevezik transznak, extázisnak, elragadtatásnak, víziónak vagy rejtezésnek. Az így létrejövõ, a mindennapitól eltérõ, másik valóság **társadalmi tényszerûsége tagadhatatlan** (Bourguignon 1973, Goodmann 1988).

Ezek a társadalmi tények azonban sokféle kulturális minta szerint szervezõdnek. Amit elmond az, aki elrejtezik: a látomásnak a közösség számára érthetõnek és elfogadhatónak kell lennie. Hiszen a rejtezõ túlvilága - az õ túlvilága is. Oda távoznak az egykori rokonok, ismerõsök, akik ma már halottak. Ez a túlvilág tehát az élet utáni állomás. Topográfiailag nem is nagyon távoli, nem is nagyon

ismeretlen a vidék: Jeruzsálem kútja például, ahol a világháború alatt hadifogolyként falubeliek is megfordultak.

A rejtezés alatt produkált látomás a másik valóság újraszervezése. A kérdésre, hogy milyen is a másik valóság, egy konkrét válasz. Ez a válasz egyeseket kielégít, másokat nem. Ebben az egyéni, csoportpszichikai tényezők is szerepet játszanak. Utólag azonban újra és újra átbeszélve az eseményt, kialakul a válaszok közösségi elfogadottsága: hagyományhoz-illesztése, átértelmezése. Ehhez jelentős mértékben hozzájárul a hivatalos vallásgyakorlat rítusainak hatékonysága, valamint a mindennapokban az evilág-túlvilág kérdéseire választ keresõ mikrogyakorlat: az álmok elmondása, magyarázása.

A transzcendens különleges, rituálisnak mondható megjelenítése volt egykor Tófalvi Andrásné rejtezése. A mai szkeptikus állásfoglalásokat hallgatva sincs okunk kételkedni abban, hogy akkoriban Fenyőkúton sokak számára **átélhetõ volt a rítus nyújtotta valóság,** elfogadható volt a rejtezésben elmondott víziók megjelenítette túlvilág.

4. A történelmi változások többször is kialakítottak a Székelyföldön olyan helyzeteket, amelyekre a helyi közösségek fokozott pszichikai készültséggel, mintegy krízissel (3) válaszoltak. Két világháború során három államhatalom-váltás következett be. 1948 után a társadalom átpolitizálására, diktatórikus irányítására, valamint a paraszti, "földhöz kötött identitás" mesterséges átformálására történt egy mindeddig példa nélküli, negyven évig tartó kísérlet.

Úgy gondolom, hogy a krízis jelei voltak azok a rejtezések is, melyekre ma is emlékeznek az itteni, említett közösségekben. Hiszen ezek a jelenségek 1920-ban és az azt követõ években, valamint 1949-ben következtek be, amikor a történelmi fordulatok eredményeképpen a kisközösségi, egyéni sors vált bizonytalanná az eddigi világértelmezés nyújtotta támpontokhoz képest. Éppen akkor nem lehetett elõre látni a "jövõt", amikor erre a legnagyobb szükség lett volna. Mindenképp a helyi közösségek fokozott szociálpszichikai

érzékenysége, a hasonló jelenségekre való ráfigyelése áll az események hátterében.

Ugyanakkor figyelembe kell venni Fenyőkút sajátos történeti helyzetét is. A XIX. század folyamán egyre többen költöztek ki Korondról a "hegyre". Ezek a családok fizikailag gyorsan kialakították környezetüket: erdőt irtottak, szántóföldet hasítottak, tanyát építettek. Egy nemzedéknyi idő alatt egy család az erdőből a gazdálkodásához, megéléséhez szükséget teret hasított ki, tagolt át és megkezdte ennek beélését. A fizikai-gazdasági élettér kialakításával nem volt párhuzamos a társadalmi-szellemi élettér kialakítása. Mindenekelőtt azért nem, mert a tanyák fizikailag is messze estek egymástól. Ugyanakkor a kiköltözöttek egykori közösségük tagjainak tudták magukat, szocializációs, rokoni, kisközösségi kapcsolataik oda fűzték őket. Gyakorlatilag azonban egyre kevesebb kapcsolattartási alkalmon vettek részt; **eltávolodtak és elmagányosodtak**. Ezzel az elmagányosodási folyamattal párhuzamosan indult be a szomszédokkal, új, egyelőre inkább fizikai közösségük tagjaival való kapcsolatkereső, kapcsolattartó formák kialakítása, működtetése. A fizikai-gazdasági világteremtést követnie kellett a társadalmi-szellemi értelemben vett világteremtésnek, az új, **általános, de mégis helyi világrend kialakításának**. A fizikai természetnek kultúrtermészetté való átalakításával párhuzamosan, az eddigi kapcsolatok, ismeretek mellé új kapcsolatokat kialakítva, új ismereteket szerezve kellett megfogalmazni a fenyőkúti közösségi világrendet: meg kellett teremteni a helyi élet szimbolikus alapjait. Ha igaz az, hogy az ember és az embercsoportok legfontosabb tulajdona az életüket szervező, világukban eligazító szimbólumok (Geertz 1994: 76), akkor legalább ennyire igaz, hogy ezeket a szimbólumokat újra és újra kell fogalmaznunk. Normális esetekben a mindennapi élet apró karbantartó rutinjai, az ünnepek díszes ceremóniái, valamint a szocializáció célirányos folyamatai végzik ezt. Krízisállapotban azonban, amikor a rendezetlenség és előreláthatatlanság mentális stresszeket okozhat, elsődleges fontosságúvá válhat minden újraértelmező egyéni vagy közösségi tevékenység.

Értelmezésem szerint Tófalvi Andrásné rejtezése a helyi közösség számára a világban eligazító szimbólumok újrafogalmazásának kiemelt alkalmát jelentette. Élõk és holtak, fenyõkútiak és korondiak kerülnek egyazon közösségbe. Fizikailag, újra és újra, természetesen csak fenyõkútiak, élõk, a rejtezés-esemény résztvevõi: mindazok, akik eljönnek, mert hisznek, ugyanis hinni akarnak a csodában; de virtuálisan-potenciálisan holtak, egykoriak, távollevõk is.

A csoda alkalmat teremt a résztvevõk számára, hogy az ismeretlen és az elviselhetetlen formát nyerjen, és így ismerõssé és elviselhetõvé váljon. Mert végül is a közösségi világrendnek nem a milyensége, hanem a káosszal szembeni rend-szerûsége a fontos. A kételkedõket is elsõsorban ez gyõzi le: hinni akarják, hogy létezik a (valamilyen, olyan-amilyen) rend.

Fenyõkútiak, hívõk és hitetlenek elsõsorban nem azért gyûlnek "minden este, mintha virrasztóba mentünk volna" a rejtezõ Tófalvi Andrásné köré, hogy látomásait hallgassák. Ott, akkor **világuk rendjével szeretnének kapcsolatot teremteni, hogy bizonyságot nyerjenek**.

Ha elhihetõ, amit látnak és hallanak, akkor megtörténik mindaz, ami megtörténhet.

**Jegyzetek**

**1**. *Lásd a Szövegmelléklet e tanulmányhoz tartozó részében a Tófalvi Andrásnéról, valamint más helyi rejtezõkrõl szóló beszámolókat.*

**2.** *Lásd az ezt bemutató szövegeket a Szövegmellékletben, a "...sokféle jel vót égen s földön..." A krízis kulturális jelentése székelyföldi falusi társadalmakban címû tanulmányra vonatkozó részben.*

**3.** *A krízis fogalmának értelmezésére, kulturális, társadalmi szerepének meghatározására vonatkozó kísérletemet lásd a kötet következõ tanulmányában.*

# "... sokféle jel volt égen s földön..."

## A krízis kulturális szerepérõl

*Ha egy korszakot háború, járvány, gazdasági válság zavar meg, s ha a félelem a nyomorúsághoz vagy a létbizonytalansághoz társul, máris mindenhonnan elõbukkannak a félelmetes szörnyek. Minden ilyen zavaros idõszakban, amikor a végletekig fokozódik az érzékenység és a hiszékenység, az élet nehézségei összefonódnak a csodák iránti szükséglettel..."*

Pierre Marnoni

Egyén, csoport, helyi közösség és az emberi társadalom mindig is szembekerülhet globális, magát a létét fenyegetõ veszedelemmel. A közeli és távoli múltban mindenképp a félelem uralta az embert, és bár sokan az ellenkezõjét állítják, ma sincs másképpen.

Carl Gustav Jung véleménye szerint modern világunkban nem az éhínség, nem is a földrengés, nem a mikrobák és nem is a rák, hanem az ember jelenti az emberre nézve a legnagyobb veszélyt, mégpedig azért, mert nem rendelkezik kellõ védelemmel azok ellen a pszichés járványok ellen, amelyek a legnagyobb természeti katasztrófáknál is sokkal pusztítóbbak. Otthonát, vagyonát, egészségét sokkal inkább meg tudja védeni az ember és az emberiség, mint egy évszázaddal ezelõtt - de identitását, pszichikus-kulturális énjét sokkal nagyobb veszély fenyegeti: erõsebbek, szofisztikusabbak - mert rejtettek, közvetettek - lettek a befolyásolás, rombolás, manipulálás technikái, lehetõségei.

Sokszor gondolok egy 1914-ben született szolokmai asszony kijelentésére: "... ezelõtt sokféle jel vót égen s földön is, sokféle jel vót, me akkor valahogy adatott az emberiségnek. De most már nincsen jel egyéb, csak a Szentírás..." (1).

Az univerzumban - **a valósból és képzeletbelibõl kialakított emberi univerzumban** - való eligazodásról van itt szó; és ennek a falusi közösségben is alapvetõen megváltozott feltételeirõl. Isten az õ számára, társai számára ma is van, hiszen olvashatja a Szentírást; de Isten elrejtõzött. Ma is alakíthatja az életét a Szentírás szavai szerint - de éppen abban nem biztos, hogy jól olvas, hogy helyesen értelmez. Az ég és a föld ma már nem ugyanaz - úgy kell kitalálni, megépíteni, szimbólumokkal-jelekkel ellátni; és lehet, hogy olyanoknak is, akikkel egy közösségben él, ezek a jelek nem mondanak semmit, éppen jelekként nem léteznek.

A jelek csak akkor léteznek, ha "adatott az emberiségnek" a felismerés képessége. Az ezredvég egyik paradoxona: a betût ismerõ, olvasó társadalmak embere számára égen-földön egyre kevesebb a jel. Az egyre nagyobb individuális, fizikai biztonsággal együtt egyre nagyobb a jeleket keresõ, de a jeltelen eget-földet megtapasztaló ember bizonytalansága, szorongása. Sokkal könnyebb élni - és sokkal nehezebb megélni: megérteni, felépíteni, elfogadni azt az életet, amelybõl egyre inkább hiányzik a transzcendens. Jobban mondva: égen és földön továbbra is létezik az Ismeretlen, amelyet az ember még nem tárt fel, nem mért meg, nem adott nevet neki; de egyre több új nevet, új elvet kell keresni az Ismeretlen befogására; egyre nyilvánvalóbb az éppen aktuális Rend sérülékenysége, mert az a megnevezett transzcendens, amely a Rend szerves része és a Kozmosz építõeleme, az már képtelen jelekként befogni és felmutatni az égen-földön ma is és mindig is látható-tapasztalható jelenségeket, vagy legalábbis ezek jórészét.

Tanulmányomban az emberi szorongásról, félelemrõl, bizonytalanságról, az ellenük kulturális eszközökkel folytatott küzdelemrõl

szeretnék írni, hogy majd ennek értelmében meghatározzam a további munkám során központi jelentõségûnek tekintett **krízis-fogalmat**; majd egy történelmi eseményt - nem-mindennapi esetek sorozatát - szeretnék bemutatni és röviden értelmezni.

## I.

**"...mostanság mindenféle varázslatok és ördögi üzelmek oly mértékben megszaporodtak... "**

A szorongás és félelem viszonyáról, ennek társadalmi vetületeirõl igen fontos észrevételeket tesz A félelem Nyugaton címû könyvében Jean Delumeau (Delumeau 1986: 25-39). A modern pszichiátria határozott különbséget állapít meg az egyéni pszichén említett két állapota között. Az ijedtség, rettenet a félelem körébe tartozik; míg a szorongás szinonímái a nyugtalanság, aggodalom, melankólia. Alapvetõen különbözik azonban a két pszichés állapot kialakulásának és megszûnésének mechanizmusa, tehát a két állapot **kezelhetõsége (terápiája)**.

A félelmet az ismert, a szorongást az ismeretlen váltja ki az emberbõl (2). A félelemnek körülírható oka van; az ok megszûnésével megszûnik a félelem. A szorongásnak nincs megnevezhetõ oka, tehát ha már kialakult, megszûnése bizonytalan. A szorongást az egyén úgy éli meg, mint egy várakozást egy olyan veszély megjelenésére, amely annál is inkább fenyegetõ, mert tulajdonságokkal nem jellemezhetõ. A szorongás: a globális bizonytalanság állapota, tehát olyan állapot, amely sokkal nehezebben elviselhetõ, mint a félelem.

A szorongás csak az emberre jellemzõ. A szorongás kialakulásában ugyanis fontos szerepet játszik az egyén képzelete: mindaz, ahogyan az egyén **átszûri, értelmezi** a valóságot, vagy éppen magában **felépíti** annak "egyszemélyes mását". Éppen ezért a valóságos fenyegetések beépülhetnek ebbe az egyszemélyes világba, és ez lehetõvé teszi, hogy a reális veszélyt jelentõ külsõ körülmények

megszûntével is fennmaradjon a szorongás. Másképp fogalmazva: az állati és emberi félelem egyaránt biológiai - az emberi szorongás elsõsorban kulturális meghatározottságú jelenség (3); ahogy Delumeau fogalmaz: "az ember természetes vonása, evolúciójának motorja" (Delumeau 1986:31).

Önmagában, kontextusból kiragadva az, hogy tapasztalható, nem értelmezhetõ sem pozitívnak, sem negatívnak. A szorongás abban az esetben, ha még bizonytalan, de reális és realizálódó veszélyt megelõzõen jelentkezik, a szervezet készenlét-helyzetét alakítja ki, és pozitívnak, a fennmaradást segítõnek minõsíthetõ. Ugyanakkor kialakulhat olyan állapot is, amikor elbizonytalanodik, magába zárkózik az egyén, és a képzelet elburjánzik: ennek akár önpusztítás is lehet a kimenetele.

A meghatározatlan, sokáig tartó, hullámzó szorongás állapota az egyén belsõ egyensúlyát veszélyezteti. Ennek megszüntetésére alakult ki egy kulturálisan kódolt mechanizmus: az ember átalakítja, "tagolja" a szorongást valakitõl vagy valamitõl való konkrét félelemmé. Ebben igen nagy segítségére van az egyénnek a közösség, a maga történetileg kialakult kulturális mintáival: a szocializáció arra is megtanít, hogy ki és mi a tényleges vagy potenciális ellenség, kitõl és mitõl is kell félnie a gyereknek. Delumeau szerint egy civilizáció - például a késõ középkor, kora újkor eretnek- és boszorkányüldözõ nyugati civilizációja - ugyanezt tette: egy kollektív szorongás hosszú idõszaka alatt újra és újra legyõzte a szorongást oly módon, hogy körvonalazta, megnevezte, **szimbólumokba sûrítette** az egyénre és a közösségre leselkedõ veszélyeket - megnevezte a félelem okait, megszabta a lehetséges cselekedeteket.

Wolfgang Behringer az egyike azoknak a történészeknek, akik a klíma és agrárviszonyok változásainak a társadalomtörténetre gyakorolt hatásait vizsgálták (4). Behringer Dél-Németország XV-XVII. századi klímaváltozásait veszi szemügyre abból kiindulva, hogy az agrártársadalmakban az idõjárás kiemelkedõ szerepet játszik: a terméseredmények határozzák meg emberek és állatok táplálkozását; a

táplálkozás befolyásolja a betegségekre való hajlamot; az pedig, hogy a születések, halálozások aránya hogyan alakul, befolyásolja az egész társadalom helyzetét. A XV-XVII. században egész Nyugat-Európában egy "kis jégkorszak" köszöntött be. Többször sorozatosan, éveken keresztül kemény, hideg, hóban gazdag tél, kései tavasz, majd hûvös, nedves nyár; 1587-ben július elejéig hó volt, majd szeptember közepétõl ismét összefüggõ hótakaró borította Észak-Svájc, Dél-Németország völgyeit; 1588 az évszázad legcsapadékosabb éve. Növekednek a gleccserek, télen több hónapra befagynak a nagy alpesi tavak. A tavaszi idõszakra a mindaddig nem tapasztalt méretû áradások jellemzõek. Az élelmiszerárak növekednek; járványok, ismeretlen betegségek tizedelik a lakosságot. Éhség és betegség: együtt jelentkeznek Nyugat-Európa olyan távol eső helyein, mint Skócia és Bajorország; és együtt jelentkeznek a társadalom szorongást oldó válaszreakciói is: az okok, okozók azonosítása, az ellenük való agresszív fellépés.

Behringer kortárs krónikaírókat idéz: a német térség XVI. századi legnagyobb boszorkányüldözés-hulláma a trieri választófejedelemségben 1585-1592 között zajlott; ahogy írják: "Egy érsek sem kormányozta az érsekséget olyan nagy panaszok és elégedetlenségek között, mint János... Egész kormányzása idején gabonahiány, az idõjárás szeszélye és rossz termés mellett kellett alattvalóival kitartania. Hiszen a tizenkilenc év közül csak kettõ volt termékeny, 1584 és 1590... Mivel mindenki úgy gondolta, hogy a több évig tartó rossz termést a boszorkányok és istentelenek ördögi gyûlölete okozza, az egész vidék felkelt a boszorkányok kiirtására... A vádlottak közül alig egy-kettõ kerülte el a kivégzést. Még Trier városának elõkelõit sem kímélték..." A XVII. század legnagyobb német boszorkányüldözési hulláma 1626-1630 között történt: a frank területeken, a Rajna-vidéken többezer ember volt a boszorkányperek áldozata. A krónikaíró szerint: "Anno 1626 május hó 27-én a frank tartományban Bamberg és Würtzberg püspökségben mind elfagyott a szõlõ, ahogy a drága gabona is, amely éppen elvirágzott. Minden elfagyott, ilyent ember emlékezet óta nem látott senki, és nagy drágaságot okozott... Erre

nagy könyörgésbe és kérlelésbe kezdett az egyszerû nép, hogy miért néznénk tétlenül oly sokáig, hogy a varázslók és istentelenek a termést elpusztítják, mire õ fejedelmi fennsége készen volt az ilyen szörnyûséget megbüntetni, tehát ebben az évben vette kezdetét (a nagy boszorkányégetés)..."

Behringer figyelmeztet: a klíma zordsága, rossz termés - és a boszorkányüldözési hullámok között korántsem létezik automatikus összefüggés. A fizikai körülmények nehezedésével közösségekben, majd egész társadalmakban beindul a magyarázatok keresésének, valószínû, majd a közvélekedésben bizonyossá váló ok-okozati láncolatok felállításának kulturálisan szabályozott folyamata. A közösségek, a társadalmak, sõt, ebben az adott esetben, egy egész (a nyugat-európai) civilizáció keresi a diagnózist, hogy ennek felállítása nyomán lehetõvé váljon a terápia (5). Mind a diagnózis, mind a terápia alapvetõen "közösségi": a mentalitástól, gondolkodásmódtól, vagy ahogyan már említettem: a rendelkezésre álló kulturális mintáktól függnek. Behringer véleménye szerint a XVI. századi Nyugat-Európában az erõforrások beszûkülése a mentalitás átalakulását, a reneszánsz életszemlélettõl való elfordulást hozta; a társadalmak olyan dogmatikus, egyházi-vallási és aszketikus, túlvilágira irányuló gondolkodás- és magatartásformákat részesítettek elõnyben, amelyek a kétségesnek tûnõ helyzetben szilárdságot ígértek. Emberek, csoportok bezárkóztak önmagukba; az intézmények a fanatikus normatisztelet, az ellenszegülõk eltiprásának szolgálatában álltak. Behringer a törvénykezési mániát, a példátlanul brutálissá váló igazságszolgáltatást említi: ez nemcsak mágikus bûntettek felett ítélkezett, hanem 90%-ban erõszakos, vagyon és erkölcs ellen vétõ bûnösöket ítélt halálra: "Békeidõben törvényesen soha, sem elõbb, sem késõbb nem végeztek ki annyi embert kegyetlenül, mint 1560 és 1630 között." (Behringer 1990:372).

Az agrárválságtól sújtott évek és a boszorkányüldözések egybeesésének hátterében körvonalazódik az a mentalitás, az a kulturális mechanizmus, amely az értelmezést nyújtó, a **szorongást félelemmé átalakító, artikuláló szimbólumok** kidolgozását, megerõsítését elvé-

gezte. Hogy csak néhány, nagyon nyilvánvaló, a történészek által megfigyelt jelenségre utaljak: a válságidõszakokban növekszik a démonológiával foglalkozó könyvek száma; heves elméleti vitákat vált ki a kérdés, hogy lehetséges-e, hogy a boszorkány-szervezetek (mivel erre egy boszorkány önmagában gyenge!) varázslással befolyásolják az idõjárást (6); a helyi törvényhozásban megszaporodnak a boszorkánytörvények.

Igen fontos az is, hogy a per-folyamatokban való közvetlen részvétel hogyan befolyásolta a kor elitjét, értelmiségét, hiszen például Délkelet-Németországban a boszorkánypereken való részvétel, az ítélkezési eljárásban való valamilyen fokú implikáltság minden uralkodó, fejedelem, nemes, jogász és teológus tevékenységéhez hozzátartozott (Behringer 1990:39). Leírható, hogy mennyire járultak hozzá a boszorkány-fenyegetés képének árnyalásához, majd hogyan kezdtek el kételkedni elõbb az alkalmazott eszközök hatásosságában, majd az érvényes teológiai és jogi dogmákban - azaz fokozatosan kivonták magukat a magyarázó szimbólumrendszer hatása alól; végül politikai-katonai-jogi eszközökkel hogyan akadályozták meg elõször a boszorkányok halálbüntetését, majd a boszorkánypereket.

**"... kicsinyhitû pogány vótál s megtértél..."**

A szorongás átalakítása félelemmé: a szorongás értelmezése. Ezen azt is értem: értelmessé tétele, attól a szándéktól vezérelve, hogy elviselhetõ legyen: "Sok minden, talán minden elviselhetõ, ha van értelme." (C.G.Jung 1996:8); és mindig az adott kultúrán belül, az adott csoport, az adott egyén számára létezõ értelemmel, azaz jelentéssel való felruházása.

Clifford Geertz írja A vallás mint kulturális rendszer címû tanulmányában, megkísérelve a vallásnak egy definiálását: a vallás "kialakítja a létezés általános rendjének koncepcióit" (Geertz 1995:66). Ugyanarról van szó: az ember életképessége attól függ, hogy miképpen tudja kezelni az olyan események halmazát, amelyek

nem pusztán értelmezésre várnak, hanem értelmezhetetlenek (Geertz 1995: 76): a rejtélyest, a váratlant, a véletlent. Úgy gondolom, nem szókép csupán ebben az esetben az életben maradásért való harc: küzdelem azért, hogy mindenre kiterjessze azoknak a szimbólumoknak az érvényességét, amelyek világunkban - égen és földön - eligazítanak. Éppen annak a megtapasztalása vezethet aggodalomhoz, szorongáshoz, hogy az élet egyik vagy másik aspektusával szembesülve ezek a szimbólumok használhatatlannak bizonyulnak. A szorongás értelmezése: a szimbólumok hatókörének kiterjesztése; a világ rendjének - a hitnek, hogy van rendje a világnak - a megerõsítése.

Két példával szeretném a fentieket illusztrálni, értelmezni; az egyik egy "klasszikus", a másik saját terepmunkám tapasztalata. Az archaikus ember címû elõadásában Jung részletesen elmeséli a nappal látott hangyász esetét. A hangyász Afrikának azon a vidékén, ahol Jung terepmunkát végzett, egy gyakori, közönséges - de természetébõl eredõen rendkívül félénk, éjszakai állat. Ha valaki nappal megpillant egy hangyászt, akkor megjegyzi a helyet, ahol az ürege van; "mozgósítják a szomszédos falvakat, és a hangyászt roppant fáradsággal kiássák és megölik. Ezután az állatot elsõnek megpillantó férfi anyai ági legidõsebb nagybácsikájának egy bikát kell feláldoznia. A szemfüles férfi lemegy a gödörbe, és õ kapja meg az elsõ darab húst az állatból. Majd a nagybácsi és a ceremónia többi résztvevõje is eszik belõle." (Jung 1993:57).

Egy véletlen találkozásból - falvak embereinek egész napos munkája, ceremóniája kerekedik ki; bikát - nem kis értéket - "áldoznak", majd a szemfüles férfit szüntelenül dicsérve lakomáznak. Miért olyan fontos nekik mindez?

Jung interpretációjában abból indul ki, ami a találkozót jellemzi: a **véletlenbõl**. Az esemény a helyiek számára igen természetellenes, és éppen ezért megdöbbentõ, aggasztó; Jung hasonlata szerint olyan, mintha mi felfedeznénk egy olyan patakot, amelyben a víz hegynek felfele folyik. Mivel tudjuk, hogy a kontinenseket mekkora víztömeg

veszi körül, könnyen elképzelhetjük, mi történne, ha a víz így viselkedne; a néhány elgondolható közvetlen következmény félelmet, az esemény maga, globális érvényességével, szorongást váltana ki: a világ rendje sérült, a lét biztonsága vált veszélyeztetetté. Ugyanez a helyzet a bennszülöttek esetében. Õk nagyon jól ismerik a hangyász szokásait, éjszaka vadásszák, és ha nappal látják, akkor sincs semmi közvetlen okuk a félelemre - csakhogy: mi történik, ha az egyszeri rendkívüli eseménynek társai lesznek, **a rendkívüli sorozattá válik**.

A bennszülöttnek "arról fogalma sincs, hogy mi annak a hatásfoka, ha a hangyász a világ rendjét hirtelen áthágja"; ami adódik, az a vallásuk-hitük nyújtotta magyarázatok: a hangyász megjelenése jel, földöntúli erõ üzenete; ez az erõ, ez a fenyegetés ismerõs, hiszen máskor is megjelent már; éppen ezért ennek az üzenetnek az értelmét, az üzenõ szándékát kell megérteni, és ezen túl, az engesztelés és hódolat gesztusait kell megtenni. Mindez sürgõsen meg is történik; ezzel megszûnik a félelem oka, újra visszaáll a világ rendje.

Egy falusi családról, annak harmadik gyerekérõl szól az én jelenkori történetem (7). Az anya, amikor hat hónapos terhes, "megijed" - és már ekkor megjósolják, hogy a gyerek "hat hetes vagy hat napos vagy hat éves" korában beteg lesz. Hat hónapos korában a gyereket "úgy elévette ez a szívbaj, hogy nem bírtunk vele"; a kórházban nem tudnak segíteni rajta; ezért húsvét elõtti héten elviszik egy közeli településre, a román paphoz. Ott a gyereket leteszik a templom közepébe, olvasnak reá könyvbõl, a misén résztvevõk körbejárják, átlépnek rajta; így megy ez egy hétig minden nap; a hét végén, amikor jönnek el, a pap keresztet vet a kisgyerek fejére, és azt mondja: "kicsinyhitû pogány vótál s megtértél"; azóta, hogy így "megtérítették", soha nem volt beteg; ma nõs, családos ember.

A fenyegetés a gyermeket még az anyja hasában éri; világrajötte után küzdelem folyik az elbeszélésben meg nem nevezett rosszal (halál, sátán), aki a gyerek életére tör. Az elsõ terápia - a kórházi - csõdöt mond; ennek így kell történnie, hiszen olyan esetrõl van szó, amely nem orvosilag, hanem kulturálisan diagnosztizálható és kezel-

hetõ eredményesen. A gyógyító tudásáról (hatalmáról) ismert román paphoz viszik, aki a megfelelõ rituális magatartás (ördögûzés) után megjelöli az immár végleg ehhez a földhöz-éghez kötött gyereket, és kimondja a (mágikus erejû, valóságot teremtõ) szavakat: kicsinyhitû pogány helyett, a szertartás után, egy keresztény tér vissza az életbe, vagyis egy olyan ember, aki életben maradt, mert sikeresen mûködõ szimbólumrendszer segítette, és "õrködik" ezután is fölötte; ugyanakkor a családnak a világ - számukra adott - rendjébe vetett hite is megerõsödik.

Mondanom sem kell: a gyerek élet és halál között, jobban mondva: a gonosz birodalma, az elkárhozás, tehát az õt érhetõ legnagyobb veszteség felé tartó úton van mindaddig, amíg meg nem "térítik": meg nem történik a kulturális minta szerinti megszületése. Az anya félti gyermekét; és fél attól, hogy nem találja meg a megfelelõ idõben a megfelelõ eszközöket gyereke megmentésére; de nem fél attól, hogy egyáltalán nincsenek ilyen eszközök. Jung példájában is egyértelmûen kiderül: a veszély elhárításához szükséges rítust ismerik, és habozás nélkül, a sikerben bízva végre is hajtják. De mindkét esetben: veszélyekkel, varázslatokkal teli, a racionális ember számára hamis, elfogadhatatlan világban élnek, ami legfõképpen azt jelenti, hogy **más a véletlen, a fenyegetõ, a bizonytalan kulturális kezelési módja**; ahogy Jung fogalmaz: az archaikus embernek más premisszái vannak. Ennek következtében: más, mert más jelekkel teli az ég és a föld; egy más világban él. Az igyekezet azonban mindkét részrõl közös: az archaikus és a modern ember is hatalmas erõfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy eligazodjon a - saját - egén-földjén, és lehetõleg bebiztosítsa a saját premisszákból adódó legjobbakat: halhatatlanságot vagy hosszú, aktív életet, lelki avagy fizikai gazdagságot, bõséget.

## II.

*"A hatalmi vákuum vagy a szélsõséges hatalom nyilvánvalóan a társadalmi bizonytalanság elõidézõje. A társadalom tagjai ezzel az ûrrel*

*vagy túlzással szembesülve, megfosztva megszokott fogódzóiktól, tökéletesen ki lesznek szolgáltatva szorongásaiknak, és ez a krízis jele."*

Pierre Marnoni

Az egyéni életeket, mint a fentiekből is kiderült, a közelmúltban és ma is érik olyan fenyegetések, melyek nem orvosi, hanem kulturális (szimbolikus) kezelést igényelnek, a fenyegetett emberek ilyen kezelésben részesülnek. Ezekről az esetekről adatok gyûjthetők, sorozatuk tanulmányozható; ez esetben azonban az egy egyént és ennek szûkebb közösségét, a családot érintõ eseményekről beszélhetünk. Azt is mondhatom, hogy mindennapi esetekről van szó: nem lesznek ismertek széles körben; rövid idõ alatt megoldódnak; nem váltják ki külsõ intézmények beavatkozását; és ami a legfontosabb: nem állítják kisebb vagy nagyobb közösségek figyelmének elõterébe az értelmezõ és terápiás szimbólumok (Geertz fogalma: bajt megállapító szimbólumok: diagnostic symbols) és szimbólumrendszerek használatának, "erejének", érvényességének kérdéseit, valamint az értelmezõk és terapeuták személyét.

Vannak azonban nem mindennapi esetek, események. Ezek

1. rövid idõ alatt nemcsak egy közösségben (egy faluban), hanem szélesebb körben ismertek lesznek;
2. az elsõ események után hosszú idõ is eltelhet, és még mindig a közfigyelem elõterében állnak az ide vonatkozó események;
3. kiváltják az elit, az állami intézmények figyelmét, valamilyen beavatkozását;
4. a fõszereplõ, fõszereplõk szintén szélesebb körben ismertek lesznek;
5. ezek az események a közösségek legfontosabb értékeire, az egyén és közösségének a transzcendenshez való viszonyára kérdeznek rá, életképességüket teszik valamilyen formában próbára.

Ezeket az eseményeket egy szóval én **krízisnek** nevezem.

A tekintélyes International Enciclopedia of the Social Sciences CRISIS szócikkének (8) elején ez áll: "A 'krízis' fogalom számos jelentése miatt nem szokták használni a társadalmi jelenségekrõl való 'szisztematikus ismeret' kialakítására (...in building "sistematic knowledge „about social phenomena)." Ez persze nem azt jelenti, hogy történészek, szociológusok, politológusok és katonai szakértõk, de közgazdászok, valamint pszichológusok is ne használták volna saját elképzeléseiknek megfelelõen, nem is beszélve arról, hogy az orvosi szaknyelv egyik alapfogalma; ez utóbbi azért fontos, mert ez a jelentés (a krízis: **fordulópont** a beteg szervezet állapotának rosszabbra vagy jobbra történõ változásában) kivetül a társadalomtudományban használt jelentésárnyalatokra is. A szónak a köznyelvben a legelterjedtebb értelme: az a (veszély)helyzet, amikor sürgõsen intézkedni, határozatot hozni kell - tehát ebben az esetben a hangsúly a nagyméretû, emberi életeket is veszélyeztetõ fenyegetésen, a rendelkezésre álló idõ rövid voltán, a cselekedet halaszthatatlanságán van, és éppen ezért a döntést meghozók felelõsségét emeli ki.

Számomra most az a fontos, hogy mindazok, akik a krízis-jelenségek összetevõ elemeinek leírásával foglalkoztak (9), egyaránt megállapítják: a krízisállapot feszültséget termel; nem véletlen, hogy a társadalomtudósok a krízis szinonímájaként kezelik a pánik, stressz, katasztrófa, szerencsétlenség fogalmakat. A krízis aktivizál, mozgósítja a rejtett tartalékokat; negatív következménye azonban a feszültség, frusztráció, rosszindulat, félelem, szorongás: egyszóval egzisztenciális **bizonytalanság**. A krízis olyan egyéni és csoportos (társadalmi) viselkedéseket eredményez, amelyet patológiásnak, deviánsnak, rendkívülinek nevezhetünk: bûnbakképzés, agresszió, önpusztítás.

A fentiekben csoportok (vagy intézmények, szerkezetek, rendszerek) krízisérõl van szó. Olyan állapot ez, amely emberi **közösségeket** jellemez. Ezek a közösségek reális veszélyek (például természeti katasztrófa, háború) vagy elképzelt fenyegetettség (például boszorkányrontás, zsidó világösszeesküvés) esetén **egzisztenciájukban fenyegetettek, vagy úgy értékelik a helyzetet, hogy az egzisz-**

**tenciájukban fenyegeti õket** - ez a különbség a válaszként létrejövõ reakciók szempontjából elhanyagolható.

A krízis az az állapot, amelyben a válasz-reakciók kialakulnak, lezajlanak, és az állapot megszûnéséhez vezetnek. Az emberi közösségekben a krízis alapvetõ funkciója: sürgeti a helyzet megértését, diagnosztizálását, és a válaszcselekedetek, a terápia beindítását.

A krízis olyan (az ünnepekhez hasonló) rendkívüli alkalom, amelynek során megtörténik az emberi közösségek életképességét megadó szimbólumok és szimbólumrendszerek felülvizsgálata, átalakítása, megerõsítése. Mindezt a mindennapi használattól eltérõ erõpróba követeli meg.

A krízisek eminens módon a szorongás megszüntetésének, a "félelemgyártásnak" az állapotai: amikor bekövetkeznek a félelem kirobantotta agresszív, a tényleges veszélyekkel dacoló, az ellenséget vagy önmagát elpusztító tettek, akkor ezek már a krízis feloldásának tekinthetõk (10).

Geertz megállapítására támaszkodva mondhatom: **a krízis olyan cselekvéssorozatot jelent, amelynek révén "kifejezhetõvé, a kifejezés révén megfoghatóvá, a megfoghatóság révén pedig elviselhetõvé" válik a fenyegetés** (Geertz 1995:82).

## III.

### "...az Anna nyelvével beszél az Isten..."

A II. világháború befejezése után négy évvel, 1949-ben a Székelyföldön, Atyhában egy asszony "elrejtezett" (11). A templomban történt vele ez meg elõször: transzba esett, és önkívületben beszélt. Ezután naponta, elõre megadott idõpontban, a házához összegyûlt embereknek prédikált és jósolt. Csodák történtek, mert amit mondott, beteljesedett: a száraz fa kivirágzott, a villám az általa megjelölt helyre csapott, a néptanács épületének ablakain megjelent Mária képe. A börtönben nem adtak enni neki, és mégsem éhezett. Jósolta, hogy az elkövetkezõ években az emberek nem a csûrükbe

hordják a gabonájukat. Végül családjával együtt elköltözött a faluból (1).

Ugyanebben az idõszakban (1949 elején) történt egy másik székelyföldi faluban, Máréfalván, hogy egy asszonynak "kegyelme volt" és "hirdetett" az összegyûlteknek (13). Ez az esemény mintegy fél évig tartott; az asszony házánál kezdõdött, ahová elõször csak a helybeliek gyûltek össze; az esemény csúcspontját jelentõ napokban azonban már több ezer ember "Mintha búcsúba mentek volna, Csíksomlyóra, mikor zarándokolnak"; "Almásról s Háromszékrõl az emberek gyalog zarándokoltak három-négy napokat, keresztül a hegyeken"; "Szekérrel jöttek, gyalog jöttek messzünnen"; "a világ minden részérõl voltak". Úgy tudták a környéken, hogy "megjelent egy próféta". A falu határában levõ Rengõkõnél gyûlt össze a tömeg: az asszony "hirdetött", "prédikált": "neki jött, hogy az Úrjézus által, õ mongya ki, amit az Úrjézus diktál"; "õ amiket mondott s amiket mutatott, azt mind láttuk".

A "hirdetés" elõtt, közben és után is csodák történtek (14). Beszéd közben idõnként "megmerõdött": karját kitárva, kereszt alakban megmerevedett; ilyenkor a mellette levõ férfiak "felemelték, megmutatták, hogy meg van meredve"; "Úgy megmerõdött, hogy a karját béhajtani nem tutták", hiába próbálták erõs férfiak ezt megtenni. A környéket körülzárta a katonaság; a tömeget feloszlatták, egy kis részüket egy napra a közeli falu iskolájába zárták, majd utána elengedték; a "szentasszonyt" elfogták, másfél évig elmegyógyintézetbe zárták; majd hazaengedték, a megfélemlített családra bízva, hogy ne engedjék nyilvánosan szerepelni. Az asszony ma is él; a falu egyik ismert "jóslója", "tudósa", gyógyítója.

Egyértelmû számomra, hogy a felsorolt események az illetõ **falusi társadalmak krízisére** utalnak. Mi váltotta ki, mi táplálta ezt a krízist? Milyen fenyegetés érte ebben az idõszakban ezeket a székelyföldi lokális társadalmakat, hogy - a maguk eszközeivel - válaszolniuk kellett erre a kihívásra? (15)

Sokkal könnyebb lenne a válasz megfogalmazása, ha makro-, illetve mikro-szintû folyamatokat bemutató, elemzõ tanulmányok,

netán monográfiák során át a történészek feltárták volna ezt a korszakot - a szovjet segítséggel történt romániai kommunista hatalomátvételnek, a kommunista hatalmi berendezkedésnek, a helyi hatalmi struktúrák átalakításának, a gazdaság feletti pártállami ellenõrzés kialakításának korszakát. Erre azonban, sajnos, még várni kell. Éppen ezért a fenyegetés természetére vonatkozó hipotéziseim igen korlátozott érvényûek; nem másból, mint saját tapasztalataim átgondolásából származnak.

Szeretném elõbb összefoglalni, mi is történt 1949 tavaszán a Székelyföldnek ezen a részén.

1. Két faluban (de valószínûleg nemcsak itt) a közösség egy-egy (nõi) tagja a transzcendenssel kerül kapcsolatba.
2. Ez a kapcsolatteremtés többször, több napon (heteken-hónapokon) keresztül megismétlõdik.
3. Az események során az asszonyok hirdetnek, prédikálnak (azaz: az evangélium szavait mondják, Jézus történetét elevenítik fel), és jósolnak (azaz: a közösség, a világ eljövendõ sorsáról beszélnek).
4. Az esemény során csodák történnek (a száraz fa kivirágzik, a szentasszony vékony ruhában nem érzi a hideget, miközben a többiek fáznak, az ellenség képtelen meglõni a szentasszonyt, stb).
5. A (katolikus) papok mindkét faluban elutasítják a jelenségek értelmezését; nem vesznek részt bennük. Azt lehet mondani, hogy az egyháztól függetlenül létezik ez a mozgalom.
6. A falvakban (nemcsak azokban, ahol az asszonyok élnek) a középületek ablakain Mária, Jézus, a szent család jelenik meg.
7. Az eseményeknek nagyszámú résztvevõje van.
8. Az eseményeket a hatóságok rendszerellenes megmozdulásnak minõsítik; erõszakkal felszámolják; a fõszereplõket megfélemlítik.

Mindezt a krízis látható oldalának, másképpen: megjelenítésének lehet nevezni. Mindebbõl kiderül: valami olyan történik ezeknek a lokális közösségeknek a világában, amely nem csak az egyén létét veszélyezteti, hanem a közösségek létére tör:

**1. identitásukat megadó;**

**2. életképességüket megadó, világértelemzõ szimbólumaik** at fenyegeti.

A székelyföldi lokális közösségekben az 1990-ben elkezdõdött, ma is zajló földosztás (földvisszavevés, földfoglalás, földújraosztás) jelenségei hívják fel a társadalomkutató figyelmét arra a kvázi-archaikus mentalitáselemre, mely meghatározza, hogy a ma élõ közép- és idõs generációknak a föld szimbolikus értéke fontosabb, mint a föld gazdasági értéke (16). Körvonalazható, hogy mi az, amit az új földtulajdonos a (lehetõleg a határ ugyanazon a részén kimért, tehát "õsi") földdel együtt visszakapni vél: a föld megmûveléséhez kapcsolt egykori tudás érvényessége; a földbirtoklásból származó egykori társadalmi státusz visszaállítása; egy egykor ismert világ újbóli feltámasztásának, az egykor abban elfoglalt, öröklött és biztos hely újbóli elfoglalásának a lehetõsége. Egyszóval: mindannak a visszavétele, amit egykor erõszakkal, akarata ellenére, "földhöz/birtokhoz kötött" múltját, identitását megsemmisítve elvettek tõle.

A mostani, kárpótlást keresõ "társadalmi gesztikuláció" (konfliktusok, perek, akár emberölés is) intenzitását figyelve talán nem túlzás, ha azt mondom: 1948-49-ben az a fenyegetés, hogy "elveszik a földet, elveszik az állatokat", és ezzel együtt szétszaggatják az identitást adó szimbolikus szövedéket, nagymértékû egzisztenciális szorongást, bizonytalanságot szült. Ehhez hasonló az elmúlt ötven évben csak az annak nyomán kialakult állapot lehetett, amikor, a diktatúra szempontjából logikus, következõ és utolsó lépésként, 1987-ben Ceausescu bejelentette falurombolási terveit (lásd ehhez a 10. számú jegyzetben írtakat).

Az egzisztenciális szorongás átfordítását végezte el ez a kulturális értelmezõ mechanizmusokat mozgásba hozó **krízis**: a rejtett szerepeket, folyamatokat láthatóvá formálta; tisztázta, hogy milyen frontvonalak vannak, kik melyik oldalon állnak, ki kinek az ellensége.

Többek között egy, az ókortól ismert értelmezési minta is aktivizálódott: az Emberi Gonoszság megtestesítõje, az Antikrisztus igázza le a világot; de uralma rövid lesz, mert egy végsõ csata után

hatalmát a Jó megtöri majd (16). A máréfalvi szentasszony "megmonta, hogy meglesznek a nagy díszkapuk. Aszmonta. De nem fogunk örvendezni benne. Feltámadnak a sátánok, s minket azok irányítanak, akit tudnak."; "Aszmonta, hogy a Mária-koszorút bé kell tõteni, me ha nem, mindenestõl elveszünk. A világ nagyon leromlott, s meg kell térnünk, azt beszélgette." "Eljõ az idõ, hogy egy akol lesz s egy pásztor..."

Az eseményekben a lokális közösségek számára a Jók: akik követik az asszonyokat, részt vesznek a rejtezésben, hirdetésben - akik hisznek nekik. A Rosszak: a hatalom emberei, akik szavaikkal és viselkedésükkel kétségbe vonják, tagadják a hirdetett transzcendens értékeket, valamint a megjelenítõk érdemeit.

Vannak azonban a lokális közösségekben olyanok, akik nem sorolhatók egyértelmûen egyik kategóriába sem. Elsõsorban a papokra gondolok, akik egyrészt elhatárolták magukat az eseményektõl, a szereplõktõl; jogosan, hiszen volt az eseményeknek egy olyan értelmezése, hogy az asszonyok olyan funkciókat láttak el, amelyre csak az egyház legitim képviselõi alkalmasak; az asszonyok közvetlenül, az õ megkerülésükkel közvetítettek a hívõk és a transzcendens között; a máréfalvi szentasszony "a papokat is megkezte már kerülni..." (lásd ehhez a 14. számú jegyzetet).

Másrészt a papoknak el kellett ismerniük, hogy az eseményeknek a vallásgyakorlásra mozgósító hatása is van. Igaz, hogy a templomban nem engedik prédikálni az asszonyokat "Me aszmonta, hogy hamis próféták támadnak, s nem szabad..."; de tudomásul kellett venniük, hogy "A templomok megteltek, gyóntak, áldoztak a népek, úrvacsorát vettek...". (18)

Voltak a résztvevõk között is olyanok, akiket nem ragadott magával a szimbolikus gesztikuláció lendülete, akik kételkedve szemlélték az eseményeket. Akadt egy falubeli, aki jegyzeteket készített a prédikációk alatt, majd otthon a jegyzetekbõl rekonstruálta azokat. A leírt szövegek nagy részét elkérték tõle; kis részét a Szekuritáté emberei vitték el, amikor házkutatást tartottak. Utólag a jelenségek racionalizáló értelmezését meséli: "a háború utáni idõkbe,

az emberek annyira össze vótak törve, mindennek hittek"; "Elein még én magam is hittem, később gyanakottam..."; "Messze földrõl eljöttek ide, hoztak betegeket, hogy gyógyítsa meg. Hát a szerencsétlen, hogy gyógyítsa meg, ha õ maga is beteg vót?" (19).

Egy másvalaki, a prédikáció után hazatérve, azt ismételgette a családjának: : "Asse tuggya az ember, hogy vétkezik: ha hiszen neki, vagy ha nem hiszen neki". Ez annak az embernek az esete, aki nem egy "eszme" fanatikus elkötelezettje, vagy a hatalom kiszolgálója, mint a "kommonisták"; akit nem köt az elitbe való szocializálódás, az intézmény dogmatikája, mint a papokat; és aki - akárcsak Ginsburg friuli molnárja, Menocchio - nem a tömeg véleményét ismétli, hanem inkább a saját fejével gondolkodik. De mindezen túl: az idézett gondolat azért is említésre méltó, mert a szorongó egyén választási helyzetét rajzolja elénk: melyik szimbólumrendszer, melyik viselkedés az igazi, célszerû?

Aki hisz a szentasszonynak, az bekerül a krízis teremtette világértelmezés határain belülre; aki "minden" hitet elutasít, az a hatalom ateista-marxista világmagyarázatát fogadja el; aki a katolikus egyház dogmatikáját vallja, és intézményes vallásgyakorlás résztvevõje, az egy harmadik - az elsõhöz elemeiben közelálló, de annak a helyzetmagyarázatát el nem fogadó - világmagyarázat híve.

Hogyan lehet elkerülni a **legfõbb fenyegetõ rosszat**: hogy tudatosan vagy tudtán kívül, de vétkezik, és ezért életében és halálában bûnhödni fog ?

Az új, agresszív, térítõ hatalom kiváltotta egzisztenciális bizonytalanság másik tápláló eleme ez: követelték, hogy valahova álljon, valakikkel társuljon az egyén: "aki nincs velünk, az ellenünk van". Új karrierlehetõségeket, új világértelmezést ígértek, új mentalitást, új viselkedésformát követeltek. Egyének és közösségek élték meg az **erkölcsvesztettség, erkölcsi relativizálódás okozta szorongást**.

A bemutatott események: demonstrációk voltak egy bizonyos világmagyarázat, bizonyos erkölcsi értékek mellett; tömegjellegük-

nél fogva pedig valóban a berendezkedõ hatalmat fenyegették. A megtorlás, az alkalmazott módszerek egyszerre voltak a hatalomra jellemzõek és a hatalom logikája szerint szükségszerûek.

## IV.

Kulturális értelemben az 1949-es székelyföldi jelenségek a helyi társadalom krízisének nevezhetõk. Természeti katasztrófák, társadalmi konfliktusok (háborúk) nyomán kialakuló hasonló - társadalompszichikai - jelenségeket többen megfigyeltek, leírtak (20). Társadalomtörténeti értelemben nem mondható, hogy parasztlázadás lett volna: még kísérlet sem történt valamilyen, a hatalommal szembeni fegyveres ellenállásra.

Az antropológiai szakirodalomban a hasonló társadalmi jelenségeket revitalista mozgalmaknak nevezik; a jeleséget pedig revitalizációnak (revitalization). Más, ugyanakkor több mindenben az európai kultúrkörben ismerõs messiásvárással, a millennium eljövetelének várásával egyezõ jelenségeket tapasztaltak a primitív társadalmakban. Egyik legismertebb: a Melanéziában és Új Guineában a század elején virágzó Cargo-kultusz: a bennszülöttek õseik civilizációs javakkal megrakott teherhajókon (innen a cargo szó) való visszatérését, a társadalmi igazságtalanság megszûnését, a fehérek elûzését, és így az aranykorszak eljövetelét várták. Marvin Harris fejtegeti (21), hogy a gyarmati hódításra, az intenzív osztály- vagy etnikai kisebbség-ellenes cselekvéssorokra reakcióként alakulnak ki a Föld különbözõ társadalmaiban **a közvetlen életkörülmények megváltoztatására, a túlvilági ígéretek evilágon való megvalósítására törekvõ népi mozgalmak**. Harris a revitalizációt összefoglaló terminusként használja Wilson Wallace nyomán: a világ számos pontján a tizenkilencedik, huszadik században számos nép, népcsoport résztvételével kibontakozó nativista, revivalisztikus, millennarista, messianisztikus mozgalmakat érti alatta.

Úgy gondolom, hogy mindaz, amirõl beszéltem, ebbe a társa-

dalmi jelenségcsoportba tartozik: a székelyföldi falusi, paraszti közösségekben tapasztalt 1949-es krízis társadalomtörténeti szempontból **messianisztikus, millennarista népi mozgalomnak** nevezhető. Kétségtelen rokonság fedezhető fel a dél-európai messianisztikus, millennarista mozgalmakkal (22): itt is a világ vége, a Gonosz uralomrajutása és sok szenvedés után az Úr jézus eljövetele a központi gondolat (Hobsbawm 1974, Iuso 1997).

## Jegyzetek

**1.** *Szolokmai hiedelemszövegek, MTA Néprajzi Kutatóintézetének Adattára; a továbbiakban szintén a MTA Néprajzi Kutatóintézetének Adattárában levõ atyhai valamint máréfalvi hiedelemszöveg-gyûjteményeket használom; a Szövegmellékletben levõ szövegek is itt találhatók.*

**2.** *Delumeau itt G. Delpierre La Peur et l'etre címû munkájára támaszkodik.*

**3.** *A Kirkegaard kidolgozta filozófiai értelmezés szerint a szorongás a (modern) ember sorsának szimbóluma, metafizikai elégedetlenségének kifejezõdése. Felszabadulni annyit tesz, mint elvetni a biztonságot, vállalni a veszélyt. A szorongás tehát az emberi lét jellemvonása, és egy olyan lény specifikus tulajdonsága, aki szüntelen teremti magát.*

**4.** *Behringer említi tanulmányában az angol H.H.Lamb, a francia Fernand Braudel és Emanuel Le Roy Ladurie valamint a svájci Christian Pfister munkáit.*

**5.** *A diagnózis-terápia fogalompárt Jeanne Favret-Saada használja: a megrontott egyén egyszerre keresi a gyógyítónál a magyarázatot (diagnózist), vagyis azt, hogy megnevezze az okot, okozót, tehát szorongását félelemmé változtassa - valamint a terápiát: azt, hogy a gyógyító a félelem okait eltávolítsa, megszüntesse, kiiktassa (Favret-Saada 1980:17). Véleményem szerint ez a fogalompár termékeny lehet az egyénin túli, társadalmi jelenségek megragadásában, leírásában is.*

**6.** *A reformációt követõ elsõ nagyobb németországi boszorkányüldözési hullám 1562-1563-ban volt; 1563-ban Jülichben a kor négy teológusa, Naogeorgus esslingeni prédikátor, Albert stuttgarti fõlelkész, Johannes Brenz württenbergi szuperintendáns és Johann Weyer irénius protestáns vitatkozott a boszorkányok idõjárást megváltoztató képességeirõl (Behringer 1990:387).*

**7.** *A Csíkszereda mellett, Csíkdelnén lakó Csilip Fülöpékrõl és harmadik*

*gyerekükrõl van szó. A történet az anya, Csilip Fülöpné Balázs Mária elbeszélésében a Szövegmellékletben 1. szám alatt olvasható.*

*8. Az 1968-ban kiadott enciklopédia 510-514. oldalán*

*.*

*9. A Krízis szócikkben van szó róluk: Wiener-Kahn, 1962, Miller-Iscoe 1963.*

*10. Hipotézisem:* **a krízis elmúltával a felhasznált értelmezõ mechanizmusok mintegy "elfelejtõdnek", "tartalékba" kerülnek**. *A gondolat alátámasztására szeretném elmondani a következõ tapasztalatomat. 1987 tavaszán Csíkszeredában és környékén több alkalommal, több változatban, többen meséltek el igaz történetként egy hiedelemmondát. A történet lényege: az emberek elõtt megjelent és jósolt egy lólábú asszony - vagyis ennek képében az ördög. A hiedelemmonda jelenléte igen* **intenzív** *volt: napokon keresztül a kisközösségekben (család, munkahelyi közösség, vagy ahol én voltam: iskola) hol egyik, hol másik beszélgetõtárs kezdeményezte az ezzel kapcsolatos vélemények elmondását. Az elterjedtséggel kapcsolatban nincsenek tapasztalataim; csak annyit mondhatok, hogy Csíkszeredában, Vlahicán, Kápolnásfaluban, Lövétén (tehát a Csíki-medencében és a Kishomoród-mentén) ismerték a történetet. Így csak azt tudom mondani: ezekben a helységekben, ezekben a közösségekben (de lehetséges, hogy máshol is Székelyudvarhely környékén, a Székelyföldön) egy hívatlan vendég bukkant fel az árnyékból, és körvonalazódott a társadalmi nyilvánosságban, nyilatkozott a jövõrõl: a Gonosz.*

*Igen sajnálatos módon akkoriban nem rögzítettem hangszalagra, nem jegyeztem le a hiedelemmondát. Visszagondolva az akkori helyzetre, azzal próbálom menteni magam, hogy olyan sok helyen, sok embertõl hallottam mindennapi beszédhelyzetben is, hogy fel sem merült bennem: évek múltával, ha alkalom adódik, ha újra kíváncsi leszek rá, akkor nem tudom majd több változatban összegyûjteni. Fel sem tételeztem, hiszen ellentmondott addigi tudásomnak, tapasztalatomnak, hogy ez egy olyan szöveg, amelyet el lehet felejteni. Éppen ezért mintegy mellékes dologként kezeltem, és néhány akkori tanítványomat, 14-15 éves vlahicai diákokat kértem meg rá, hogy miután többen is az osztály elõtt elmondták, hogy " mit hallottak errõl a városban/faluban" , írják le a történetet. Így maradt meg rögzített formában a hiedelemmonda. Egy variánst a Jóslók a Székelyföldön címû tanulmányom végére illesztettem; egy másikat itt közlök:*

*"Egyszer egy asszony leint egy luxuskocsit. Fölveszi a sofõr s elindulnak. Egy kis idõ múlva az aszony azt mondja, hogy: a tavaly jó pityókatermés volt. Az idén jó gabonatermés lesz, és kivett egy pár szem gabonát a zsebébõl. Aztán azt mondja, hogy jövõbe nagy háború lesz és kivesz egy csuha aludt vért a zsebébõl. Amikor ezt mind elmondta az asszony, egyszerûen eltûnt a kocsiból, a sofõr észre se vette."*

*1990-ben többször is próbálkoztam, hogy a hiedelemmondát hangszalagon rögzítsem. Legnagyobb elképedésemre olyanok is, akik elmondták (közöttük rokonok, akikkel bizalmas viszonyban vagyok) nem emlékeztek arra, hogy ezt a történetet hallották, mesélték volna! Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ezutáni munkám során ne bukkanhatnék rá a hiedelemmonda élõ változataira (mint ahogy alább ezt jelzem). Az a jelenség azonban, hogy bizonyos emberek, egy közösség bizonyos helyzetekben mesél egy történetet, majd ugyanazok az emberek, ugyanaz a közösség nem emlékszik rá - tehát a kontextushoz, a társadalmi szituációhoz kötöttség - már akkor, 1990-ben igen meggondolkoztatott.*

*Utóbb egyetlen esetben bukkantam hasonló hiedelemszövegre: Keszeg Vilmos említette a Sors-Áldozat-Divináció konferencián, hogy a mezõségi magyar közösségek ismert hiedelemalakja, az õsz ember jósolt hasonló módon. Az 1986-os adat szerint, amelyért köszönettel tartozom Keszeg Vilmosnak, nemrég történt egy mezõségi faluban, hogy éjfélkor harangoztak, és a templomba érkezõket az õsz öregember fogadta, aki egy nagy könyvbõl olvasott, és megjósolta, hogy a következõ hónapokban özönvíz, nagy vérontás lesz.*

**11.** *A rejtezéssel, ennek Fenyõkúton megtörtént esetével a Rejtezés Fenyõkúton címû, e kötetben olvasható tanulmányomban foglalkoztam.*

**12.** *Három, az elrejtezõ asszonyról szóló beszámolóból idézek hoszabban a Szövegmellékletben (2., 3., 4. számú szövegek).*

**13.** *Valószínûnek tartom, hogy a Székelyföld más helységeiben is akadtak az említett kettõhöz hasonló esetek; ezek felderítése az ezutáni kutatás feladata.*

*A máréfalvi szentasszonyról annak alapján, amit õ saját életútjáról az 1993-1996 között készített interjúkban elmond, külön tanulmányban írtam (A máréfalvi szentasszony. Evilági és túlvilági találkozásának egy formája:*

*a kegyelem); ezért ezúttal az események egykori résztvevõinek visszaemlékezéseibõl közlök a Szövegmellékletben (5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. szövegek).*

*14. A gyûjtött szövegekben elmondott csodák egy része ismert vándormotívum: például az, hogy a szent helyet valaki meggyalázza (odapiszkol a Rengõkõre), és emiatt isteni büntetésben részesül: nyomorék gyermeke lesz; vagy hogy a szentasszony a vadonban, medvék és farkasok között bujdosik, és nem lesz bántódása, és hogy az autónak, amelyik el akarja vinni, nem indul el a motorja, ezért gyalog hurcolják el a hatósági emberek. Ugyanakkor egyes falusiak is csodaként értelmeznek bizonyos, az asszonyhoz vagy az eseménysorhoz kapcsolódó történetet: az "evangéliumot" olvassa, pedig nincs könyv elõtte; "negyven napig" bújdosik a havasban, közben a vadállatokat magához szelidíti - a kicsimadár a tenyerébõl eszik; az idõs, testes emberek is könnyen haladnak a hegyen felfele, a nagy sárban, miközben a hirdetés helye fele tartanak; testvéreinek, akik nem hisznek neki, megjósolja, hogy sokat fognak szenvedni - és a jóslat betelik; a milicisták üldözik, s "õ csak kiáltott, hogy segítség, s elrepült, mint a madár".*

*Az általános felsorolás után egy csodatételrõl szóló rövid beszámolót szeretnék bemutatni: a hivatalos - egyházi, világi - hatalomhoz való viszonyulás boncolgatásakor szeretnék majd utalni erre a történetre. Atyhában mesélték 1994-ben a máréfalvi szentasszonyról a következõt:*

*"Õneki megjelent vót, õ vót pakulár, ilyen major vót az apja, s a juhokkal járt. Akkor neki megjelent az az élet, hogy õ hirdetni fog. És õ fémejen az égbe. Aszmonta a pap: no, ha olyan nagy tudományod van, kiment egy pap hezza, ha olyan nagy tudományod van, menny fé az égbe! S ment fé! A pap megijedett, jaj, összeverte a kezit, s visszahúzta: hiszem, hiszem! Na. A pap azé vót megijedve, hogy mosmár õtöt leteszik a tudományról, mer mosmá többet tud ez az asszony, mint õ!" (Barabás Imréné Miklós Erzsébet sz. 1913)*

**15.** *Azokra az igen fontos és izgalmas kérdésekre, hogy milyen rejtezés-hiedelmek élnek ma is; milyen fajta tudósok teremtik meg a transzcendenssel a kapcsolatot; milyen artikulálása valósul meg ennek a transzcendensnek ezekben a lokális közösségekben - egy másik tanulmányban kísérlek meg választ fogalmazni.*

**16.** *Lásd ezzel kapcsolatban "Földhöz kötött" mentalitás címû írásomat.*

**17.** *Lásd Bernard McGinn könyvét.*

**18.** *A máréfalvi események miatt az unitárius homoródalmásiak követelték, hogy a papjuk osszon úrvacsorát; több mint hétszázan, a falu felnõtt unitárius lakossága majdnem teljes számban vett úrvacsorát.*

**19.** *A "racionalizáló" visszaemlékezés teljes szövegét a Szövegmellékletben, 12-es számmal közlöm.*

**20.** *Lásd ezzel kapcsolatban Christian W.A. Jr., Otto Meinardus, Marco Fincardi tanulmányait. Remélem, hogy az elkövetkezõkben alkalmam lesz az ide vonatkozó esetbemutatásokat, szakirodalmat behatóbban megismerni.*

**21.** *Lásd Harris 1988, 470-745. oldal.*

**22.** *Lásd Eric Hobsbawm könyvét a primitív lázadások XIX., XX. századi, dél-európai (spanyolországi, olaszországi) jelenségeirõl. A millennarizmus, messianizmus különbözõ (nemcsak keresztény) társadalmakban felbukkanó jelenségeirõl készült esetbemutatásokat, szakirodalmat ezután szeretném behatóbban tanulmányozni.*

# Szövegmelléklet

## Rejtezés Fenyõkúton
## Esetbemutatás és értelmezések

*Az alábbi, rejtezésre emlékezõ szövegek közül az elsõ hármat 1984-ben, a következõket 1991-ben gyûjtöttem Fenyõkúton, Pálpatakán, Korondon - több más, a jóslásra, boszorkány-hiedelmekre vonatkozó szövegekkel együtt. A hiedelemszövegek a Magyar Néprajzi Múzeum adattárában találhatók.*

1. (Tófalvi Andrásnéról beszélgettünk a múltkor...)
Az, az, aki elrejtezett vót!
(Pontosan emlékszik arra, hogyan történt?)
Én mindenre igen, szóról szóra, me leánka vótam, s úgy összegyûltek a népek, mint a halottas háznál, padokat raktak, mindenki összegyûlt, hogy hallgassuk, hogy miket beszélt. S én is ott hallgattam, de engem küldögettek bé édesanyámék: eiggy, aggy enni a disznóknak! Kaluppban futtam, s attam, s ahogy lehetett, futtam vissza megint, mer gondoltam, hogy addig sokmindent elmond, s én nem leszek ott. Futtam vissza hallgatni a beszédit.
El vót rejtezve. Mind azt állították az unitáriusok, me unitárius vallásúak vagyunk, és õ is unitáriushoz ment férjhez, s nem akarták a szülei, hogy unitárius vallású legyen, s nem is lett az, s aszmonták, azér csinálja az anyja, nagy katolikusok, s azér hisztériáznak, hogy engedje meg az ura, legyen katolikus.
(Fiatal asszony volt?)

Fiatal bizony, akkor születtek a gyermekei. Aztán meg is engette az ura, hogy legyen katolikus. De a gyerekei unitáriusok.

(Emlékszik arra, hogyan kezdõdött?)

Leges legelõlrõl emlékszem. Úgy, hogy a legközelebb lakott Tófalvi Sándor, s az édesapám Salamon, s ott ahol az unitárius templom van, ott most lakik Bajusz János, Tófalvi Jánosék, de ez a másik ez András vót, s a másik János. Ott van a fia, a boltos is. Na, legelõször úgy kezdõdött, hogy immár nem tudom, azt hallottam, hogy este mikor feküttek le urastól s vetkezett le, ángyómnak hívták, me közeli rokonunk vót, aszmondja: jaj te, hogy muzsikálnak a padláson, hogy szól a muzsika! Ne beszélj, Juliska, én nem hallom. Há hogyne, te. S nézd meg, aszmongya, Kendi Pistáné, aszmongya, Kendi Pistáné, vót egy öregasszony, itt benn Korondon, aztat mondogatták, hogy boszorkány, ilyen babonás dolgokat csinát, a tehen tejit elvette, vagy visszaadta... Kendi Pistáné, aszmongya, ott üldögel a fogason. S úgy megijedett az ura, hogy félrebeszél, hogy az esze hibázik, hogy már a csizmáját is lehúzta az az ember, de gyorsan felöltözött s szaladott, legközelebb Sándor bátyám lakott, Nyakas Sándor, Tófalvi Sándor. Sándor bátyám, jöjjenek ki, Juliska megbolondult, jöjjenek ki! S jaj Istenem, ne beszélj! S azok felöltöztek, s vissza mind, s hát úgy félrebeszélt, hogy olyant a világon nem lehetett látni. Kendi Pistáné a tehenet vezeti ki, s Kendi Pistáné... Úgy megijedtek ezek mind, gyorsan befogták a lovakat, s rögtön hazahozták Andrásnét ide a szüleihez, Ravasz Lajos vót az apja, itt laktak közel né. S hát akkor mi csináljanak vele, s mi csináljanak, s elvitték...

(Itt is éppen úgy beteg volt?)

Igen, félrebeszélt mindig. S akkor elvitték szekérrel, úgy hívták, Mátisfalán vót egy ilyen, elvitték Mátisfalára, s ott aszmonták, hogy meg van csinátatva, boszorkányosan, vagy tudja a franc mit még, ezek aztán visszajövet azt okozták mind, hogy itt vót egy menyecske, hogy nem azt vette el az ura, hogy azok csinátatták meg, me ott es olyan tudományos asszonyok laktak, kereken, s na, avval megcsinátatták. S akkor azt okozták, akkor azt mondták azok, ott aki orvosságot adott, hogy a kapun senkit be ne engeggyenek, amíg használja ezt az

orvosságot. Aztán a szekéren énekelte hazafelé, mikor hazafelé jöttek, hogy: ablakomba három bokor muskáta, muskátavirág na, s most vagyok három asszonynak a rabja. Ezt énekelte a szekéren az asszony. S akkor itthon lefeküdt, itt orvosságokkal kezelték, s a szomszédasszonyt nem eresztették be, ennek a Kendi Pistánénak a rokonai laktak ott, s még azokat is, ha mentek bé, nem eresztették bé, nehogy egy forgácsdarabot elvigyenek.

Na, aztán ebbõl kigyavult az asszony, annyira-mennyire ki vót gyavulva. S elment a hegyre, s megint dógozgatott, mi, s hát megint elrejtezett, nem tudott a világról. Hát aztán a vót az érdekes, hogy el vót rejtezve. S mind a másvilágról beszélt. Feküdt az ágyba szüntelen s beszélt. Még én is hallottam, vót egy Imre Ákos, akkoriban halt meg, legényül halt meg, s õ beszélt vele, õ a holttal. Én ott voltam, s ott feküdt, s hallottam, a másvilágon járt õ. Jaj, te Ákos, aszmonta neki, milyen furcsa a csizmád, milyen fényes a csizmád, hát még itt is lehet pucolni? Hát ki pucolta ki a csizmádat? S aszmonta, hogy András Lina. András Lina, itt egy asszony a szomszédba, meghalt vót fiatal korába. S András Lina pucolta ki. Így monta: András Lina. Így fekve beszélt, elaluva. Szeme béhunyva, s az ágyba feküdt. Sokan ültek már kereken a népek, me itt má tudtuk, hogy bolondokat beszélt.

(Tehát az emberek, ha volt idejük, odamentek õt hallgatni?)

Oda esténként, hallgatni a beszédeket. S akkor õt aztán, na Ákos õt vezetgette, mondta, hogy jaj, te hova viszel engem, aszmongya. S ez üstökös csillag? Szóval amit csak õ mondott, csak azt hallottuk, de tudtuk a mást abból, amit felelt. S ez az üstökös csillag? No, hallottam azelõtt apáméktól, hogy van üstökös csillag. Na igen. S ez az a kút, ezt is valamilyen kútnak monta, nemtomminek. S ebbõl igyak én, ne beszélj te, ebbõl igyak? Nahát, akkor iszok. S akkor nyelt, mintha ivott vóna.

S addig vitte valahova, hogy sok halotthoz értek, s ki vót szedve a májuk, a halottaknak. S a májból muszáj egyem, s én nem eszem, én meg nem eszem ezeket a májakat. Jaj, ne beszélj. S muszáj megegyem? S úgy csemcselt, mintha enné. Úgy hogy aztán mikor meggógyúlt vót, azután sokáig nem ette meg a húst. No, aztán csemcselte õ a májat, mindig csemcselte.

Na, aztán azomban jött haza, õ a másvilágon vót, aztán jött haza ide õ. Azt is hallottam, me futtam elé, s futtam vissza, leánka vótam. Jött haza, mosmá jött haza Fenyõkút felé. Monta: na, mosmár térek haza. Térek haza. Vóna nekem Korond fele is, me a szüleim Korondon laknak, de jövök Fenyõkút felé, de úgy el vót fáradva, jövök Fenyõkút felé, csak jõne András elémbe, s kerülném el a keresztes utakat, me a keresztes utakban elémbe állnak a boszorkányok, s akkor én nem tudok haladni. Hol kerüljem meg? Megyek Ádám Lináék felé. Há, szuszogott. Há, má látom a kicsi erdõnköt. Me egy erdõ vót mellettünk. Má látom. Úgy el vót fáradva. De azok az asszonyok kereken ott ültek! Me már három napja, hogy el vót rejtezve. Még nem is ett vót. Jaj, csak valami ételt András tudna csinálni. S aztán az asszonyok... S õ kiáltotta halkan, hogy a boszorkányok ne hajják meg: András! S akkor mondták az asszonyok: csak a harmadikra szójj, András! A népek, me ott más is beszélgetett, tudja, ha-ha-ha, Istenem-Istenem!

Apósoméknak beszétem el, s úgy szidtak apósomék, mint a bokrot. Monták: huncutok vótak a szülei, ezt mind azért csinálták, hogy engedjék vissza katólikusnak! Dehát aztán... De ilyen nem létezik, ilyent nem tudnak csinálni! Nem létezik, hogy úgy meg...

Nahát, a harmadikra, me suttogta: András! S monták: csak a harmadikra szólj! Na, akkor a harmadikra szólt. S akkor felült. Jaj, hazajöttem. S akkor András bátyám csókolta: jaj, Juliska, drága Juliska! Jaj, csak hazaérkeztem. Úgy fétem, tudod-e te András! Hát egy jó ételt csináltak neki, evett, jóllakott, visszafekütt, s még esment másnap folytatta. Hogy miket, azt má nem is tudom. Lehunyta a szemit, s már mondta es megint valamiket. S megint aztán, azután a szomszédok aszmondták, hogy bézárt ajtó vót, de az mese kellett legyen. S õ aludt, me aztán András bátyám is végezte a dolgát, aszmondták, hogy az ablakon is néztek be, hogy aludt, s András bátyám aszmonta, hogy õ a haját is keresztbe tette, vagy nem tudom... A haja másképp vót, s aztán másképp lett.

Apósomék aszmonták: mind bolondok vagytok, mind bolondok vagytok, az egész Fenyõkút, me mind hisztéria vót, hogy engeggyék

meg, hogy legyen katolikus. De az nem lehetett, ilyen hisztériát csinálni. Az eszibe lehetett ugye neki meghibázva. Ilyent nem lehet akarattal csinálni, mesélni. Aszmonta, mikor Pálfalára elért, a másvilágról jött haza, hogy nekem van, akihez mennyek, a szüleim Korondon vannak, ez betegen, fáradtan, sokáig ment, ennyi idõ, de nem menyek arra, hanem a kicsi házunk fele menyek, hogy András ha várna, csak tudnám elkerülni a keresztesutakat, me a boszorkányok elémbe állnak, Kendi Pistánéék, me mindig Kendi Pistánét okozták, hogy az a hibás... Én ott vótam, amit a fülemmel hallottam, azt tudom mondani, me azt mindenki hallotta. Minden este úgy siettünk, mintha virjasztóba mentünk vóna, hogy hallgassuk örökké, hogy mit beszél.

(Molnos Ákosné Tófalvi Nyakas Lina, sz. 1910, Korond)

2. (Volt itt egy öregasszony, aki lefeküdt s elaludt, s akkor ami a túlvilágon volt, azt látta.)

Há igen, de az elrejtezett. Úgy mint János jelenéseibe, ahogy írja a Biblia. Szellemileg. Õ maga aludt, de szellemileg beszélt. Szellemileg el vót rejtõzve, úgy mondott az az asszony. Ez a Tófalvi Imrének, a bodegásnak az anyja vót.

(Maga nem volt ott,nem látta?)

Nem voltam ott, én csak hallani hallottam. Õ rendesen mindent mondott, hogy hogy vannak, mindent elbeszélt, hogy pokol, kit látott ott, ott vannak a rossz lelkek, s a másik ugye ott vót... A szeme bé vót hunyva, s azt rendesen monta. Ezt aztán sokan hallgatták, csakhogy úgyes, ezt má monták, aztán akkorjában haragudtak, ha beszéli valaki. Hát ez igaz vót, met aki ott vót, hallotta.

(Honnan volt ez a tudása, honnan tudott õ látni?)

Azt mondják, hogy Isten akit szeret, az ilyennek bémutatkozik, úgye, a népének, a bûnös népnek, ugye. Emberek, hírt adok, ezáltal tudást adok, hogy üdvözüljetek. Én ezt tudom. Ez ritka, me aszmondja: elrejtõzik. Elrejtõzik, így van mondva. Elrejtõzik, beszél, de a teste pihen, de szellemileg az megmutatódik a szentek által, hogy ugye ne, ezek fognak lenni, mint ahogy János mennyei jelenéseiben

is írja a Biblia, hogy mik fognak lenni az utolsó idõkbe, hogy tényleg, mikor...

(Vári Gyuriról hallotta-e, hogy elrejtezett?)

Tudja a Jóisten, hallani hallottam, de az övét egyáltalán nem vettem igénybe... Hát igaz vót-e vagy nem-e, nem tudom. Csakhogy ez az egy, vén Tófalvi Andrásné, ez igaz vót, valóságos, vén Tófalvi Andrásné.

(István Feri báról hallotta-e, hogy õ is elrejtezett? Itt lakott valahol...)

Itt lakott. István Ferinek az esze ment vót el. Õ már ugye, a rossz szellemek elvitték vót az eszit. Õt vitték aztán ugye, itt vót egy tudós. Ezt a rossz szellem megcsinálja. Me itt sok minden megtörténik az életbe. Vannak azok a boszorkányok, olyanok, érti-e, hogyha én megharagszok magára, vagy maga rám, én elmegyek a tudóshoz, s úgy elveszik magának az eszit, hogy nincs teljesen esze. Csináltatás, aszmongya.

(Hajdó Katona Márton, sz. 1910, Fenyõkút)

3.(Tófalvi Andrásné rejtezésérõl hallott-e?)

Jaj, igen, a vénasszony, igen igen.

(Az is ilyen tudós volt.)

Az is. Nagy fosoló. De aztán olyan vót, hogy a hírt vitte innet oda, s mindenütt mondta, hogy na, aztán az én szóm ne legyen. Az én szóm ne legyen. Elmonta, ugye, hogy komámasszony, itt ilyen történt ugye, s ahogy ment el: de az én szóm ne legyen, én nem mondottam semmit, ugye. Aztán monták, hogy jön az álomfejtõ, úgy hívták, hogy az álomfejtõ.

(Hozzá mentek az asszonyok, hogy fejtse meg az álmaikat?)

Nem, hanem úgy odamentek, valamelyik valamit mondott, s õ arról aztán olyant szõtt, érti-e, hogy immár három tetõvel adta bé, mikor aztán ötödiknél vagy hatodiknál... Ilyen fosos, fosoló ugye, elmondja, hogy itt e történt s ott a történt. Mindent tud. Me ugye, az

ilyen olyan vót: el kell fusson két percig, s megjárja magát, hogy hallám, valami újság van-e, vagy mi a csuda. (Mondták róla, hogy okos asszony, mert tudja kerülni a munkát.)

Ez a, ez a tudás! Erre is tudás kell. Erõsen nagy politikus vót.

(Mondták róla, hogy a túlvilágon járt, s találkozott ezzel-azzal...)

Igen, igen, s annál egyéb semmi. Hát miért hitték el neki? Ugye, akkor nem vót meg ez a tudás.

(Tófalvi Jancsi György, sz. 1914, Fenyõkút)

4.(Tófalvi Andrásné elrejtezett. Arról mit tud?)

Hát azt is elmondom magának. El. Õ állítólag aszmonta, hogy katolikus lány vót, s lett unitárius belõle, s azér lett vót neki ez.

(De hogy történt?)

Édesapámék beszélték. De bizony Isten úgy vót, ez igaz vót. Ment édesapám oda, s aszmonta, menjetek, s én nem tudom honnat, ha valami fûzfát el nem hoztok, akkor én nem élek. S akkor elvitték Máréfalába, ott vót egy tudós ember. Máréfalába. S aszmonta az az ember: szerencséjük vót, hogy balogkezû ember, valaki balog kézzel csinált egy szekeret, s avval vitték el keresztanyámat. Me nekem édes keresztanyám vót!

(Akkor jól ismerte, s tudja, hogy mi történt vele.)

Hát mondom, én ott születtem. S sokszor elmonta, hogy õt amikor elvitték, úgy hogy... Én nem tudom. Aszmonta vót édesapám mindörökké, hogy elrejtezett vót, s úgy beszélt félre. Ó, hát ejsze az idegek. Nem az csinálta? Vagy akkor nem voltak ilyen idegesek?

(Más betegsége nem volt? Munkabíró, rendes asszony volt?)

Nagyon ügyes asszony vót. Nagyon ügyes, jó darab asszony. Nem ilyen kicsi, mint én. De neki lett egy betegsége.

Hát ez a Balázs Jánosné is el vót rejtezve, ez az asszony. Ezelõtt huszonöt évvel ez is el vót rejtezve. Egész nyáron, meg-megebredett, s akkor össze-vissza beszélgetett, s akkor újból aludt tovább. Ez az idegbetegség csinálta, aszmondom. Õ most es bolondkodott. Egy csomó pirulát bészedett, s alutt két éjjel, két nap. S akkor kolontolt félre. S aszmongya a lánya, hogy hát édesanyám, maga esment úgy

csinál, mint ezelõtt huszonöt évvel? Huszonöt évvel ezelõtt is így csinált, kolontolt. Akkor is valamit bészedett, s kacagtatta magát. Jártak oda csodájára.

(Le volt feküdve, s közben beszélt?)

Igen, s aztán amikor megebredett... Egy darabig aludt, s aztán akkor õ hezzafogott, s egy darabig beszélt, hogy milyen álmot látott. Ezt az embert látta álmában így, s a másikat... S Balázs Lajos bácsi, aszmonta, hogy a másvilágon olyan csúnya kertben van, hogy nincs semmi suhutt, s ott assincs, amit megegyék. Aztán meg es gyûlölte az az ember úgy, hogy többet nem beszélgetett vele.

(Szóval többen megharagudtak rá?)

Megharagudtak, meg. Aztán Szász Ferinek mit mondott? Hogy a sasok szedik ki a szemét, hogy... Én nem tudom na, ilyen bolondságokat.

(És akkor azon a nyáron õ nem dolgozott?)

Feküttt, s mondom, jártak, mentek beszélgetni, nezték, hogy na, se nem él, se nem hal, mer õ olyan élõhalott vót, de sokáig... S akkor õ aztán megebredett, s akkor kellett valamit egyék. Hát aztán Márta rendezte, ügyesen. Akkor megebredett, s monta, hogy õ milyen álmot látott, s újból alutt vissza.

(Molnár Sándorné Tófalvi Margit sz. 1929, Pálpataka)

5. (Hallott arról, hogy valaki elrejtezett?)

Olyan vót. Három nap is aludt. Édesanyámnak a testvére is olyan vót, hogy meg vót csinálva neki a nyújtópad, s a ruhája elészerelve, hogy na, öltöztessék. Igen, de szuszogott örökké. Amikor megjött aztán harmadik napra, felébredett, beszélte, hogy õ mennyit, hogy õ hova járt. Hogy ott mik vannak. Itt egy olyan ember vót, hogy a teheneket lopta el. Vitte Gyergyóba, s adta el. S aszmonta: ez a Suszter Laji egy szürke buta tehent vezet örökké a pokolba, vagy hogy mondjam, no. A túlvilágon. De nem veszi meg senki tõle. Örökké vezeti, s kínálja mindenkinek, de nem veszi meg senki. Olyanokot... S aszmonta, aki nem imádkozott rendesen, annyit állt térden, hogy a moha oda befogta. Ilyeneket hallottam, hogy beszéltek.

(A bátyjának már elõ volt készítve a hely, hogy lefeküdjön?)
Igen. Igen.
(Akkor tudták, hogy neki ez a szokása.)
Igen, körübelül.
(Hogy hívták a bátyját?)
Fábián Gergely, ez vót édesanyámnak az édestestvére.
(Piros Tamásné Fábián Rozália, sz. 1908, Fenyõkút)

6. Vót. Úgy hívták, hogy Gáspár József, ott benn Korondon. Mü úgy montuk, hogy elrejtezett. Hát az három napig alutt. Aztán az beszélgetett aztán, hogy hogy és mint, és mit látott.

Itt vót egy hatalmas nagygazda ember, itt Korondon, s aztán itt is vót birtoka Pálpatakán. De õ vót a legelsõ gazdaember Korondon. Vót egy leánya s egy fia, s mindkettõ meghalt. Ketten marattak, a két öreg. Tudja, olyan fösvény vót méges, hogy annyi vót nyárba a túró, a sajt, s asse tutta mi, amit el kellett adni, rengeteg. Így szombatonként, itt a hetipiac szombatnap van, hát akkor vót két üzlet Korondon ott benn. Vót lépcsõ, s oda kiment az árujával, s ha valaki egy kiló sajtot megvett, bár ha egy falattal nagyobb vót, az a nagygazda azt is kivágta, annyira fösvény vót. Pedig ketten vótak maradva, mert a fia a tizennégyes háborúba meghalt, s a leánya itthon halt meg, s csak ez a két gyerekük vót. Hatalmas, azt se lehet tudni, hány száz holdas birtokuk vót. Nagy vót, irtó. Úgy hogy saját kabalacsordája, öt-hat csitkós kancája vót, s azok csitkóztak.

Na, de azt akarom ebbõl kihozni magának, hogy az a rejtõzõ elalutt vagy micsoda, meghalt. Aztán várták többen, mit mond álmában. Sokan, szomszédok s mások. Azt az embert, azt a nagygazda embert látták, immár meg vót halva, s el vót temetve, látták, hogy egy nagy terített asztal elõtt le van ülve. S eleibe, immá meg ne botránkozzék, nem vót semmi olyan terítés az asztalon, hanem egy tálban lószar. Már bocsánatot kérek, de avvót eleibe téve. Ezt így sokan látták, errõl a nagygazda emberrõl. Aztán az a Gáspár Józsi bá, amelyik meghalt, e vót, de e nem vót meghalva! S aztán amikor õ

felebredett, sok mindent elbeszélgetett, hogy mit látott. Na, aztán úgy montuk akkor, hogy õ elrejtezett. Három napig alutt.

(Kovács Lajos sz. 1907, Pálpataka)

# "...sokféle jel vót égen s földön...". A krízis kulturális szerepéről

*Az itt következõ szövegeket 1993 és 1996 között gyûjtöttem a Székelyföld különbözõ falvaiban. A gyûjtések anyagából összeállított hiedelem-szöveggyûjtemények az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Adattárában találhatók.*

1. "Hát ne mennyünk messzébb, nekem vót, s most is megvan a harmadik fiacskám, most Udvarhelyt van. Hathónapos terhes vótam, amikor megijedtem, s monták, hogy amikor õ hathetes vagy hathónapos vagy hatéves lesz, akkor õ is beteg lesz. S akkor amikor a hat hónapot betõtötte, akkor úgy elévette ez a szívbaj, hogy nem bírtunk vele. Bévittük Szeredába, harmadik gyermek vót, jaj, mit tudjunk csináni, s odabe az orvosok se tudtak semmit csinálni. Azon a napon is háromszor lett rosszul, amikor hoztuk el, pedig egy hónapig bent vót.

(Férje: Mikor én bémentem utánuk, hogy hozzam haza, ide Szeredából, ott vót a gyermekkórház, a sarkon ahogy az állomásról megyünk bé, a felüljáró felé tér el az út, s a másik az állomás felé, ott a kenyérüzlettel szembe... Csiszér fõorvos vót, még vittem neki ezt-azt, mondom, doktor úr, valamit lehet-e? Aszmondja: semmi egyebet nem tudunk csinálni, aszmodja, hogy ne sírjon, ne ijedjen meg, egyáltalán ne sírjon, ügyeljünk rea. Na, hazavittük, aztán az asszony mondja tovább...)

Na, s akkor anyósom a Bükkbe (Gyimesbükkben) vót férjnél. S aszmonja: Mariska, ünnep elõtt vót, jöttek a nagyhetek, s hozd el a román papokhoz, csináljanak valamit, na. Én felöltöztettem a gyer-

meket, s magamat es, ott háltunk, s nagyhéten mindennap bévittük reggel, mikor miséztek. Bévittük, s ugye ott nem úgy van, mit a katolikus templomba, hogy székek s mik vannak, hanem a pap szépen elvette a haranglábaknál a gyermeket, én fiatalasszony vótam, hát úgy fétettem, nem attam vóna semmiért. S elvette s elvitte, s úgy ahogy mibe, pólyába vót a gyermek, letette a templom közepibe, s ahányan vótak a misén, õ olvasott rea a könyvbõl, s ahányan vótak a misén, mindenki ment körbe s imádkoztak, de ugye, én nem értettem, mit imádkoznak.

(A gyermek körül...)

A gyermek körül így körbe, s aztán mindegyik a gyereken így keresztüllépett, keresztülment, s akkor elmenet vissza, visszaléptek.

(És sokan voltak?)

Ó, sokan, sokan, olyan vót, harminc, negyven, még ejsze ötvenen is vótak. Ez így vót minden reggel.

(Férje: Egy hétig ott vótak édesanyámnál odale, s aztán mindennap kellett levinni...)

S akkor még adtam a papnak is pénzt, hogy ne, még csak misézzen úgy látatlanba...

(Férje: Misérevalót attál...)

S mikor jöttem el, aszmondta, de soha nem felejtem el, keresztet vetett a gyermek fejire, s úgy monta, félig magyarosan: kicsinyhitû pogány vótál s megtértél! A pap ezt mondta ...

(A román pap?)

A román pap.

(Magyarosan?)

Igen, magyarosan. Aszmondja: kicsinyhitû pogány vótál, s megtértél. Hazahoztam, jó órában legyen mondva (lekopogja), soha de soha többet ettõl a naptól soha se vót beteg.

(Férje: Nem vette elé többet...)

Soha, ez a betegség nem vette elé...

(Férje: A doktorok nem tuttak, egyáltalán nem tuttak segíteni...)

S a román papok ennyit csináltak, hogy megtérítették a gyermekemet.

(A gonoszt kiûzték?)

Kiûzték, me így monta, keresztet vetett rea, örökké anyósomat vittem, me én féltem na, s akkor örökké monta, hogy na menyünk, na gyere, s így s úgy. S hogy a nagyhéten ezt elvégezték, jó órába legyen mondva, kopogjam le, azóta soha de soha semmi baj nem vót. Hát mostmán nagy, me jövõre lesz harminc éves. Úgy hogy nõs ember, gyerekei vannak. Úgy hogy ennyi, ezt tudom mondani."

(Csilip Fülöpné Balázs Mária sz. 1939, Csíkdelne)

2. "Balázs Feri bácsinak a testvére a Lázról nõsült, Pistának hívták... A felesége a Lázról jött, az itt van né, Küsmõd mellett, Széppatak vagy milyen patak mellett, nem messze. Aztán az is elrejtõzködött. Aztán mondták na, me mentek oda, sokan mentek aztán. Voltunk a templomba, s mind ahányan voltunk, mind odamentünk az udvarára... S le vót feküve, nem ült, le vót feküve. S én az ajtóba álltam, az udvar felõl. S aszmondta, hogy menyjetek ki, s nézzétek meg, a száraz akácfa kivirágzott. S néztük, a teteje ki vót virágozva, három virág vót a tetejin! Vót itt is olyan.

Aztán sokat cirmólták, sokat. Igen. Akkó mondta, hogy mennyenek, nézzétek meg, hogy máma délután a Jóisten nyila, a villámlás belécsap a templomotokba, a templom mellé, a templom mellé! S belé is, délután két órakor, nagy fa, akkor is olyan nagy vót, belécsapott! Nem kõrisfa vót, zádogfa! Az iskola mellett, ahol van az a kõkereszt, ma is látszik, hogy le van égve. Belé is csapott, jött egy jó erõs idõ, s belé is csapott a villám, pedig a templomon villámhárító s minden ott vót, s mégis a nagy fába belécsapott.

(Az egész falu ott állt s hallgatta?)

Hát ott vótunk, s hallgattuk, s aszmonta, meglássátok, ez nem a kollektív alatt vót, a másik évbe már a kollektív alakult meg, meglássátok, hogy nem a csûrötökbe hordjátok a gabonát. Azt is megjósolta. Megjósolta. Aztán tuggya az Isten, az ember el is felejti. Pedig ott az ajtó között vótunk, s minden, s a sok ember tényleg benn, az udvar teli, minden.

Akkor aztán licitálták bé, a néptanácshoz, hivatták örökké bé.

S ott is megkérdezték, hogy honnét beszél. S õ aszmondta, hogy azok a szózatok jöttek neki is, azt kell mondja. Õ nem válogatta, hogy jaj, kivel beszél s kivel nem, ami neki jött, azt monta.

(Nem volt beteg, nem volt orvosnál?)

Én nem tudom, én azt nem hallottam. De amit mondott, az beteljesült, amit mondott, az biztos! Me rajtam is megtörtént!

(Mit mondott magának?)

Az történt rajtam is, hogy elvoltunk az urammal fakészíteni. S annyi eper vót! Annyi eper vót a tisztáson, hogy egy vedret meg lehetett volna tölteni. Még az uram csináta, hogy a fáról az izét lehúzta, s csinált olyan tölcsérszerûséget, s szedett a gyerekeknek, s aszmondta, hogy holnap eljövünk s leszejük! S másnap mentünk a fazekakkal, hogy szejük le az epret. S õk közvetlen ott dolgoztak az út mellett, me fiatalasszony vót, ott dolgoztak. S nem mentünk messzebb, mint kétszer ide az iroda, olyan távolságra, s mondom az uramnak: elég fiatal asszony, s közél az erdõhöz, mér nem megy epret szedni, velem szedeti az epret? Elmentünk arra a helyre, mer az uram jól ismerte az erdõt, s ott lapi nem vót összemászkálva, mer ahol szednek mégis epret, ott a lapit letapossák, na. De ott nem vót összemászkálva. S kérem, nem kaptunk, egy csiporral sem kaptunk!

(Közbeszólás: Igen, mer mondta ez a látnokasszony, hogy hozzanak egy csuporral neki is!)

(Szóval beszélgettek?)

Hogyne, beszélgettünk, s monta, hozzunk egy csuporral neki is. S akkor elmentünk, olyan távolságra egymástól, mondom az uramnak: jó fiatal, közé van az erdõ, s szedjen! S kérem, nem vót! Mi se szedtünk! Ez megtörtént rajtunk!

(Közbeszólás: És az irodánál?)

Jaj, az irodánál. Béjött az irodához vagy béhivatták, nem tudom biztosan, de annyi nép vót, teli vót néppel az iroda elõtt. S aszmondta, menyjetek ki, s nézzetek az ablakra, meglátjátok Jézust, fel van feszítve, s Máriát, s a szentképeket az ablakon meglátjátok, ott fog tükrözni. S mind néztük, mind néztük, még Mózsiné is bémentünk, a szomszéd asszonyhoz, néztük. S abba szobába fenn lakott a jegyzõ,

akkor még jegyzõ vót, az úgy félt! Nézett az ki, s mit látnak, aszmondja, engemet, engemet látnak! Az asszonyok, az emberek mondták: húzza bé az ablakot, lássunk valamit! De az úgy tükrözött, s azon Jézus s Mária, azon minden vót, az biztos! Na. Aztán úgy megijedett az a jegyzõ, hogy aztán az el is költözött abból a lakásból.

Aztán annyira híkálták bé, a milicista, ide az irodára, az asszonyt, hogy elköltöztek. Elmentek Temesvár mellé, Rékásra, elköltöztek vót."

(Szász Antalné Veres Berta sz. 1922, Atyha)

3. "Ez tartott pár napig. A templomban jött rá, aztán hazavitték. S tudott õ menni, de aztán mondom, mindig a vallásos dolgokról, s imádságokról, s Úr Jézusról, nem tudom, magát érdekli-e... Ezekrõl beszélt. És aszmonta, amikor én láttam, de többen vótunk, aszmondta, hogy vessünk keresztet, és imádkozzunk. Hát mondtam, vagyis én nem mondtam, de vótak ott nagyobbak, tudósabbak: há mit imádkozzunk? Aszmonta: eccer a Miatyánkat, s aztán az Úr Jézus szenvedéseit. Akkor még feltette a kezit a vállára, hogy most viszi az Úr Jézus a keresztet. Így kezdett õ aztán beszélgetni. S akkor aztán mindegyikünk, hát komolyan vettük a dolgot ugye, hát nem gyerekek vótunk, néztük, hogy ebbõl má mi jõ ki, vajon normális, vagy mi lesz vele? Hát õ úgy, ahogy mutatom, úgy vót a lába, az mégis egészen szembe vót velünk. Ott aztán mondta, hogy az Úr Jézus mennyit szenvedett a kereszt vivésivel. S mennyit kínozták õtöt, amíg keresztre feszítették. S õ ezt mind elsorolta. S aztán jött az este, me délután vót, vasárnap, s akkor eljöttünk, me ugye mindegyikünknek vót egy kicsi állatunk, akkor még, s mindegyik igyekezett hazamenni. De aztán másnap megint kezte, s megint folytatta.

Éppeg kapálás vót, mondom Gergelynek, az uramnak: én nem menyek, hát a kapálás az elsõ, hát tudja a Jóisten, mi lesz ebbõl. Hát õ kimenyen, aszmondja. Hát jó, menyjél. Akkó mondta, hogy térgyepeljenek mindenki le, s vessenek keresztet, s imádkozzanak... S akkor mindenki letérgyelt, engedelmeskedtek neki, hát ugye Istenem, rosszat nem mondott! Például katolikusok vagyunk, ugye, hát

rosszat nem mondott! Na, akkor én elmentem kapálni, s az uram kiment oda. Há aszmongya, szépen folytatta, beszélt, folytatta, ezeket a dolgokat, hát én nem tudom, aszmongya, hogy tud így beszélni, egy egyszerû asszony.

Na, aztán akkor odakerût a helyzet, hogy elment Máréfalára, az asszony. Hogy kivel, kivel nem, me vót neki egy leánya is. Vótak szülei Pálfalába, s ez itt az elsõ férje vót. S itt élt egy ideig, miután idejött, mielõtt egyszer csak így járt vóna. S akkor elmentek Máréfalvára, me aszmondták, ott van. S még zászlókkal s keresztaljával mentek innet többen. Na de aztán a milicia kezte zaklatni, nem hagyta... Aztán eztet még tudom tisztán, hogy elvitték Udvarhelyre a börtönbe.

(Ezt a Balázs Istvánnét?)

Igen, ezt a Balázs Istvánnét. Akkor ott vót három napig, nem adtak semmit, semmit neki, éheztették, hogy térjen magához, hogy mi lesz ennek a vége? Akkor még ott vót a börtönbe, s megtudta neki az édesanyja, pálfalvi vót, innet a szomszéd faluból. Az vitt neki túrót, kenyeret. Evett a börtönõr, de neki nem adott. Akkor megint bément a leánya onnat Pálfaláról, s kérte, hogy engedjék ki az anyját, há nem követett el semmi rosszat a törvény ellen, há mér tartják vissza? S aszmondta a börtönõr, hogy õ kiengedné szívesen, de nem az õ hatalma, hogy kiengedje. Akkor odament megint az édesanyja, s aszmondta, ha nem engedik ki, akkor õ jelentést teszen, hogy hát mit követett el rosszat, hogy így bébörtönzik.

Na, akkor kiengették, s aszmondták, hogy mostmár menyjen haza, s ha még megtudják, hogy még evvel foglalkozik, akkor bizonyára, hogy a börtönbe kerül. Kérdezte az édesanyja, hogy hát Irma fiam, enned nem attak? S aszmondta: nem. S há nem vótál nagyon éhes? Én egy cseppet se, nem vótam abszolut éhes. Aszmondja: hát az hogy létezik, hát egy nap, két nap nem eszünk, há hogy hiányzik nekünk! Aszmondja: én nem tudom, édesanyám, de engemet egyáltalán nem érintett az éhség. Úgy hogy mégiscsak valahogy a vallás által, s mint ahogy itt is prédikálta, az Úr Jézus szenvedéseit követte. Bizonyára az Úr Jézus megerõsítette, én úgy gondolom, az én buta

eszemmel. No de aztán mégis, még elvitték Szebenbe, de ott se találtak semmi hibát benne, s hazaengedték. Hogy aztán itt még mennyi ideig vót, azt én nem tudnám megmondani, hogy hogy vót a sorsa.

(Miután hazajött, volt olyan, hogy elájult?)

Nem. Nem. De nem is ment sokat a templomba. Me aztán Balázs Gergely plébános vót itt, s õ aszmondta, hogy mindent nem ké felvenni, me ki tudja, hogy milyen elmével beszél õ. No dehát az emberek is helyesnek találták, me aszmondták, hogy semmi ellenkezõt, semmi rosszat nem mondott. Há mondom, mikor én kimentem, akkor én láttam, úgy vót a lába, s mégis így vót, egészen fenn, az ágyból...

(Nem talált ki saját énekeket?)

Nem. Csak az imádkozást, amit a nép is ismert, s ott együtt folytattuk, s folytatták, akik még mentek, me két-három napig itthon vót, de aztán elvitték, hogy a nép többet ne menyjen oda, me munkaidõ van, s ne tartsa fel a népet, aztán elvitték Udvarhelyré, s ott bé is zárták...

(A tudományát honnan kaphatta?)

Hát a templomba érte utol, lelkem, a templomba. Úgy hogy ott vót a misén, s mikor mentek vóna ki, akkor õ ott rosszul lett, elesett. Na, akkor elvitték a plébániára, s akkor aszmonta Balázs Gergely pap, vigyék a lakására, ide ne hozzák, az én lakásomra! S akkor elvitték az õ lakására, a férjihez. S hogy aztán ott... Ez délelõtt misén vót, vasárnap délelõtt, a misén... "

(Imre Gergelyné Pálfalvi Erzsébet sz. 1911, Atyha)

4. "Jaaj! Az ott van most Temesváron, az ura meghalt.

(Igen? Mert úgy tudom, innen a Lázra mentek el.)

Igen, a Lázra.

(És él még Irma néni?)

Irma, Irma. S meg is monta! Õ meg is mondta aztat, hogy milyen világ lesz, hogy az õ lányai férjhez mennek, mind a kettõ, sofõrhöz

mennek férjhez, s hogy õk a gazdasághoz mennek, fejnek. Ott is vót Irma, de Pista bácsi õ meghalt.

Aszmondta, hogy kivirágzik az akácfa. Olyan száraz vót, lelkem, az az akácfa, mint ez a szék, ne. Aszmondta, kivirágzik, s kacagtuk. S imádkoztunk. Mentünk, Szekeres Pista, õ bement vót,s nézte, de nem csinált egyebet, a szeme bé vót hunyva, s beszélt. S reggelre kivirágzott az akácfa! Na. Hát ez, most Isten tudománya vót-e vagy mi vót, nem tudom. S akkor szegényt elvitték bé a miliciára, s megverték.

(Udvarhelyen?)

Nem tudom. Udvarhelyen vagy hol, de megverték. S akkor az ura hazajött. S akkor aztán elmentek Temesvárra. Aztán ott is folytatta, de aztán neki az Isten amit kijelölt, hogy hogy lesz, úgy lett, s most nincs baj vére. Nem is mondta vóna meg maga, hogy õ tudós asszony, hogy õ valamit tud. Csak egyszeribe reajött, délután, s akkor bement a szobába s lefekütt, s akkor elrejtezett. Rejtezõ vót!

(Kik ezek a rejtezõk?)

Az, amelyik elalszik, s úgy beszél. Rejtezõk.

(Amikor felébredt, Irma néni mit csinált?)

Akkor nem tudott semmit. Kérdezte, hogy mért vagyunk ott annyian, mi csinálunk. Nem tutta, hogy mi õtöt hallgassuk. (Hallgatták, hogy mit mond, miközben aludt?)

Bent vót egy illetõ, aki izélte... De mikor mondta, hogy a fa kivirágzik, akkorán kiáltott, hogy mi is meghallottuk az ajtónál. Ott álltunk az ajtónál ne. Kettõ benn vót, hallgatta. De csak aludt, nem csinát egyebet. Akkó mikor fékelt, nem mondta vóna meg maga, hogy beszél! Õ nem tutta, hogy mit beszél, mikor kérdeztük tõle. Õ nem tudott semmit. Irma néni, mi vót? Õ nem tud semmit. Csudálkozott, hogy annyian ott vótunk....

(Emlékszik-e arra, hogy Balázs Pistáné mondta, hogy miket lehet látni az ablakokon?)

Most is van olyasmi.

(Szóval nem csak õ mondta ezt?)

Nem. A templomon, az irodán, mindenütt. Olyan vízözönök,

olyan csíkok, olyan szivárványok. De akkor jött be, amikor õ kezdett beszélni, addig nem láttunk olyasmit. Akkor jött be. Templomba, mindenüve. Most is van, templomba lehet látni. Most is van. Mária, minden megjelent az ablaküvegen. Jézus, minden. Akkor jelent meg, amikor õ kezdett beszélni.

(Barabás Imréné Miklós Erzsébet sz. 1913, Atyha)

5. (Emlékeznek arra, hogy az hogyan kezdõdött?)

(Közbeszólás: Én egyébre nem emlékszek, csak híresztõték, hogy Anna jósol. Én nem jártam arra a helységre, ahol õ felment a hegyre, Rengõkõnek hítták azt a helységet, ahova õ felment, és sok-sok faluból zarándokoltak oda.)

Az uram is vót.

(Közbeszólás: Õ ott hírdetött. Õ ott hirdetött, de én helyszínre nem jártam. Nekem családom vót, nekem idõm nem vót, hogy én õt ott... Sem a házához nem jártam. Én, egyidõsök vagyunk, tizenkilencbéliek, mikor találkoztunk, beszélgettünk, hogy vagy, egyidõs, mi csinálsz, de különben nem házaltunk, egymásnak a házát nem látogattuk.)

De evvel a megmerõdéssel, õ mondta, hogy rosszul lesz, ettõl a perctõl pedig, nézték az órát, s csakugyan, mikor... S megmerõdött, s õ mikor magához jött, akkor õ elmondta, hogy... Még azt es mondta, hogy díszkapu fog lenni Máréfalvának az egyik felibe! S igaz-e, hogy díszkapu vót! Megjósolta, hogy díszkapu fog lenni. S még miket es jósolt, jusson eszembe.

Na, de az sokat megtérített. Annyian gyóntak, tuggya-e, hogy abba, a vallásosba úgy belénevelte. S átalmentek aztán a templomba, s ott fogták el...

(Tófalán?)

Igen! S lesték! Ez vót, erõsen...

(Közbeszólás: Õ nem járt a templomba! Õ nem járt a templomba! Hogy mért nem , azt nem lehet tudni.)

(Azelõtt se járt, mielõtt letiltották volna?)

(Közbeszólás: Nem.)

S nem vót ideje se. Onnat nem tudott menni a templomba me öregek vótak, s nem vót ideje, s mikor má akkorát nõtt, tizenhat, tizenhét esztendõs vót, mikor Laci elszöktette. Úgy õ se, nem tudott lány se lenni szegény, nem tudott, me... szóval gyengébb vót, na. Õ nem tudta magát rendezni, ahogy kellett vóna, me gyengébb vót, nagy strapa, állatokat tartottak a nagyszülõk...

(Közbeszólás: Onnan hozta be a tejet, vitte ki az élelmet, ott tanyázott õ es, de õ a fiataloktól el vót zárkózva...)

Aztán az ura elszöktette, s aztán együtt hazajöttek, s egy ilyen vallásos, aszmondták, Kadicsfalván egy ilyen asszonya vót, attól tanolta azokat a szentírás-dolgokat.

(Nem Keményfalván?)

(Közbeszólás: Keményfalán vót egy hívõ asszony! Keményfalán, egy nagy barna asszony...)

Na, akkor Keményfalán. Aszmondták, hogy odajárt valami hívõ... Nem tudom, de nagyon vallásos, nagyon tudott jósolni, minden... Én úgy jártam oda... Én nem vótam elragadtatva, egyáltalán. Hát elmonta a Nílus folyót s minden, de valahogy így. Én is ezeket olvastam, s azér nekem nem vót olyan feltûnõ, na. S így aztán akkor... Akkor õ úgy utazott, akkor veszítette el a gyermekét. Ebbe a prédikálásba s ebbe az utazásba. S akkor elveszítette a gyermeket, s evvel a kislányával maradt.

(Mire mondták, hogy az õ utazása?)

Ez, hogy oda öszegyûltek, oda Rengõkõhöz, s átalmentek a templomba, ebbe aztán... sok minden...

(Mondják, hogy hat hétig bújdosott.)

(Közbeszólás: Hát úgy beszélték, beszélték, de én úgy különben nem tudom. Nem tudom. Különben is messze laktunk egymástól.)

Azt tudom, hogy én nagyon vótam, terhes vótam a leányommal, és azér nem mentem, nagy hassal vótam, augusztusba született meg, és õ nyáron beszélt. No de nagyon hitt, ment es a templomba, s gyónt, minden, s erõsen jól lelkiesen... Felemelték, megmutatták, hogy meg van meredve, na. Ahogy õ le vót feküve. Eddig a percig, aszmondja,

meg tudta mondani, ennyi percet mondott, megnézték az órát, s felemelték, meg vót merõdve.

Sokan jöttek. Én es adtam még szállást azoknak, akik jöttek.

(Közbeszólás: Szekérrel jöttek, gyalog jöttek, messzünnen...)

Idõs emberek. Olyan vót, mind, mondjuk aztat, az Úrjézushoz ahogy jártak. Úgy lehet mondani. Annyi sokan, annyi nép vót, hogy rengeteg, a faluban... Bévitték aztán a miliciára...

(Közbeszólás: Aszmonták, egy pincéjük vót otthon, vót a két szoba között egy kamra, s onnan vót egy lejárás, s ott menekült meg akkor, akkor a törvényváltozáskor, magyar világ, s ez a másik világ jött...)

Az igaz, hogy ezt megjósolta, hogy ez a, miféle kaput mondott?

(Közbeszólás: Díszkapuk.)

Díszkapu is vót, Betlenfalván is vót. Többet jövendölt, csak most nem jut eszembe. Neked se jut eszedbe?

(Nem mondták, hogy rosszat csinált, olyan tudománya volt?)

Nem. Nem.

(Közbeszólás: Aszmondták, hogy az Istentõl nagy kegyelmet kapott, hogy õ így tudott jósolni, s elhalt, s még vissza is jött. S újra megéledt.)

(Simon Györgyné Pálfi Ágnes sz. 1919, Máréfalva)

6. (Emlékszik arra, hogy Anna néninek a csodálatos dolgai mikor kezdõdtek?)

Nagybeteg vót egyszer, azt tudom.

(Azelõtt is volt beteg? Mert Feri bácsi azt mondta, hogy a szívével volt beteg.)

Az igaz, igaz.

(A szívével volt baj?)

Tiszta igaz, na lássa-e! Az ember nem még emlékszik vissza, me má rég vót. Rég vót. Aztán akkor mondták vót, hogy: na, Anna néninek megjelenései vannak! S Anna néninek jelenései vótak, s minden! S hazakerült, s akkor itthon es. Jaj, Anna néni miköt beszél, s mit mond... Megint kezdõdött.

(Volt ott, amikor a háznál hirdetett?)

Nem, a háznál nem. Nem. A házhoz nem nagyon lehetett akkor menni, me õt hamar felügyelés alá vették, nem akarták hagyni. Õ csak akkor, amikor a Jóistentõl kapta a kegyelmet, õ csak akkor beszélt. Õ nem törõdött akárkivel. De õ tartózkodott attól is, hogy õmiatta ne kerüljön senki bajba. Aztán mikor kiment oda a mezõre, s ott beszélt, hát õ, jajistenem... Mi nép vót, úristen, hát soha el nem tudom felejteni, soha! Mi nép vót! Más falukból, városokból, mindenünnen, érti-e, hát annyian jöttek, hogy szörnyû, annyian jöttek. Sokan, sokan, erõsen sokan. Mentünk ki... Azelõtt a sok esõs idõ lejárt, a fõdeken sok lágyságok vótak, s úgy ahogy mentünk ki a krumpli sorokon mindenütt keresztül, ó, süjjettünk belé, de nem számított, úgy tuttunk menni ki azon, úgy haladtunk, hogy... No, mondom, lássátok-e, a Jóistennek hatalma van, me az õ akaratától tudunk haladni így. Édesapám, százkilós ember vót édesapám, száztíz, ebbe, eközött vót, s ki tudott jönni õ es. Annyit csodákoztunk, hogy hogy tudott kijönni oda, mikor otthon es alig tudott jönni-menni, s ki tudott jönni oda. Akkor csak vót a Jóistennek hatalma, ugye. Kellett legyen.

Egyesek akkor is, hogy hát így, s hát úgy... Én nem bánom, de õ amiket mondott, s amiket mutatott, azt mind láttuk!

Megmonta közbe, így ahogy az evangéliomot felolvasta könyv nélkül, semmi se vót elõtte, az semmit, úgy olvasta, mintha könyvbõl elolvasta vóna. S akkor eccer leült, megpihent, s aszmondja közbe: na, aszmondja, fiaim! Én most, aszmondja, meghalok, aszmondja, megmerõdök. Dehát azt honnat tudta? Na. De engem, aszmondja, fel fogtok mutatni a nép elõtt, hogy higyjenek. S há nem-e, egy olyan félóra múlva, ahogy meg vót merõdve, úgy a férfiak megfogták s felmutatták. Érti? Hát a csuda ölt meg minket. Hát mondom: a Jóistennek ha hatalma nem vóna, hát akkor ezt hogy tudná megcsinálni?

S akkó megint magához jött, esment, s akkor aszmondja: na, aszmondja, jön most egy ellenfelem, aszmondja, aki velem szembe, egy gonosz lélek. Így mondta. Fegyverrel, aszmondja. Meg akar lõni. De a Jóistennek hatalma van. Há nem-e jött? Zetelaki születésû, erdész vót, ment, s úgy meglövöm, aszmondja, mint a kutyát. De abba

a helybe a Jóisten megállította, nem engedte közé hezza, no! Nem tudott tovább menni! Nem! S akkor aszmondta Anna néni, mikor elment, hogy meglássák, mekkora nagy kár fogja érni. S azon a héten, vót két nagy tehenye, jó fejõs tehenyei, s nem tudom, borjú-e, mi-e, s mind a három elpusztult még azon a héten! Hát mondja meg, hát akkor valami csak kell legyen...

(Papok nem mentek oda ki?)

Nem, nem, hát ellenezték, a törvény nem engedte, nem szabadott, hát mondom, még õt is szemmel kísérték... Nem. Nem lehetett, egyáltalán nem.

(Máshol ilyen helyre kápolnát építettek...)

Hát ide még nem terjedt ki, úgy hogy nem tudom. Aztán elfogták, Zetelaka felõl jöttek a rendõrök, milicisták, s elfogták, s békísérték Zetelakára.

(Látta a milicistákat?)

Én nem. Nem hallottam, azt nem hallottam, lövöldözni, egyáltalán. Me aztán ugye, mikor lejárt minden kegyelme, mi jöttünk be, me se kenyeret nem vittünk, se semmit, éhösök vótunk, megyünk haza na...

(Egész nap tarott?)

Sokáig tartott, hát nem tartott egész nap, me délelõtt tíz órától délután négyig ott vót.

(Hogy volt ereje hozzá?)

Ezt mondom! (Ujjong.) Na! Ezt mondom! Mégiscsak a Jóistennek van hatalma. Õáltala kellett hogy csinálja! Hát akkor aztot hogy mondta meg nekünk... Vagy hol is mondta meg aztot, hogy õ kimegy a pusztába negyven napig..

(Elvitték Vásárhelyre közben?)

Igen. Na lássa. Onnan is, a börtön megnyílott, s elszökött, hazaszökött. Hát ha nem lett vóna a Jóistennek hatalma, akkor azt hogy tudta vóna csinálni? Õtet nem eresztette senki onnat ki, na. S akkor aszmonta, no, igaz, hogy kimejen negyven napig a pusztába. S ki óhajt, bár akárki, nyugodtan fölkeresheti. S fel is kerestük, kijártunk mi es. Me én is kijártam az egyik unokahúgommal, s akkor a

másik barátnémmal együtt, kimentünk! Reggel idejibe kimentünk, hogy kapjuk el, hátra, ó édes Jóistenem...

(Tudták, hogy milyen irányba menjenek?)

Hát igen, met magyarázták, me idevalók vótak ott is kaszálni, olyankor vótunk, szénacsinálni vótunk, s mondták, hogy látták, s füttyögtetett, savval egyik kenyeret adott, senni attak, sélelmet vittek ki neki. S no, aztán mentünk mi es. S ez az egyik barátnõm, annak az apjáék ott kaszáltak nem messze, s ez a lány tudta, hogy milyentájba van. Há mentünk is, me nekünk is ott van, abba az irányba egy nagy területünk, ilyen fenyõs, kaszáló is vót, de most, aszmondja a fiam, ottjártak valamelyik esztendõbe, hogy a csemeték úgy felfogták, hogy nem lehet kaszálni egyáltalán, egészen fenyõs erdõ lett. Hát ott van egy hektár, két hektár. Osztán ebbe az irányba vót Anna néni.

Osztán tudtuk a járásokat, me abba az idõbe a vadak nem jártak úgy, mind most, mentünk bátran, nem törõdtünk. Ma nem mennék én semmiért abba a nagy erdõbe, én nem! Sztán füttyögtettünk, me örökké aszmondta: füttyszó a jelszó! S ha meghallja, õ akkor vissza. S úgy es vót. Füttyentöttünk, s a jelszót adta vissza, s mentünk abba az irányba, s ott es vót. Vót egy posztóujjasa neki, s egy ruha rajta, s asse tudom, mezítláb vót-e, úgy hiszem mezítláb vót. De ahogy meglátott minket, a posztóujjasát terítette le, na, mindenki üjjön rea. Igen. Há mondja meg! Há nem lehetett, me azután is, ahogy hazakerült, a kaput kellett zárják, nem engettek senkit bé, állandólag, a templomba se engették... Osztán most pedig, hogy ilyen változás lett, nemigen jár. Lebetegedött, közbe eltörött a lába, felment az udorba, hogy vessen szénát, s úgy leesett, hogy a lába eltörött. Aztán sokat kezelték, s így aztán otthon rekedt...

(Azt látta maga, hogy a madárka a tenyerébe szállt?)

Én a két szememmel láttam. Hát ott vótunk mind, amikor odamentünk, s a posztóujjasra leültünk, abba a szent helybe... Mü úgy hívtuk a madarat: leánkamadár, olyan madár vót. Na. S aszmondja: ez nekem a barátom, aszmondja. Ez a barátom nekem. A kenyeret elévettük, s: add csak ide azt a kenyérbelet, aszmondja. Innen a kezembõl mind megeszi. Odaadtunk egy darab kenyérbelet, a kezibe elmorzsolta, s a madár reaszállott, s onnat megette. Mü láttuk a

szemünkkel, mü hárman vótunk. Láttuk ezt, má eccer biztos, hogy láttuk.

(Éjjel is ott volt?)

Ott vót. Kérdeztük tõle: hát Anna néni, éjjel hol aluszik? Itt a fa tövibe, aszmondja. Az ujjasra reafekszem. S nem fázik? Én nem, aszmondja. Ez eccer százszázalékos.

(Nem énekelt?)

Nem énekelt. Hanem amikor az isteni kegyelem megjött neki, akkor elmondta, ami a szentírásba... De mondom, úgy mondta, mintha füzetbõl vagy könyvbõl olvasta volna. Anna néni, ezt honnét olvassa? Nekem, aszmondja, súgják, aszmondja. Olyan vicces vót örökké Anna néni. Ez vót.

Én hittem benne, ez eccer biztos. Én hittem benne. Me ha nem lette vóna igaz, akkor mindenféle nem történt vóna meg rajta. Nem. Ugye Zetelakáról is megszabadult, bezárták, s megszabadult. Hát akkor hogy jött vóna haza, mondja meg? Csak a csuda ölt meg. Ki kalauzolta õtet haza olyan messzirõl?

S él, jól bírja magát. A férje meghalt, de õ jól bírja magát.

(Van olyan, hogy most is mond, vagy a jövendõrõl jósol?)

Hát nem szabad. Õ most es, mikor van kegyelme, így mondják, me én nem jártam bé, me ugye félünk na, félünk. Õ megyen be a pincébe, s máskor a konyha ajtaját bezárja, s õ otthon elmondja magába, hát nem magába, me hangosan, s ahogy akarja. De nem lehet na, ugye nem lehet, az ember saját magát is bajba hozza... Habár... Mondtuk neki, hogy mi sére mér nem jön el legalább vaegyszer. Há, fiam, nem megyek el. Há nem... (suttog). Há nem megyek el fiam, én otthon imádkozom. Ügyes asszony, biztosan. Pláne fiatal korába, mikor mi fiatalok vótunk, s szeretött minket, a végtelenségig. Örökké hogy hát... jaj, Laci ha hazajönne, hogy lássa, hogy vívom magamat! Pedig õt nem izélték, egyáltalán, férfiakkal, abszolút egyszer se, sohase. Nem, egyáltalán. Csak így viccelõdött a fiatalokkal, nem vót olyan...

(Sokat szenvedett...)

Az, az. Hát monták, abba az idõbe még nem tudom hány helyt vót ilyen...

(A háború után?)

Igen. Egy olyan, én nem tudom, férfi vót-e vagy nõ, hogy az oldalából a vér s a víz folyt...

(Itt a környéken?)

Nem, nem itt, nem. Nem tudom, melyik országba. Aszmondták, vót vagy nyolc vagy kilenc ilyen prédikátor. Azt hallottam.

(Azt nem hallotta, hogy a kútból Mária emelkedett ki?)

Hát az lehetett... Ugye, én nem emlékszek ilyenre... Hát ugye ez el is jött, háború is eljött, de hogy még mi fog jönni... Allesz aztán a nehéz!

(Azt ki mondja meg, hogy mi jön ezután?)

Ezt állítólag, aszmongyák, hogy van egy olyan füzet, hogy meg van írva, a szentírásba meg van írva... S máskülönben is, a közmondásba sokszor mondjuk, s sokszor monták az öregek es, hogy ezer tõtt s ezer nem telik. Ugye, ebbõl ki lehet venni mindent. Úgy hogy má ott vagyunk az utolsó ponton. Bármelyik percen... lesznek földrengésök, villámcsapások... Közbe az Úr Jézus el fog jönni, s fog ítélkezni felettünk, úgy a holtak felett, mint az élõk felett. Úgy hogy aki megéri, megéri, s aki nem... Ez eccer meg van jövendölve, ez százszázalékos. Ezer tõtt s ezer nem telik. Settõl tovafele bármelyik percben várható. Hogy mikor lesz, azt nem tudjuk. Állítólag, én nem tudom, olvasták vagy hol... aszmondták, hogy kilencvenkilencbe lesz teljes napfogyatkozás... Akkor jõ el a...

(Sötétség?)

Sötétség s földrengés. Úgy hogy ezer tõtt s ezer nem telik. Mü ehhez vagyunk hozzatartózkodva, aztán hogy mi lesz a vége... Az jó nem lesz, az eccer biztos... Az jó nem lesz... megérjük-e, túléljük-e, nem-e, de...

(Vajon Anna néni kiáll-e megint az emberek elé?)

Hihihi... nem hiszem.

(Azóta itt a környéken nem történt ilyen csoda?)

Nem, nem, nem. Abba az idõbe aszmondták, hogy még Anna nénivel együtt kilencen vótak. Falukba, városokba, hol vót, tuggya a Jóisten... Olyan is vót, hogy az egyik férfiúnak az oldalából vér s víz folyt. Hát ott van ugye, hogy Jézus képének es, hogy rajta van, hogy vér s víz folyt.

(Mihálykó Lajosné Péter Terka sz. 1927, Máréfalva)

7. (Amikor Anna néni prófétált, járt ott?)

Minden, amit mondott, minden bétõtt. Minden, minden. Ebbõl komoly baj ne legyen, de minden, minden... Akkor õ mindent valóságost mondott. Igaz, hogy elhurcolták Vásárhelyré, ahajt az õrök õrözték, a lakat leesett, s hazaszaladott. Eleget hurcolták, eleget hurcolták...

Ugye megmonta, hogy kollektív lesz, társulás lesz, s szérün csépelünk s aztán csûrbe csépelünk, s aztán, hogy a földeket a nép visszakapja. E mind bétõtt. E mind bétõtt. Egyebet nem tudok mondani, minden bétõtt.

(Hogyan kezdõdött ez?)

Neki, az Isten kegyelmet adott neki. Keresztaljával oda mentek ki Rengõkõhöz, s amit mondott, hirdetett, a nép, a milicia eleget hurcolta, eleget üldözte, dehát... Amit mondott, minden bétõtt. Me mü es jártunk oda. Egy máréfalvi ember a Rengõkõre reapiszkolt, na, aszmondta, annak olyan gyermeke lesz, Gyímesbe vót olyan, ezelõtt száz évvel. S olyan is vót! Pedig csak még két hónapos vót akkor a felesége! Nem tom melyik fiammal vót egy, egyszerre szültünk.../

(Nyomorék lett?)

Nyomorék, nyomorék! Úgy hogy senkinek meg nem mutatták, egy pap megkeresztelte, s... Õ meg is mondta, hogy milyen lesz, s olyan is lett. Olyan es lett. A bábaasszony járt oda, s járt hezzánk... Megmonta, hogy olyan lesz, hogy akkora két szeme lesz, mint egy ökörnek, füle lesz, mint a marhának, s a keze-lába olyan lesz, mint a pipének, a lúdnak, s a szája mint a nyúlnak... Mindent megmondott, s rám is mit mondott, bételjesedett (t.i. két fia meghalt, a harmadikkal haragban vannak). Há ugye, rokonság is, idejött, beszélgettünk, s

Isten adott kegyelmet neki, na... Rosszat nem szabad mondani, me õ most tudja, hogy mit mondunk.

(Én ha elmegyek hozzá, akkor elmondja, hogy mi itt mit beszéltünk?)

Nem mondja magának el, csak õ má tudja, nem mondja el, csak tudja. Ugye a kapu örökké bé vót zárva, nem lehetett senki bémenjen oda, éjjel ha valaki, de a milicia örökké leste. Na. Valamelyik esztendõbe úgy megbüntették vót, hogy gyalog bé kellett menjen százszor a városba s haza. Örökké a milicián kellett jelentkezzen. Demokrácia alatt! Na.

Testvére veszekedött, hogy ne hirdessen. S aszmondta: te velem ne foglalkozzál, eddig s eddig beteg leszel, te érd meg a magadéval...

(Ez Sándor volt?)

Sándor vót a sógora, a testvére pedig Margit. Ugye az apja, az öreg is megházasodott, õ aztán megházasodott, az apját hozta el onnat, egy hétig gondozta, s halt is meg. Má ugye kilencven, mennyi vót az öreg. Nem ártott senkinek, imádkozott. Amikor magyar világ vót, az ura katona, izé, katonának elvitték vót, jártunk fonókba, akkor es így a kegyelmet megkapta vót, úgy hogy nem tudott semmirõl semmit, az eget nézte, s hirdette az evangéliumot.

(A rengõkõi hirdetés elõtt volt ez?)

Azelõtt, magyar világba! Aztán mikor magához tért, akkor örvendett, hogy ott vagyunk.

(Mondta, hogy tíz asszony együtt járt fonni.)

Ugye mondta? Hazugságok nincsenek. Amit mondott, minden bétõtt. Aki rendõrök is mocskosok vótak véle, azokat is az Isten elrendezte. Elrendezte. Nem tudom, jóból kérdezi-e, nem-e, én a valóságosat mondom. Eleget hurcolták... Szenvedett biza sokat, sokat. Ugye agyonverték... S az õrök aszmondták, mikor a lakat leesett, ugye bezárták a börtönbe: innét mi távozunk! Ez ki tudja, hogy kia, mia. Gyalog hazajött Vásárhelyrõl, nem tudom, mondta-e.

(Mondta.)

Ugye, nem hazudok.

(Mondta, hogy egy ruhát kapott...)

Igen, igen. Hát jöttek Vásárhelyrõl, s mindenünnen, amikor õ hirdetett. Mindenünnen vótak, Csíkból s Gyimesbõl... Ugye neki nem szabadott aztán olyanokot mondjon, ami igazságos, semmi se vót szabad. Itt a, Kadicsfalván akié vót a nagy malom, az édesanyja idejött, me a leánya elment Bukarestbe. Az urával összevesztek, Annus néni, van két fia, Mihály Feri, s a másikat nem tudom, hogy hívják. Me ha, sírt kegyetlenül. S aszmondja: most nem tudok semmit mondani, me most nincs kegyelem. Amikor... Idejött, aszmondta: jöjjenek ide! Menyjenek el Bukarestbe, ide s ide, ebbe a vendéglõbe, s megkapja a leányát. Ekko s ekko. Meg is kapta, úgy hozta haza. Hát õ itt vót! Mégis tudta, hogy hol van, pedig nem is ismerte. Ez így van! Valóságosan! Anna néni... Még máig él a vénasszony. Azt írta vót a levélbe a leány, me keresték, hogy úgyse kapják suhutt meg, de ugye megkapták, az édesanyja. Az ura katona vót, a székely hadosztályba. Most a malmot visszakapták, az épületököt visszakapták...

A testvérinek aszmondta Anna néni: te ne foglalkozz velem, te érd meg a magadéval. Neki mikor jött a kegyelem, akkor is kellett hirdessen! Nem lehetett, aszmondják, eltitkolni! Csak be vót zárva, s nem tudott senki se... Amit mondott, mind jót mondott.

(Amikor fiatalok voltak, s fonóba jártak, akkor õ elõre bejelentette, hogy lesz kegyelem?)

Nem. Egyszerre csak jött. Akkor a két kezit kitárta, mint az Úrjézus, s a szeme fel, s kezdett hirdetni. Azután asztán, mikor elment a kegyelem, örvendezett, hogy ott vagyunk.

(Nem kérdezték, például mikor valakinek halottja volt...)

Akkor nem vót. Most van olyan. Akkor nem vót ez.

(Õ a túlvilágot látja?)

Csak mindig. Me én mondjuk, én ha odamennék, s megkapná a kegyelmet, én megkérdezném. Nekem két fiam meghalt, édesapám, édesanyám, hogy hallám a túlvilágon hogy vannak. S megmondaná. Azt is megmondaná, hogy mit izennek. Me az egyik fiamat a cigányok agyonütték nyócvanba, Szászkézen, a másik ide bé lakott, három gyermeke, nyócvankettõbe leesett a szekérrõl, az is meghalt... Maradt a felesége három gyermekkel... S ennek a másiknak pedig

nem vót, huszonhét éves vót, a nagyház meg vót épülve idebé, akart nõsülni, s gyilkos kezet kivették... Õ nem vót hibás! A cigányok! A bakter is aszmondta: õ nem vétett senkinek. Csak részegek voltak a cigányok, egy akkó szabadult a börtönbõl, s aszmondták, amíg egynek az életit ki nem oltsák, nem feküsznek le. Három napja vót, hogy ittak... Olyan áldott fiam vót! Nem kéne dógozzunk, ha õ élne...(sír).

Hát vót olyan, hogy a testvéremnek az apósa ment az erdõbe. S mondta: menyjetek utána, ne menyjen az erdõbe, mondjátok, me szerencsétlenség történik, s az is történt. A fát ahogy húzatta, a felhöngörödött, s mind a két lába eltörött, na. Akkor ugye erõsen szigorították, hogy nehogy valakinek valamit mondjon. Most aztán ejsze nem bajlódnak. Ugye.

A Jóisten megsegítette, adott szenvedést es, türelmet es, jó leánt, jó vejet... Nincs mit csinálni. A leánya mindennap megy a templomba, áldozik. Igaz, gyermek nincsen, me a Jóisten nem rendõt, de rokonság van elég...

Õ, sugallja az Isten, hogy mit mondjon, s az angyalok. Ha maga meglátná, milyen értelmesen beszél...

(Sokszor beszéltem én vele...)

Nem az, hanem amikor jön a kegyelem. Vagy magának nem volt kegyelme? Nem? Me mikor nincsnek otthon, csak akkor... Attól függ. Most ugye, halottakkal lehetne beszélni, me jön a halottak hónapja. Esetleg ha, maga ha, ha vannak halottjai, hát akkor magának megmondaná, hogy hogy vannak, jól vannak, mit izennek. Nehogy megmongya, hogy én montam... fel van véve oda?

Nekem öt apró gyermekem vót, s egy mostoha, az uramnak a testvérének a fiát neveltem, s mindenszentekkor aztán örökké idejött s megaprószentekelte. A testvére ide le lakott, Mariska, velem egyidõs, s az aztán örökké a rokonságokat, me rokonok vagyunk, felkereste. Megaprószentekelte. Erõsen-erõsen szerette a rokonokat, mindenkit, mindenkit...

(Mihálykó Mártonné ? Zsuzsanna sz. 1926, Máréfalva)

8. Rengõkõnél, igen.

(Ott volt?)

Igen, ott. Olyan terhes vótam, hogy omlófélbe, kötszer a zsebembe vót, mindenféle, ami kellett legyen, me hat gyermekemnek én vágtam el a köldökét... Itt bábaasszony se vót. Aszmondta: négyezer ember van ott! Annyian vótunk, õ maga monta, Anna néni. (Anna nénit ismerte?)

Komaasszonyom! Egyik leányomat keresztelte. A nagyobbik leányomnak õ a keresztannya, me váltig egyidõsök vagyunk. Õ tizenkilences, én húszas. S együtt vótunk, leánka korunkba is együtt barátkoztunk, s minden. Amikor Szebenbe vótunk ott es együtt, me õk elszöktek, me nem akarták hezzaadni ahhoz a legényhez. S akkor aztán eljöttek Szebenbe, jelzem, mi is ott vótunk, s vasárnap délután mentünk oda náluk. Me õk egy szobát fogadtak, s onnat jártak dolgozni, s ott örökké vasárnap délután elszórakoztunk s elbeszélgettük az otthoni dolgokat... Aztán azután hazajött, me ott vót neki, hogy öröklött, s hazajöttek. Aztán má beleegyeztek, me muszáj vót beleegyezni, a szülõknek...

Aztán, mikor a Rengõkõnél, ott es ott vótam.

(Az hogy történt?)

Egyszer csak, egyszer mondták, hogy kegyelem jött neki, s akkor hallottuk beszélni...

(De az a faluban mással nem történt meg?)

Nem, nem. Nem, csak õ. Egyszer mentem, itt ösveny vót fenn, s akkor ott vót egy földje, kapát, s beszélgetni keztünk, s aszmondja, egy kicsit maradjak ott! Még vót egy leány velem, az ment az esztenához, pásztor vót, major az apja s a bátyja, s vitte az ételt. S aszmondja, kicsit maradjak ott. S ottmaradtam, s aztán aszmondta: van kegyelem, kegyelmet kap. De én asse tudtam, de én úgy megütõdtem, leültünk egy bokor alá, de õt akkor má zavarták örökké, s én olyan ideges vótam, hogy ahajt valaki meglát, s hát õ ott beszél, s ott elfogják. Sokmindent mondott, de én nem tudtam megjegyezni semmit, annyira ideges vótam, hogy nem tudtam semmit megjegyezni. S akkor õ elmondta a kegyelmet, ami jött neki, azt elmondta nekem ott, de mondom, én nem tudtam megjegyezni.

Eccer megint itthon vót a húgom Temesvárról, s aszmondja, el kellene menjünk Anna nénihez. S há mondom: menjünk. Itt a réten felmentünk, a földön kinn vót, ültette a répapalántot, emlékszem, éppen ilyen tavaszi idõbe vót, s ültette a répapalántot, s vótak nála ejsze olyan három-négyen, akik mentek oda, akik ejsze tutták, hogy ott van. Mindenki ültette a répát. Odamentünk, köszöntünk, mi se montunk egyebet semmit, fogtuk a palántot s ültetgettük. Egyszer aszmondja: na, még van öt percünk. De nem nézett se órát, se semmit, aszmondja: még van öt percünk. Még szúrjuk a palántot, s aszmondja, ott az idõ, menjünk az árnyékba. Mentünk egy fa árnyékába, aztán õ ottan sokat-sokat énekelt, szép ilyen szent énekeket, mindenfélét, s ott magyarázott, me olyan hangja vót, még a túlsó határba is meghallották s odajöttek. Mikor leültünk, vótunk tizenketten, s mikor felálltunk, vótunk ötvenketten. A kapások mind oda összegyültek, a hangját ahogy meghallották, olyan messze hallott a hangja. Na, ekkor kétszer vót találkozásom, s akkor a Rengõkõnél.

(Ez elõtte volt?)

Elõtte, igen. Ugye aztán Rengõkõnél rengeteg nép volt. S ott is ezeket a fejezetököt ahogy mondta el... De egész nap esött az esõ, úgy csepergett, nem olyan nagyon esett, de örökké esett, hullott az esõ, úgy hogy az ernyõt örökké felette tartották. S egy kicsi izé vót rajta, kicsi ing s lajbi, s kicsi szoknya, s õ nem fázott, s a többi népek úgy fáztak! Me hideg vót!

Aszmondta: nyolcat elvégezett, nyolc fejezetet, s akkor aszmonta, a másik kettõt elvégezi délután, aszmongya, me kifáradt, sokat mondott. Abba a helybe lefektették, me õ így valahogy elaludt, elszenderedett. Fektették le, amikor a fejezetnek vége vót. S felkelt, s aszmondja hogy: elvégezem a másik két fejezetet, aszmondja, me má délután három órakor jön értem egy megfizetett lélek Zetelakáról. Nohát osztán mikor elvégezte a fejezeteket, erõsen kérte a népet, hogy távozzanak el, menjen el mindenki. Igende senki se ment! Mindenki kíváncsi vót arra, hogy ki jön érte. S tényleg, mikor három óra lett, jöttek. Jöttek onnat Zetelakáról, az a férfiú, hát az jött, puskát hozott a kezibe, erdész vót, vadõr! Aszmondta: lelövi, mind a kutyát! Igen,

de nem vót mersze... Szóval aszmondják, a puska így járt a kezibe, reszketett a keze. Úgy hogy aztán nem bántotta, egyáltalán. De aztán megjöttek arra, úgy hogy... Megjöttek, úgy hogy a népet zavarták széjjel erõsen a miliciák...

Jöttek a hegyen keresztül, hogy hát fogják el. De nem tudták elfogni! Aszmondták, hogy ott ahol vezették õt el az emberek, hát nem látták, nem látták õt, hogy hol van. Pedig ott vót az emberek között, me vezették. Úgy hogy aztán a népeket zadarták szerteszéjjel, hogy ne legyenek sokan... Aztán úgy mentünk szanaszéjjel. Mondom, ekkor hallgattam végig a beszédet. De vót még künn õ az erdõn sokáig. Oda nem tuttunk menni, me nem is tudtuk, hó van. De sokan azt is tudták, és oda is elmentek, messze oda hátra Virgóba. Az emberem ott kaszált, aszmondja, hallotta, hogy egész nap mondnak, mondnak, de nem tudta, hol, csak hallotta a beszédet. Mondtak. S egy ember ott elment mellette, s aszmondta: nem láttad az ökröket? Közbe nem az ökröket kereste az ember, hanem kereste Annát. S az én emberemnek aszmondta, hogy keresi az ökröket. S aztán tudta meg vót, s aszmondja: nem hogy megmondja nekem, hogy mit keres, me a kaszát én es otthagytam vóna, s elmentem volna. Me oda es, az erdõre is sokan felmentek vót.

Anna néni beszélt, sokat beszélt, de nagyobb része mind igaz, mind bétõtt. Így apránként. Nem egyszerre, így apránként, amit õ megmagyarázott, mind bétõtt. Aztán most, nem tudom, hogy azután, nem engeték, otthon is örökké zárták bé a kaput, hogy ne menjen senki be. El is hurcolták vót, elvitték, Vásárhelyt vót, s aszmondják, mikor Vásárhelyrõl jött haza, a talpán mind el vótak vágva az erek, mezítláb jött haza... Na, akkor itt vót az udvarhelyi kórházba, s ott vót még egy embör, s az embör hazajött, s aszmondja: na, meghalt Úrfi Laciné! Na meghalt, aszmongya. Hát közbe, õt ki es vitték vót a hideg házba! Mikor még mentek ki azután, nem tom mér, akkor hát imádkozik! Úgy hogy õ nem halt meg! De itt, aszmodják, mind elvágták az ereket, lában, s mindent. Úgy hogy akkora vót az isteni hatalom nála, hogy nem halt meg. De õ sokat szenvedett na, sokat szenvedett.

Úgy álltak a kocsik sorba ott nála, s õ ellett. Neki megjelent, szóval megjelentették, hogy jönnek utána, s kiment Kövespatak közi. S aszmondja, egy bokor alá lefeküdt. Mi ott küjjel arattunk, s jött a milicia, s aszmondják, hogy jöjjek bé. Akkor is egy kicsi csepergõ vót, sík vót, hát még jól elestem. Hát hogy láttuk-e Anna nénit, hova lett el. Én nem láttam, mondom, mi arattunk, én nem láttam senkit. Aztán elmentek ki azon, s ahajt künn le vót feküve, egy bokor alá, úgy magyarázta õ azután, s a kutyákkal mentek, s közbe egy nyúl kiszökött a bokorból, s a kutyák elfuttak a nyúl után, s akkor nem kapták meg, megmaradt ott a bokor alatt. Úgy hogy sokat, sokat hurcolták, még Zetelakára is átalvitték vót.

Vót egy sógorasszonya, az aztán nagy ellensége vót, szóval az urának a testvére. Amikor kocsival jöttek, még bélökte a kocsiba. Biza-biza, még neki es jutott elég! Aszmondta: ha õ még egyszer Úrfi Lacinak a felesége lesz, akkor a népnek baj lesz. Hát elég nehéz es vót... Micsinájjunk... Az ura nagy erõs ember vót s meghalt, s õ megmaradt. Az állásról leesett, egyszerre mind a két térde eltörött. Akkor negyven napig benn vót a kórházba, húzatták a lábait, me nem tudták akkor se gipszbe, me reumával teli vót a lába, s meg kellett gyúgyuljon. Mekkora fájdalom vót! Azután megint az udvaron ment, ment bé oda a nyári konyhába, éppen, nem es tudom, aprószentek napján vót-e, s akkor eltörött a keze... Úgy hogy sokat, sokat szenvedött õ életibe. Most má kéccer is üzente vót, hogy menjek, de nem tudtam vót felmenni, úgy hogy nem találkoztunk.

(Dénes Ferencné Dávid Róza sz. 1920))

9. Teccett-e ott járni? Az az én sógorasszonyom.

Hát én amikor mentem az uramhoz, hát én nem is ismertem, én vótam máréfalvi, s az uram zetelaki. S annyira öntudatos vót, õ es annyira érezte vót, hogy édesanyámat odahívta, s aszmondta neki, pedig én nagyon fiatal lány vótam, me még, tizenhét, tizennyócadikba vótam, hogy aszmondja: Jula néni! Me az én édesanyám s az õ férje elsõ unokatestvérek.

(Laci bácsival elsõ unokatestvér?)

Igen. S aszmonta: Jula néni, maga arra gondóljon, Juliska férjhez mejen ebbe az évbe! Aszmondja: ne beszéljen, Anna néni! Ilyent ne mondjon! Sze nem lehet, aszmondja, még leánka, hova menjen? Nem lehet! S nem tõtt, õsszel udvarolni kezdett, tavasszal, májusba megvót az esküvõ. Ennyi az egész.

(Mihály bácsi emlékszik, hogy Zetelakán mi történt?)

(Férj: Igen, de akkor én katona vótam, újra a román hadseregbe, ötven, negyvenkilencbe történt, negyvennyócba behívtak.)

Mi történt vót akkor Zetelakán?

(Anna nénit ott fogták meg!?)

(Férj: Nem ott fogták meg, hanem...)

Gázménbe fogták meg! Gázméntõl hozta el a milicia, õrözte, én még...

(Férj: Ott az Úrfi Sándorékén lejjebb...)

Ott, Gázmén patakába, há ott vótunk, én es ott vótam, édesanyám is ott vót...

(Az nem bent volt Zetelakán?)

De ott es vót, Zetelakán, Tófalába, vót, vót, vót! Me attól eltekintve, õ amikor idejött, akkor már három napja vót, hogy õ odavan. Úgy hogy nem tudtak róla. Az alatt az idõ alatt vót Zetelakán.

(Férj: Én nem vótam otthon, katona vótam a román hadseregbe, de még ott is híre vót, a katonaságnál.)

Aszmondta az édes testvérinek az ura, hogy: egy asszony, mikor mentünk Gázmén patakába, ki oda, mikor õ prédikált ott, s aszmondta a testvérinek az ura, hogy ennyi, egy asszony ennyi bolondot el tudjon bolondítani, ennyi népet el tudjon bolondítani, aszmondja, s úgy megnémult, többet soha se szólott senkihez az az ember. Azon a nap! Soha, soha nem szólott senkihez. Erõsen erõsen....

Szóval én édesapámtól hallottam, hogy õ gyermekkorába nagyon megijedt vót. Gyermekkorába nagyon megijedt vót. S az úgy benne vót, hogy az benne fokozódott, az az idegbetegség, s az a... ez egy olyan, hogy mondjam, olyan átmeneti betegség vót neki, hogy õ nem ártott senkinek, nem foglalkozott senkivel, csak a vallást, örökké

a vallással foglalkozott. Ugye, a kommonista világba állandóan hurcolták, állandóan. Itt a nagy iskolába, mondom, mondtam az uramnak, hogy leánkák vótunk, nem is leánkák, me asszony vótam mán, mikor az iskolába csinált egy nagy összejövetelt, úgy mondta, hogy lesz egy búcsúest, viszik el õt s nemtommi. S három mentõ vót, itt az iskolánál meg vótak állva. Hogy na, búcsúzott a néptõl, hogy na viszik el. De nem tudták elvinni! Neztük. Feltették a mentõre, milicia, minden ott vót, s nem tudták elvinni! Leszálltak, s mentek gyalog, s mentek a mentõk. Hogy milyen hatása vót, hogy vót, mint vót, azt nem lehetett tudni. Hogy nem akarta a sofõr, hogy menjen a mentõvel, azt má csak õ tudja. De gyalog vitték el, ez biztos. Négy milicista kísérte, mintha rablót kísértek vóna, vagy nem tom mi...

(A falu között milicisták kísérték?)

Ezt én a szememmel láttam! Édesanyám is!

(Hát akkor õ nagy ellenség volt!)

Hát a kommonisták nagyon ellenkeztek, a vallással nagyon ellenkeztek. S állandóan, amíg a vallást tiltották, a kapojok mindig bé vót zárva. Oda nem szabadott, csak kimondottan rokonság ment oda, ezek nem... Nem szabadott odajárni, nagyon nagyon tiltották, me õ a vallást hirdette örökké. Nem foglalkozott senkivel, sem a törvénnyel, sem senkivel, s csak Istenbe bízzunk s higyjünk s megsegít. S igaza is vót. Igaza is vót.

(Honnan volt ez a képessége?)

(Férj: Hát ez az elõérzete, hogy miből származott, azt nem lehet tudni...)

S az én leánkám is, aszmongya, mikor beteg vót, hogy nézze meg, meggyógyul. Neki van egy olyan elõérzete, hogy olyan nagybeteg vót az uram, hogy tökéletesen, hittük, hogy meg es hal. S aszmondja: meglátja maga, hogy megjön. S megjött! Neki is olyan elõérzete van.

(Mikor prédikált, mit lehetett látni?)

Õ elmondta a szentírásnak egy cikkit. Akkor õ egyszerre úgy eresztette el magát, hogyha nem kapták el, elesett. Akkor letették, önmagától helyrejött, felállt, kezdett egy cikket, megint elmondott.

De a milicia közbe õrözte, hogy nehogy valaki... Me mondom, a törvénnel soha nem foglalkozott, soha! Csak a vallással. S aztán amikor elmondta az övét, a milicia összefogta, s vitték bé, asse tudom, merre vitték, nem láttuk, de akkor a nép bomlott fel. Annyian vótunk, mint Csíksomlyón, mikor a búcsún vótunk, hogy az embernek a szeme nem fogta be, itt es annyian vótunk. Így igaz.

(Õ hívta az embereket?)

Valahonnan kiszivárgott, hogy õ... Hát mondom, ekkor is, amikor õ prédikált ott Gázménba, akkor es három nap, harmadik napra valahonnat szivárgott ki, hogy õ ott prédikál. Anélkül, hogy a népet hívta vóna, vagy mi, mindenki rohant bé, minden felölrõl, ahonnat egyszer csak tudtak jõni, mindenünnen jöttek....Õ tuggya, amit mi elbeszélgetünk. Lehet, hogy a következõ alkalommal elmondja, amit mi beszélgettünk. De például most, most nem hiszem, hogy nincsen, me például most a vallást nem tiltják... Õ nem jár most se sehova, me nem is tud, me már idõs asszony. Teccett járni nála? Õ nagyon, s a leánya is nagyon vallásos család, õk nem ártanak még a légynek se, soha senkivel se foglalkoztak, soha. Amit kellett, ugye, megcsinálták, osztán... A vallást senki se tudta úgy, mint õ, de a sógora reafizetett, me aszmonta, hogy egy asszony ennyi népet bolondít...

Szegény édesanyám olyan fulladós vót, éppen mint az uram, szívaszmája vót. S mentünk ki, úgy csorgott az esõ, úgy féltem, hoy édesanyám elesik vagy valami. S én ugye mentem elõl s neztem, édesanyám jön-e. Mennyen elõl, édesanyám, lássam, hogy menyen! Úgy tudott menni, úgy tudott menni, hogy hogy hogy... Úgy tudott menni, az nem nyuvadozott, se nem semmi. Meredek út vót, s azon a meredek ösvenyen úgy mentünk, mint a virág, semmi, semmi baj nem vót senkivel. De mint a keresztalják, úgy mentünk ki az ösvenyen.... Megmondta: meglesznek a nagy díszkapuk. Aszmonta. De nem fogunk örvendezi benne. Mer az egy olyan idõszakot hoz, amit nem es gondolunk.

(Férj: Vót elég díszkapu a Csau idõbe, örökké csináltuk a díszkaput...)

Feltámadnak a Sátánok, s minket azok irányítanak, akit tudnak. Me mi, ezek a korabéliek, minket nem igen tudnak má irányítani, így van-e?

(Amikor Anna néni így elszédült, akkor nem mondta, hogy a túvilágon járt, s halottakkal beszélgetett?)

Ezt nem hallottam, me minden további nélkül ugye, amikor háromszor is rosszul lett, lefeküdt akkor s semmit se csinált. Magától helyrejött, tovább nem vót semmi baja. Csak amikor jött az a betegség rea, akkor meg kellett fogják, me kellett leessen. Úgy hanyatág leeresztették, s akkor magától helyrejött, nem vót semmi. Gyermekek vótunk...

(Férj: Nem, má leány vótál! Hát hallgass ide, negyvenkilencbe vót!)

Akkor leány vótam... harmincháromba születtem, s negyvennégy esztendeje, negyvenötödik, hogy asszony vagyok.

De az egy olyan rokonszeretõ asszony vót! Örökké úgy szerette édesanyámat, me ugye fiatalasszony vót, s jött a templomba, me mi ott laktunk, ott vót a szülõi ház a templom mellett, mi csinál, Jula, hogy van, mi csinál, ez mind érdekelte. Nagyon ügyes valaki vót. Szerette a népet, a vallást...

(Férj: Elvitték Vásárhelyre, s aztán egy ingbe hazajött! Hahaha...)

Édesapámmal, nyugugyék, jöttünk a mezõrõl. S ahogy jöttünk a mezõrõl, szántani vótunk, s ott Mállok elõtt jöttünk le édesapámmal. S én a szekéren üldögeltem, s édesapám jött a marhák elõtt. S láttuk, olyan szürkület vót, hogy valaki olyan fehérben jõ felazon. S hát mejen édesapámnak: hogy van, sógor bácsi! Haha... Istenem! A szmondja édesapám: szinte jött, hogy megijedött, hogy valaki meglátja. S akkó engem is megpuszilt, s ment haza. Kérdöm, hogy hát maga mivel jött? S a szmondja, hogy hát, mivel, fiam, amit az Isten teremtett: a lábaimmal! Na. De az valamilyenkor érkezett, valahogy... Édesapám, szegény, nyugugyék, szinte megijedett, a szmondja, ez az Anna hogy jön, a szmongya. De eljött!

(Mihály Lajosné Péter Julianna sz. 1933, Máréfalva)

10. Hogy mi vót vele, s mi történt? Kegyelem vót-e, beszéd vót-e,

meg vót-e merevedve, nem lehet tudni. De annyit tudok mondani, hogy ezerkilencszáznegyvenkilencbe. Én vótam fenn a Hargitán, s hazajöttem onnan egy nyári nap, s aszmondták, hogy no, beszél fenn Rengõkõbe. Mentem fel, de körübelül mikó vótam olyan négy kilóméter távolságra, úgy hallott a beszédje, mintha ott lettünk vóna! Úgy hallott a beszédje. Mentünk, s összegyûltek, annyi nép, elképzelni nem lehetett. Vót egy nagy-nagy kõ. A kõre felállott. S a kõ úgy látszott, mintha perzsával be lett vóna húzva. Pedig nem vót semmi, csak az a moha.

S akkor õ egy darabig beszélgetett, s akkor elájult, neztem, s akkor hanyatág leeresztették a földre, s pihent, s akkor felkelt, s megint kezdett beszélgetni. Hogy ott milyen vót, azt elképzelni nem lehetett, kegyelem vót-e, mi-e, hát úgy beszélt, mind egy pap, hát ugye pap, gyûlölték a papok! Má ugye mind odamentek, az õ beszédjire!

S akkor amikor, má ez megtörtént, s akkor odament egy erdész. Idevaló vót, Máréfalán született, egyszerû ember vót, de az Isten felvitte vót a dógát, nagy kommonista vót, lett belõle brigadér. S õ meg akarta lõni. De az Isten nem engedte! Nem tudta meglõni!

S akkor elment arra bé Zetelakára, Zetelakán bément a templomba, ott prédikált, s akkor õtet onnan elvitték. Elvitték Vásárhelyre akkor. Vásárhelyt próbálták, hogy öljék meg inyekcióval, de nem sikerült. Sõt, osztán hogy sikerült, hogy nem, õ onnat eljött. Éjjel úgy eljött, hogy senki se tudta, hova lett el. Õ mesélte! Jött hazafele, s akkor bément egy töröbúza közi. Adtak neki ott egy köntöst, piros köntöst. A piros köntösbe jött hazafelé, s Máréfalvára hazajött, ide. Itt akkor, akkor nem prédikált, hanem hogy is vót csak... Itthon vótam. El akarták fogni. Vót egy este. Egy este kijöttek ide Udvarhelyrõl, egy milicia kocsi. Nem milicia kocsi, teherkocsi. Vótak rajta vagy húszan csendõrök, ezek a szekusok, mindenféle. S akkor a nép... Akkor elkiáltotta magát, hogy segítség! Ez százszázalékos! Mentünk fel az úton, ott vót a sok polic, akkor hamar...

Õ eltünt. Õ akkor eltünt. Úgy eltünt, hogy senki se látta, hova lett el. A policok keresték, s akit elkaptak, azt jól megkenték, a népet

elverték, egyiket erre, a másikat arra. Észrevettük, má nem mentünk oda, pucolni kell, többen vótunk, fiatalemberek.

Akkor õ azután beszélte el, hogy a templomkerten felül elment, keresték, de nem kapták meg sehogysem, s vót egy rokonsága, a másik utcába, s oda a kemencébe bébújt. De ezt nem tudják, nem es kell beszélni, me... Keresték, s nem kapták meg sehol se. S akkor negyven nap bújdosott... negyven nap bújdosott az erdõn. Aszmonta, me beszégettünk, me én jártam oda beszélgetni, medvék között vót, farkasok között vót, semmi nem bántotta. Semmi nem bántotta. Aztán azután hazakerült, de nem vót szabad neki elmenni hazórról egyáltalán. Meg vót szigorítva, hogy a lakást elhagyni nem szabad, hezzamenni senkinek nem szabad, idegen embernek egyáltalán nem, idegen embernek. Hogy ez kegyelem vót-e vagy beszéd...

Aztán aszmondta, hogy ebbe az évbe, ha megérjök, a búzát mindenki hazahordja, otthon csépöl mindenki. Aztán itthon csépöltünk! Jaj de osztán törvény vót-e, parancs vót-e, honnan tudta, de itthon csépöltük. Nagy feltünés vót! Itthon csépöltük.

(Mondta, hogy a következõ évben mi lesz?)

Nem. Azt nem. Aztán hogy mi történik... Aztán megint nem engedték, hogy a búzát hazahozzuk. Nagy cécó vót, sokminden bételjesedett, amit õ mondott, így õ, úgy õ, bolondul beszélte, de féltek a miliciák tõle, nem engedték, hogy beszélgessen, egyáltalán, nem hagyták, hogy beszélgessen. Hazulról ne menjen el, senkivel ne tárgyaljon. S egyáltalán, csak a kapun belül. Ne menjen senki hezzá, nem es jártak aztán... Féltek, a férje, a veje, féltek, nehogy kellemetlensége legyen. Ez így vót abba az idõbe...

(Mit mondott tulajdonképpen?)

A mind a vallásról beszélt, mind a vallásról. Senkit se sértett meg avval. A vallásról beszélt, mindenképp. Isten van, s Isten lesz, s törvén... Aszmondta örökké: a törvénnek eleget kell tenni. Ezt belémondta mindenképp: törvén van, törvén van, a törvénnek eleget kell tenni. Senki ne vonakodjon a törvéntõl, a törvénnek eleget kell tenni. Ezt má mindig mondta, ezt nem hagyta ki, egyáltalán.

(Lajos bácsi mit mondott? Hát ott voltak az emberek az udvarán...)

Nem az udvarán... Hát amikor õ elszalatt, há bé nem mentek, az úton vótak, senki se járt bé az udvarra, õ csak kiáltott, hogy segítség, s elrepült, mind a madár. Odajöttek a szekusok, a sok miliciák, motorral jöttek ki, há nem vót suhuttse, keresték mindenfelé, de nem találták meg suhuttse. Eltûnt, mint a kámfor. Úgy hogy õ (Laci bácsi) aszmondta, õ nem avatkozik be az egészbe, õ nem tudja, hogy mit mond, mit nem, õ, aszmondja, nem foglalkozik vele. Õt nem hurcolták egyáltalán.

(Ilonka István sz. 1918, Máréfalva)

11. Hát én ahogy tudom. Én úgy tudom, mer én akkor ott laktam fenn... s akkor az õ ura oda vót a fronton.

(Igen, fogságba is volt.)

Fogságba is vót. S akkor neki közbe született egy leánya, most is él, ez az egy van, Aranka. Azt tudom, hogy nagyon sokat üldözték, ezt tudom. De én úgy tudom, hogy az ura a háborúba, szóval a fogságba vót na, fogságba került. S akkor itthon vót neki egy testvére, Zsuzsika, Olosz Józsefné, az annyira üldözte Annát, komámasszonyosok vagyunk, annyira üldözte Annát, hogy õ el kellett menjen, me õ nem bírta tovább, hanem ide által, ide Keményfalán, vót egy Máris néni. S akkor õk jól vótak, azzal az öregasszonnyal, s akkor õ oda a leánykával átalköltözött. Azé, me hogy közbe ne felejtsem el, az ura is hitvány vót, me az ura küldött egy búcsúlevelet, megírta a búcsúlevelet, s küldte a búcsúlevelet egy embertõl, aki jött a fogságból, s az aszmondta, hogy Laci meghalt, me Lászlónak hítták az urát.

(Igen.)

Laci meghalt, na! S akkor még jobban üldözték. De nem halt meg, nem vót igaz, hogy õ ezt mér tette, mér csinálta, azt nem lehet tudni. Akkor asztán komámasszony elbúsulta, s üldözték akkor aztán már, na, hogy úgy tudta a család, a testvérek, hogy tényleg meghalt Laci. S akkor aztán õ oda, tényleg, átalköltözött.

Közbe hazajött komám, s akkor ott a lakásban, ott ültek az asztalnál, a testvérök s még a szomszédok, minden, ittak no, annak a tiszteletére, hogy hazajött Laci! Körül vótak ülve. Közbe komám-

asszony nem tudta, hogy itthon van, itt jött, itt ment s itt jött a hegyen keresztük. A hegyen keresztüljött, s hallja, hogy olyan zaj van a házba. Mikor bément, s meglátta Lacit, hogy az asztalnál, s ott van, hát akkor õ rosszul lett. De én akkor ott voltam! Rosszul lett! No osztán ott ecetet s kékszeszt s minden, súroltuk, minden, s aztán helyrejött. Me mondom, attól meglepõdött õ, hogy látta, hogy tényleg, itthon van, me hótt híre jött. Akkor nagy baj vót, me aztán komám, õ felháborodott, ez a Zsuzsika s Árpád s a testvérei mind ott voltak, s Cicelle! Fogta a litresüveget, s úgy odavágta, hogy a litresüvegnek a nyaka leszakadt, s neki így, most meg nem mondom, nem tudom, melyik ujját, ezt ejsze, elvágta. Úgy hogy az má meg vót bénulva, az az ujja, örökké, amíg élt. Akkor aztán nagy baj vót, me verekedésre került a sor. A testvéreit mind elhajtotta, hogy mét hazudtak neki, hogy a felesége elköltözött, de nem monták meg, hogy mér, na.

S akkor aztán ebbõl kezdõdött neki ez a betegsége, na. S akkor aztán õ negyvenháromba, ha jól gondolom, akkor lett beteg... nem igaz...

(A háború után?)

Nem! Nem, a háború elõtt! Nem mondom jól. Mer amikor õt üldözték, s õ elment, akkor az ura nem is vót itthon, amikor õ Szebenbe vót az elmegyógyintézetbe, no! Aztán megzavarodott. Akkor aszmondták, hogy Máris nén, Máris nén, nem tudom, milyen vallása van, elfelejtettem, hogy mondják azt, s attól zavarodott meg Anna. De nem attól zavarodott meg, hanem az üldözéstõl.

S mondom, akkor azután amikor az ura hazajött, aztán õ kezdett mondani. Jósolt. Javasolt. S amit mondott, igaz vót, bétõtt. Na akkor Rengõkõnél, fenn az erdõn, akkor ott õ prédikált. Elmondta, hogy.... Ott vótam, Rengõkõnél. Messze van az, Telekság...

(Hívta õ, vagy maguktól mentek?)

Hívta! Hívta!

(Közbeszólás: Ki vót hirdetve, egymást a nép hívta.)

De nem úgy vót hírdetve, hanem az õ emberei. Jöttek s mondták, hogy ne, ekkor s ekkor Anna Rengõkõnél prédikál. S akkor ott vótunk, s elmondta, hogy díszkapukat fognak csinálni, s minden.

(Közbeszólás: Hát igen, meg is vót!)

S hát ugye meg is csinálták, díszkapukat, me ugye teccik emlékezni, Betlenfalán is, na. S elég a hezza, hogy akkor õ elmondta eztet, elmondta ezt is. Akkor õ...

De közbe az ura hazajött. S akkor is, mentek a mezõre, jött egy ember tarisnyával, aszmondja, itt a falu véginél találkoznak, s aszmondja: bácsi, maga térjen vissza! Ne menjen, me magának a tarisnyájába pénz van! Menjen vissza, aszmondja, me a nagyerdõn elfogják magát s a pénzét elveszik!

(Közbesszólás: De olyan igazat mondott, hogy a szavadba szójjak, nem tudom, hogy a fiatal bácsi ki az, nem idevalósi, igaz-e... Elég az hozza, csak annyit akarok mondani, szavadba szóljak, én is ott vótam, amikor prédikált...)

Rengõkõnél.

(Közbeszólás: Akkor nagy terhes vótam, vártam a bubát. Aszmondja Béni, hogy Udvarhelyrõl, a férjem mondta, annyi orvos, minden vót, érti-e. S mondta, hogy õ most ki van merülve, s le kell dõlni egy kicsit, de tizenöt perc múlva újra beszél.)

Ott nem vót egy orvos se, te Bözsi.

(Közbeszólás: De vót, Béni beszélt vele.)

Ne beszélj!

(Közbeszólás: Vót, vót!)

Hallgass ide. Az még, az ura má itthon vót, akkor jött haza az ura. Akkor õ beteg vót, nem olyan beteg, de az ágyba vót. Rengeteg, me megüzente, hogy menjenek sokan, sokan, met õ prédikál, ez vót egy szombat este. Na, akkor felállott az ágyba, s kiterjesztette a kezit, s mondta az olyen isteni...

(Közbeszólás: Nem énekölt? Me jósolt nekem is otthon a háznál!)

Azt azután jósolta. Elég a hezza, hogy az ura ült mellette. Egyszer aszmondja: te Laci! Ne tagadjátok meg, vedd elé, me neked bé kell rukkolni, neked a béhívó a kezedbe van. Úgy hogy még akkor Laci itthon vót. Bé kell rukkolni, me a kezedbe van a béhívó. S mindenki csudálkozott.

No én terhes vótam, s neki a testvére, Margit, Csíki Sándorné.

Én terhes vótam Annókával, úgy vót, õk keresztelik meg, aztán hogy megbetegedett, nem tudta. Elég a... van-e ideje magának?

(Hogyne lenne!)

Elég a, hogy valaki adott neki, me tele vót a tornác, s az utca, minden. Valaki adott neki egy piros almát. Aszmondja: Laci, vágd el ezt az almát kétfelé, me itt van két terhes asszony, s ezt az almát oda kell adni nekik. Hát Margitot még, me az egyik édes testvére vót, dehát engöm nem, nekem nem tudta, még akkor nem vótunk komásak. Há elég az, aszmondja, Miklós Béláné jöjjön, me az elsõ uram után, Miklós Béláné jöjjön ide, aszmondja, hogy nehogy megkívánja ezt az almát, s Margit, te is! Odamentünk, s az almát ideadta, a fél almát, de hogy õ lázas vót-e, vagy meleg vót a kezébe, hát meleg vót az alma, s én úgy megundorodtam, hogy én be nem tudtam volna falni az almát! Elmentem vissza a helyemre, fogdogaltam az almát. Aszmondja: Miklós Béláné egye meg azt az almát, ne utálja, Margit má megette. Hát én aszgondoltam, ott összeesem. Hát honnan látta õ, én milyen messze vótam, s mennyi nép vót!

(A szobában körbe ültek az emberek?)

Nem ültek, így álltak, így álltak, egy nagy tornác vót, s így álltak, mindenki, na. S akkor eccer aszmondja... de az óra hátul vót s fenn. S aszmondja, ahogy õ így feküdt, me aztán lefeküdt, aszmondja na: öt perc múlva tizenkét óra. Ne haragudjanak, nekem most le kell feküdjek, s bé kell forduljak, me nekem most jön az óra. Met, aszmondja, reggel korán fel kell keljek, a tehenyeknek...De nem tudott dolgozni! A tehenyeköt meg kell fejjem s kell menjek a misére. Igende el vót tiltva, nem vót szabad menjen a misére!

Akkor eljövünk haza, de õ mindenkitõl elbúcsúzott, aludjanak jól, s jó éjszakát, én reggelre meg leszek gyógyulva, aszmondja. Öt órakor fé kell kejjek, s a tehenyeket meg kell fejjem, s kell menjek a misére. Na, hazajövök, hazajövünk...

(Közbeszólás: De én mondjak egy példát, velem történt meg.)

Na mondjad.

(Közbeszólás: Mikó minket elárultak vót, az akit ma eltemettünk, Pap Zolti, hát teljesen, ugye tiszta csórén maradtunk, egy nagy szekér

bõrt elvittek, még kötõrúddal kellett megkötni, annyi vót. Õ járt oda hozzánk varrni, Zolti, s mindent látott, mindent tudott. Nohát kételkedtünk, kételkedtünk, s én mondtam az uramnak: Béni, hát más nem árult el, csak Zolti s Pap Anti. Õk eccer biztos. Na, azt javasolta, hogy mamával, anyósommal ketten menjünk fel Annához. S fel is indultunk, de én úgy megijedtem, me fel se értünk az õ kapujukhoz, csak az alsó, ahol Hajniék laktak, Urszuj Antiék, az õk kapujukig elértünk, s hát a kapun má jön ki Anna, s inti, tudom, hogy hozzám jöttök, de ne gyertek, Bözsi, me most nincs kegyelem, most ne gyertek, aszmondja. De hónap ilyen s ilyen tájt, ekkor s ekkor, s hány órakor menjünk. Me azt is tudom, hogy métt jöttök. Na hát honnat tudta meg? Nahát én olyan ideges lettem, s a mama is, anyósom, idõs asszony vót, hogy hát ez honnat tudta, hogy megyönk felfelé az úton, s hogy hozza indultunk. Érted-e? S úgy megrestelltem magamat, én többet nem mentem oda.)

Elég a hozzá, hogy... De valami baj nem lesz-e ebbõl? No osztán elég a hezza, hogy mi onnat este tizenkét órakor eljöttünk, vagy tizenkét óra elõtt öt perccel, de fordult is bé, s mi jöttünk el. Nohát, jövünk lefelé, s aszmondja az uram: te Annus, hát te gondolod-e, hogy Anna most jobban lesz, vagy reggelre meghal. Há mondom: én nem tudom, én nem tudom, hogy mi lesz vele. Aszmondta, ha a Jóisten kegyelmet ad, akkor jobban lesz. Aszmondja az uram: te Annus, én nem tudok nyugunni, én reggel felmegyek, jól voltunk ugye, én nem tudok nyugunni, hogy mire telik ez. Meghal vagy tényleg megfeji a tehenyeket, nem... El se képzölöm, aszmongya.

Na hazajövünk, s tûnõdünk, s reggel felkelünk korán, s menyen az uram! Elig vártam, hogy jöjjön vissza. Mikó jön, aszmondja: Annus, be kár vót, hogy én odamentem. Mi te, meghalt Anna? Aszmongya: nem halt meg. Két nagy csizma a lábán s a sajtárral jött elõ a pajtából. Megfejte a tehent. S mikor én bémegyek a kapun, s meglátott, aszmondja: no jöjjön, Béla. Mondom, akkó még nem vótunk komások. No jöjjön, Béla, me maga arra kérte a Jóistent, hogy ingöm vegyen el, ne kínlódjak tovább, aszmonja. Hát, aszmondja az uram, te Annus, én úgy megszégyelltem magam! De aszmondja: ne

szégyellje magát, me én meg kell köszönnyem magának, me maga úgy akarta, hogy én ne szenvedjek többet, de hálistennek jobban lettem. No.

Aztán ugye az urát elvitték, s ez azelõtt vót. S akkor üldözni kezték, s akkor oda átalment, s mikor ide hazajött, hogy valamit vigyen átal, s az ura itthon vót. De aztán akkor olyan dolog vót, tudja-e, hogy mindenki menekült, aki ott vót! Laci úgy felháborodott, hogy a feleségét mér üldözték el! Met ez az õ testvére, Úrfi Zsuzsika, Olosz Józsefné, ezt maga, nem hiszem, hallott róla, nem hallott...

(Ez valamilyen Demokratikus Nõszövetség itteni vezetõje volt...)

Úgy hívták, hogy Póker Anna.

(Pauker Anna?)

Úgy hogy valamilyen demokrata nõ vót. S az üldözte a legjobban, az üldözte. Örökké jelentette a miliciának s mindenüve. Sógorasszonya vót, az ura testvére.

Na, elég a hezza, hogy akkor, na visszaköltöztette a feleségit gyermekestõl, mindenestõl együtt visszaköltöztette. No osztán akkor aztán jól vótak. De akkor õ kezdett mondani, jósolt. Jósolt. Jósolt, olyan igazakat mondott, hogy tiszta igazakot.

Elmejek oda, s jaj, aszmonták, hogy Anna jósol. S aztán közbe az én uram odamaradt a háborúba. Miklós vót az elsõ uram. S mond azokról is, me üzennek a halottak, s õk, me megholt ott, s üzennek a halottak. S én is elmejek oda, s mondom, akkor még nem vótunk komások, mondom: Anna! Hallám, mondja meg, nekem is Béla mit üzent, mondom. Me aszmonták, a kõtáblára fel van írva, s arról olvas. Há mondom: vegye elé azt a kõtáblát, most nézze meg, hallám van-e üzenve valami? S aszmondja: nem úgy van, Annus, aszmondja. Me nekem mikó jõ az a kegyelöm, nincs nekem semmi kõtáblám, mikó jõ az a kegyelöm, megjelenik az a tábla, s arra arany betükkel az üzenetök fel vannak írva. De aszmondja, fogja össze a kezit s adjon hálát a Jóistennek, hogy Béla nem üzent semmit. Na ennyi vót az egész.

Aztán akkor ugye jött a milicia! Jött a milicia éjjel! Mentünk, me hivatott, mentünk, hogy mentsük meg, aki vele együttérzett, na,

hogy magyarázzam. Mentünk éjjel tizenkét órakor. Hát ott a szállásokba elszállásoltunk, sötét vót, de bizony Isten, így ahogy én mondom, így vót mindvégig, amit én láttam, én csak azt tudom mondani.

(Igen, igen.)

Hát én ott az egyik helyt, egy olyan kicsi szoba vót, s ott is csak egy asszony lakott egyedül, s bémentem oda, hát az az asszony szegény vót, me annak vót egy olyan kicsi ágya, s ilyen szõnyeggel vót az az ágy leterítve. Nahát ott beszélgettünk, minden, s eccer hát egy nagy teherautó megáll, me az az asszony ott lakott, nem épp pont szembe, kicsit úgy, egy kicsi utca van s úgy le, az elsõ házba. Hát futunk, megyünk mind. Na olyan sötét vót, így a kert mellett megyek fel, s látom, hogy egy férfi, me a nagy teherkocsi feljebb vót, s egy férfi vót megállva, s futok, s megfogom hamar a markát, s mondom: ahajt te megjöttek? S meg, azt a kutya ilyen-olyan istenit, románul! Milicia vót! Hát én megfordultam s én úgy elfuttam onnét, én vissza oda ahol vótam, a pokróc alá, a rongypokróc alá! De aztán mindenki..

De aztán akit megfogtak, azt megverték, a milicia, sok milicia vót. De aztán azután reggel monták meg, me aztán bémentek, me akkor még nem mentek vót bé, csak megérkeztek. Bémentek, s az ura egyedül vót az ágyba. Felébresztették, aludt, hol az asszony? Há aszmongya, fogtam a kezit, lefeküdtünk, fogtam a kezit, itt együtt, nem tudom, hova lett! Elment hátra ki, az izébe, a kert, me kijár a kert a mezõre, elment oda. Hát az úgy elment, hogy Zetelakáról a templomból hozták vissza. Na. Ott aztán õ aszmonta, hogy võlegénye van, s meg kell esküdjenek, Zetelakán a nagytemplomba, s akkor ott elfogták s elvitték Szebenbe az elmegyógyintézetbe. S egy nagyrózsás köntösbe, azt én nem láttam, csak így mondták, hogy onnat tiszta gyalog hazajött, nem tudom, mennyi ideig. Ott adtak egy nagy, ilyen rózsás pongyola félét, na, s abba érkezött haza. Így hazajött!

Akkor aztán letiltották, nem vót szabad neki többet a kapun kijönni, nem vót szabad mondani, nem vitték, többet nem büntették semmit, csak a kapun nem vót szabad kijönni, s oda senkinek nem vót szabad bémenni, de azér mégis mentek, me akkor is mondott, akkor is

mondott! De aztán az ura letiltotta. De aztán amikor az ura nem vót otthon... Aszmongyák, hogy még a mai napig is mond! Még a mai napig is mond, na!

(Õ üzen valakinek, hogy most neki kell mondjon, vagy mennek hozzá hivatlan?)

Nem! Nem! Mennek hezza, s kérik, hogy hallám mondjon, s akkor, ha van kegyelem, õ úgy mondja, kegyelem. Nem örökké beszélget. Most például mehetnõnk, nincs kegyelem, nem mond semmit. De megyek én olyan alkalomkor, hogy van kegyelem, s akkor a pincébe bézárkózik, aszmondják, amikor az ura nincs otthon. Me mosmá veje is van, leánya is, mikor azok elmennek a mezõre, mikor valaki mejen hezza bezárkoznak a pincébe s ott mond. Nagyon igazat mond!

Még akkor nem vót semmi baj, még háború elõtt vót még. Egy alkalommal álmomba azt láttam, hogy odajõ nálunk. Akkor én lent vótam, lent a szövetkezetnél. Azt láttam, hoy odajött álmomba, s hozott egy fekete szvettert. Letette így a pad karjára, s aszmondja: Annus! Ezér a fekete szvetterér eljõ egy oláfali ember, s azt maga adja neki oda. De, aszmondja, hogy jõ húsvét. S tényleg jött! Jön húsvét, de maga húsvét elsõ napján nehogy kimenjen ezen a kapun! Vagy hazóról nehogy elmenjen! Olyan rettenetes ítéletidõ lesz! Olyan rettenetes ítéletidõ lesz, dörgés, villámlás, nehogy maga kimenjen a kapun!

S jött, dörgött, villámlott, csattogott, rettenetes idõ vót! Me még felírtuk, me nem tudom mennyi idõ vót húsvétig, két vagy három hét. Elmegyek a szomszédasszonyhoz, itt lakott a barátnõm, s mondom: né mit láttam. S na, aszmondja Mancika, Annus, írjuk fel, hallám ugyanbiza! S bétõtt, mit gondol! A fekete szvetter után nem jött senki. De ez az ítéletidõ, így ahogy mondta, bétõtt. Na annyit tudott róla. Amit nem láttam, azt nem mondhatom, csak azt tudom, amit láttam...

(Nem mondta, hogy milyen veszedelem lesz?)

Nem mondta a veszedelmet komámasszony. Nem monta. Csak aszmondta, hogy eljön az idõ. De örökké aszmondta, hogy a törvénnek fejet kell hajtani. Ne ellenkezzék a törvénnel senki se,

aszmonta. Me eljõ az az idõ, hogy egy akol s egy pásztor lesz! No ezt hallottam én, mikor monta. Örökké mondta, hogy a törvénnek fejet kell, ne ellenkezzék a törvénnel senki. A törvénnek fejet kell hajtani.

Aszmondta: három csokor. Hogymongyák csak... Nem csokor... vagy igen, csokor. Három csokor lesz, virágból három csokor lesz. Ez azt jelenti, hogy a világ három részre fog szakadni. Három csokor lesz. De kettõ eltûnik, s csak egy fog megmaradni s ez az egy azt jelenti, hogy egy akol s egy pásztor. Na így mondta õ. Na ez így igaz. Na ez így igaz. Így pontosan. De azt hallottam, hogy egyebütt is vótak, másik, ilyen... Aztán vótak akik hittek neki, vótak akik nem hittek neki, de akiknek nem mondott, azok aszmondták, hogy így s hogy úgy, de amit mondott, mind igazat mondott. Ez tiszta beszéd.

(Csíki Gáspárné ? Anna, sz. 1917, Máréfalva)

12. Még ma is él egy asszony, velem egyidõs. Ez a negyvenöt-negyvenhat, a háború utáni idõben vót, az emberek idegileg annyira össze vótak törve, hogy mindennnek hittek. Ez fellépett, ez az asszony, prédikált, jósolt, sok mindenfélét elmagyarázott. Leírtam, amit beszélt. Vót egy dûlõ, úgy nevezik, Telekság, oda csõdítette össze az embereket.

(És az emberek odamentek?)

Oda! Több ezeren!

(Olyan volt, mint egy gyûlés?)

Ó, nagyobb vót, mind egy gyûlés! Hát egy nagy kõ mellett állott, állott ott s beszélt. Az evangéliumból, úgymond, szemelkélt. De csak szemelkélt. Sokan borzalmasan hittek, má még azt is híresztelték, hogy Telekságba templomot építenek, búcsújáró hely lesz, satöbbi. Elein még én magam is hittem, késõbb gyanakodtam. Aztán meggyõzõdtem egy Lombrozo Cézár elméletbõl, hogy ez az asszony beteg. Ez az, amit úgy neveznek: gramafománia.

Aztán prédikált, jósolt. Aztán ilyenkor a hiedelmek borzalmasan terjednek. Messze földrõl jöttek ide, hoztak betegeket, hogy meggyógyítsa. Hát a szerencsétlen, hogy gyógyítsa meg, amikor õ maga is beteg vót? Ugye aztán akkor lépett fel ez a vallásellenesség,

ez a kommunista rendszer. Hát lesték! Elvitték azt az asszonyt. Máma is él, máma is beszél, csak nem nyilvánosan... Csak otthon, van egy kör, akik neki szentül hisznek. De nem valósult be a jövendölésbõl semmi. Ugye aztán megtámadta a politika, elfogták, elvitték Vásárhelyre. Volt egy bizonyos idõ, amikor elaludt, egyszerûen érzéstelenné vált. Aszhitték, teszi magát. A talpát elvágták, me az ugye nagyon érzékeny, a talpsérülés. Nem tért magához, nem rándult meg.

(Nem mondták róla, hogy elrejtezett?)

Nem. Ezt úgy könyvelte el az akkori hatóság, hogy megfizetett személy, a szocializmus ellen beszél s lázít. A hivatalos tudatba az állt fenn. A néptudatba pedig sokaknak élt, hogy az Úristen irányítja, s általa, tehát az Anna nyelvével beszél az Isten..."

(Kovács András sz.1919, Máréfalva)

# Szakirodalom

**Abel, A. 1969**
Les eschatologies comme elements interpretatifs dans l'histoire des religions. in: Eschatologie et cosmologie. Annales du Centre d'Étude des Religions 3. Éditions de l'Institut de Sociologie Université Libre de Bruxelles.

**Anderson, David M. - Johnson, Douglas H. 1991**
Introduction. Diviners, seers and spirites in eastern Africa: towards an historical anthropology. In: AFRICA vol.61, no.3. p. 293-298.

**Bahtyin, Mihail Mihajlovics, l986**
A szöveg problémája a nyelvészetben, a filológiában és más humán tudományokban.
Beszédelméleti jegyzetek.
mindkettõ in: A beszéd és a valóság. Filozófiai és beszédelméleti írások. Pozsony.

**Balassa Iván 1964**
Karcsai mondák. U.M.N.Gy. XI, Budapest.

**Barnes, Robin Bruce 1988**
Prophecy and Gnosis. Apocalipticisme in the Wake of Lutheran Reformation. Stanford University Press, Stanford, California.

**Bartha Elek 1993**
Vallásökológia. Szakrális ökoszisztémák szervezõdése és mûködése a népi vallásosságban. Ethnica kiadványok, Debrecen.

**Behringer, Wolfgang, 1990**
Rossz idõ, éhínség, félelem. Az európai boszorkányüldözések klíma-, társadalom- és mentalitástörténeti okai. Dél-Németország példája. in: Ethnographia, 3-4, 363-381.

**Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas, 1967**
The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. Harmondsworth, Middlesex.

**Bohannan, Paul 1975**
Tiv Divination. in: Studies in Social Anthropology. Essays in Memoriam of E.E.Ewans-Pritchard by his Formers Oxford Colleagues. Edited by J.H.M. Beattil and R.G. Liebhardt. Oxford.

**Bouillard, Henri 1974**
La catégorie de sacré dans la science des religions. in: Le sacré. Études et recherches. Actes du colloque organisá par le Centre International D'Études Humanistes et par l'Institut d'Études Philosophiques de Rome. Aux soins de Enrico Caselli. Paris pp.33-56.

**Bourdieu, Pierre 1978**
A vallási mezõ kialakulása és struktúrája. in: A társadalmi egyenlõtlenségek újratermelõdése. Budapest.

**Bourguignon, Erica 1973**
Introduction: a framework for the comparative study of altered states of consciousness. In: Religion, altered states of consciousness, and social change. Columbus.

**Braudel, Fernand, 1949**
La Méditerranée et le monde mediterranéen dans le temps de Philippe II. Paris.

**Brown, Peter 1993**
A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben. Budapest.

**Bultmann, Rudolf 1994**
Történelem és eszkatológia. Budapest.

**Chaunu, Paul 1969**
Sur la fin des sorciers au XVII-e siecle. in: Annales ESC, juillet-aout, no.4, pp. 895-911.

**Christian, W. A. Jr, 1984**
Religious Apparitions and the Cold War in Southern Europe. Religion, Power and Protest in Local Communities: The Northern Shore of the Mediterranean. E. R. Wolf ed. Mouton, Berlin.

**Cohn, Norman 1994**
Európa démonai. A boszorkányüldözés története. Budapest.

**Coquet, André - Leibovici, Marcel 1968**
La divination. Études recueilliés par... Coquet, André - Leibovici, Marcel PUF, Paris.

**Czövek Judit 1987**
Halottlátók a magyar néphagyományban. Studia Folkloristica et Ethnographica 21. Debrecen.

**Delumeau, Jean 1986**

Frica in Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediata. Bucureºti.

**Delumeau, Jean 1992**
Une histoire du paradis. Le jardin des délices. Paris.

**Diószegi Vilmos 1953**
Adatok a táltos révülésére. Ethnographia 64.
**Diószegi Vilmos 1958**
A sámánhit emlékei a magyar népi mûveltségben. Budapest.

**Dobos Ilona 1980**
"Ezret megértük, kétezret nem érjük meg". Új Tükör, 24.

**Duby, Georges 1996**
Anul 1000. Iaºi.

**Durkheim, Émile 1978**
A vallási jelenségek meghatározásáról. in: A társadalmi tények magyarázatához. Válogatott tanulmányok. Budapest.

**Eliade, Mircea 1993**
Az örök visszatérés mítosza avagy a mindenség és a történelem. Budapest

**Eliade, Mircea 1995-1996**
Vallási hiedelmek és eszmék története. I.-III. kötet, Budapest.

**Eliade, Mircea 1995/a**
Nasteri mistice. Bucureºti.

**Eliade, Mircea 1995/b**
Mefistofel si androginul. Bucureºti.

**Eliade, Mircea 1996**
A szent és a profán. A vallási lényegrõl. Budapest.

**Eliade, Mircea 1997/a**
Samanismul si tehnicile arhaice ale extazului. Bucureºti.

**Eliade, Mircea 1997/b**
Citeva observatii asupra vrajitoriei europene. in: Ocultism, vrajitorie si mode culturale. Bucureºti.

**Emmerson, Richard Kenneth 1981**
Antichrist in the Middle Ages. A Study of the Medieval Apocalipticism, Art and Literature. University of Washington Press, Seattle.

**Evans-Pritchard, E.E. 1937**
Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande. Oxford.

**E. Várkonyi Ágnes 1990**
Közgyógyítás és boszorkányhit. Mária Terézia boszorkánypereket beszüntetõ törvényének újragondolásához. in: Ethnographia 3-4 pp. 387-437.

**Favret-Saada, Jeanne 1980**
Les mots, la mort, les sorts. La sorcellerie dans le Bocage. Paris.

**Favret-Saada, Jeanne et Contreras, Josée 1990**
Ah! La féline, la sale voisine... in: Terrain 14, mars, pp. 20-31.

**Fincardi, Marco 1995**
"Ici pas de Madonne". Innondations et apparitions mariales dans les campagnes de la vallée de Po. in: Annales HSS, juillet-aout, no.4, pp. 829-854

**Füessy Anikó 1988**
Pénzásó Pistához fûzõdõ hagyományok. in: Tiszafüredi tanulmányok 3. Szolnok.

**Gagyi József 1993**
Rejtezõk, jósok a Sóvidéken. Mûvelõdés 6/7.

**Gagyi József 1994**
Terepkonstrukció. A kutató és a videókamera a terepen. in: Antropológiai Mûhely 5.

**Gagyi József 1995**
"Földhöz kötött" mentalitás. in: Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról. Helyzet könyvek. Csíkszereda pp. 215-222.

**Geertz, Clifford 1994**
A vallás mint kulturális rendszer. in: Az értelmezés hatalma. Budapest.

**Ginsburg, Carlo 1991**
A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe. Budapest

**Ginsburg, Carlo 1996**
Istorie nocturna. O interpretare a sabatului. Iaºi.

**Goffman, Erving 1981**
Stigma és szociális identitás. in: A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Budapest.

**Grynaeus Tamás 1973**
Engi Tüdõ Vince: a legenda és a valóság. in: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve I. kötet. Szeged. pp. 155-183.

**Grynaeus Tamás 1990**
A magyar boszorkányság egyes vonásainak szociálpszichológiai értelmezése. in: Ethnographia 3-4.

**Grynaeus Tamás 1991**
"Látomások" - túlvilági élmények a mai magyar népi szájhagyományban. in: Boldogasszony ága. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerkesztette Erdélyi Zsuzsanna. Budapest.

**Goodman, Felicitas D. 1988**
Extasy, Ritual and Alternate Reality. Religion in a pluralistic World. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis.

**Gurevics, Aron Jakovlevics 1987**
A középkori népi kultúra. Budapest.

**Harner, Michael 1997**
A sámán útja. Erő és gyógyítás megváltozott tudatállapotokban. Budapest.

**Harris, Marvin 1988**
Culture, People, Nature. An Introduction to General Anthropology. New York.

**Heald, Suzette 1991**
Divinatory Failure: an Examination of the Religious and Social Role of Gisu Diviners. in: Africa vol.61. nr.3, pp. 299-317.

**Henningsen, Gustav 1988**
A boszorkányok ügyvédje. A baszk boszorkányság és a spanyol inkvizíció (1609-1614). Budapest.

**Hobsbawn, Eric 1974**
Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században. Budapest.

**Holm, Nils G. 1982**
Ecstasy Research in the 20th Century - An Introduction. in: Religious Ecstasy. Based on Papers at the Symposium of Religious Ecstasy held at Abo, Finland, on the 26th - 28th August 1981. Edited by Nils G. Holm. Stockholm. pp. 7-26.

**Imhof, Artur 1993**
Elveszített világok. Hogyan gyûrték le eleink a mindennapokat - és miért boldogulunk mi ezzel olyan nehezen... Hermész Könyvek. Budapest.

**International Enciclopedia of the Social Sciences, 1968**
David L. Sills editor, The Macmillan Company @ The Tree Press.

**Iuso, Anna 1997**
Donato Manduzio prophete dans sa terre. in: Martor. Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain. Bucureºti

**Jacob, Francois 1986**
A lehetºges ºs a tºnzleges val'sjg. Eur'pa. Budapest.

**Jádi Ferenc - Tüskés Gábor 1986**
A népi vallásosság pszichopatológiája. Egy parasztasszony látomásai. in: "Mert ezt Isten hagyta..." Tanulmányok a népi vallásosság köréböl. Szerk. Tüskés Gábor. Budapest.

**Jahoda, Gustav 1975**
A babona lélektana. Budapest.

**Jaspers, Karl 1989**
Bevezetés a filozófiába. Budapest.

**Juillard, André 1997**
Urgia sortilor. Vrajitoria zilelor noastre in Franta. ( A sors kegyetlensége. Napjaink varázslása Franciaországban) in: Magia si vrajitoria in Europa din Evul mediu pina astazi. Bucureºti.

**Jung, Carl Gustav 1993**
Az archaikus ember. Budapest.

**Jung, Carl Gustav 1996**
Gondolatok a látszatról és a létezésrõl. Budapest.

**Kálmány Lajos 1893**
Világunk alakulásai nyelvhagyományunkban. Szeged.

**Kelemen András 1979**
A sámánisztikus tevékenység kórlélektani vizsgálata. in: Népi gyógyászat Magyarországon. Communicationes de historia artis medicinae. Supplimentum 11-12.

**Klaniczay Gábor 1990**
A civilizáció peremén. Kultúrtörténeti tanulmányok. Budapest.

**Kristóf Ildikó 1990**
Boszorkányok, "Orvos Asszonyok" és "Parázna Személyek" a XVI-XVIII. századi Debrecenben. in: Ethnographia 3-4.

**Komoróczy Géza 1992**
A tudományos világnézet csapdájában. A babilóni csillagtudomány.
Rangjavesztett tudomány. Álomfejtés az ókori Mezopotámiában.
mindkettõ in: Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Budapest.

ISBN 973-9311-14-8 **Kunt Ernõ 1987**

A halottlátó. in: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Budapest pp. 200-217.

**Kunt Ernõ 1992**
Antropológia és pszichológia. in: Közelítések. Néprajzi, történelmi, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. Szerk. Mohay Tamás. Debrecen.

**Lamb, H.H., 1977**
Climate. Present, Past and Future. London.

**Leach, Edmund 1996**
Szociálantropológia. Oziris Könyvtár. Budapest.

**Le Goff, Jacques 1992**
Conclusion. in: Les fonctions des saints dans le monde occidental (III-XIII siecles). Actes de colloque organisé par l'École Francais de Rome, 1988. Paris.

**Le Goff, Jacques 1985/a**
Aspects savant et populaires des voyages dans l'au-dela au Moyen Age. in: L'Imaginaire médiéval. Paris pp. 103-119.

**Le Goff, Jacques 1985/b**
Le merveilleux dans l'Occident médiéval. in: L'imaginaire médiéval. Paris pp. 25-39.

**Lepetit, Bernard 1995**
Építészet, földrajz, történelem. A lépték használatai. in: Aetas 4., pp. 142-157.

**Le Roy Ladurie, Emanuel, 1967**
L'Histoire du climat depuis l'an mil. Paris.

**Lévy-Bruhl, L. 1922**
La mentalité primitive. Paris.

**Lévi-Strauss, Claude 1978**
Antropologia structurala. Bucureºti.

**Makkai László 1983**
A középkori magyar hitvilág problematikájához. in: Ethnographia 1. pp. 110-116.

**Malinowski, Bronislaw 1993**
Magie, stiinta si religie. Iaºi.

**Manga János 1963**
A hasznosi tömegpszichózis. (A búcsújáróhelyek és a "hasznosi csoda" összefüggései) Ethnographia 3. szám.

**Mauss, Marcel és Hubert, Henry 1950**
Esquisse d'une théorie générale de la magie. in: Sociologie et Anthropologie. P.U.F. Paris.

**Mauss, Marcel és Hubert, Henry 1993**
A mágia elemzése és magyarázata. Fejezet Marcel Mauss- H. Hubert A mágia általános elméletének vázlata címû tanulmányából. Fordította Csákó Mihály. in: Szociológiatörténeti Szöveggyûjtemény. Szerk. Huszár Tibor - Somlai Péter. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest.

**McGinn, Bernard 1995**
Antikrisztus. Az emberiség kétezer éve a gonosz bûvöletében. Budapest.

**Meinardus, Otto F. A. 1971**
A Critical Examinations of Collective Hallucinacions after the Six Day's War in the Middle East. in: Ethnomedizin I., 2, pp. 191-208.

**Miller, Kent and Iscoe, Ira, 1963**
The Concept of Crisis: Current Status and Mental Health Implications. Human Organization 22: 195-201.

**Muchembled, Robert 1997**
Introducere. Magia si vrajitoria din vechime si pina astazi. (Bevezetõ. Mágia és varázslás a régi koroktól napjainkig). in: Magia si vrajitoria in Europa din Evul mediu pina astazi. Bucureºti.

**Nicolescu, Costion 1997**
Le saint, un " étranger" partout et toujours "chez soi". in: Martor. Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain. Bucureºti.

**Noll, Richard 1985**
Mental Imagery Cultivation as a Cultural Phenomenon: the Role of Visions in Shamanism. in: Current Anthropology Vol 26, No. 4 august-october.

**Olson, Theodore 1982**
Millenarism, Utopianism and Progress. University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London.

**Pais Dezsõ 1975**
A magyar õsvallás nyelvi elemeibõl. Budapest.

**Pfister, Christian, 1980**
The Little Ice Age: Thermal and Wetness Indices for Central Europe. Journal of Interdisciplinary History 10. 665-696.

**Polner Zoltán 1980**

A Teknyõkaparó. Csongrád megyei könyvtári füzetek 13.

**Pócs Éva 1983**.
Gondolatok a magyarországi boszorkányperek néprajzi vizsgálatához. Ethnographia 1.

**Pócs Éva 1989**
Tündérek, démonok, boszorkányok. Budapest.

**Pócs Éva 1992/a**
A boszorkányszombat és ördögszövetség népi alapjai Közép-Délkelet-Európában. in: Ethnographia 1-2, pp. 28-88.

**Pócs Éva 1992/b**
Hiedelmek az Alföldön. A hiedelemrendszer táji tagoltsága. in: Hiedelmek, szokások az Alföldön. Szerk. Novák László Nagykõrös.

**Pócs Éva 1995**
Malefícium-narratívok - konfliktusok - boszorkánytípusok (Sopron vármegye, 1529-1768) Népi kultúra -népi társadalom, XVIII. pp.6-66.

**Pócs Éva 1997**
Élõk és holtak, látók és boszorkányok. Mediátori rendszerek a kora újkor forrásaiban. Budapest.

**Pócs Éva**
A magyar halottlátó és a keresztény Európa. Kézirat.

**Potter, David S. 1990**
Prophety and History in the Crisis of the Roman Empire. A Historical commentary on the Thirteenth Sybilline Oracle. Clarendon Press, Oxford.

**Róheim Géza 1984**
A magyar sámánizmus. in: Primitív kultúrák pszichoanalitikus vizsgálata. pp.171-228. Budapest.

**R. Várkonyi Ágnes 1990**
Közgyógyítás és boszorkányhit. (Mária Terézia boszorkánypereket beszüntetõ törvényének újragonodolásához. In: Ethnographia 1990) 3-4.

**Salamon Anikó 1987**
Gyimesi csángó mondák, ráolvasások és imák. Budapest.

**Schmitt, Jean-Claude 1976**
"Religion populaire" et culture folklorique. in: Annales ESC 31, septembre-octobre no. 5, pp. 941-953.

**Schmitt, Jean-Claude 1988**
Les "superstitions". in: Histoire de la France Religieuse. Sous la direction de Jacques Le Goff et René Rémond. I.Des dieux de la Gaule a la papauté d'Avignon (des origines au XIV-e siecle). Paris.

**Schmitt, Jean-Claude 1994**
Les revenants. Les vivants et les morts dans la société médiévale. Paris.

**Seligman, Kurt 1988**
Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban. Budapest.

**Soman, Alfred 1990**
A boszorkányság dekriminalizációja: levezethetõ-e a francia tapasztalatból egy európai modell? in: Ethnographia 3-4.

**Szabó Lajos 1975**
Karcsai mondák. U.M.N.Gy. Budapest.

**Székely János 1995**
A valódi világ. Budapest.

**Vajkai Aurél 1938**
Az ős-i javasember. Ethnographia.

**Vajkai Aurél 1943**
Népi orvoslás a Borsa völgyében. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

**Varga Lajos 1961**
Hasznos. Egy vallási tömegpszichózis története... ahogy az ideg-gyógyász látja. Világosság, 7. szám.

**Weber, Max 1993**
A megértő szociológia alapvonalai. 2/1. Budapest.

**Wiener, A.J. and Kahn, H. 1962**
Crisis and Arms Control. Harmon-on-Hudson, New York. Houdson Institute.

**Wilson, Stephen 1983**
Introduction. in: Saints and their Cults. Studies in religious sociology, folclore and history. Edited with introduction and adnotated by Stephen Wilson. Cambridge University Press.

**Wolf, E.R. 1973**
Parasztok. in: E.R.Service-M.D. Sahlins-E.R. Wolf: Vadászok, törzsek, parasztok. Budapest.

Kiadja a Pro-Print Könyvkiadó
Felelős vezető: Burus Endre igazgató

Szerkesztő: Bodó Julianna
Olvasószerkesztő: Berényi Hajnal
Borítóterv: Tövissi Zsolt
Műszaki szerkesztő. Bálint Anna
A megjelenés éve: 1997
Nyomdai ívek száma: 23,5 Példányszám 1000
Papír: famentes 80 gr
Tiparul executat la Tipografia Pro-Print S.A., Miercurea-Ciuc,

Str. Timi°oarei nr. 19
România

*A csoportok, közösségek, társadalmak kialakítják, felmutatják* **a lehetséges folyton változó képét***; ezzel vetik össze mindazt, amitõl félnek, amit remélnek.*

*Hogyan alakítják ki? Hogyan forgalmazzák? Mitõl félnek? Mit remélnek? És mindezeket: milyen konkrét társadalmak, milyen konkrét idõbeli-térbeli helyzetekben?*

*A kiváló angol szociálantropológus, Edmond Leach írja: " ...nem azért vagyunk emberek, mert lelkünk van, hanem azért, mert felmerül bennünk annak a gondolata, hogy lelkünk is lehetne". Milyen artikulációja, milyen társadalmi környezete, milyen társadalmi szabályozottsága van ennek a gondolatnak -* **a lélek, a lehetséges, a transzcendens, a túlvilági gondolatának** *- azokban a közösségekben, ahol terepmunkámat végeztem és végzem - erre kellene választ fogalmaznom.*

**Megjelent:**

* Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról
  * Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön
  * Egy más mellett élés (A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról)
  * Elmentünk? Székelyföldi életutak
  * Így élünk - Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön
  * Biró A. Zoltán: Hétköznapi humorvilág

Elõkészületben

* Tanulmányok a szocializmusról